

ALI TƏHSİL VƏ CƏMİYYƏT

Elmi-metodik jurnal

3 / 2012

Redaksiya Heyəti

Misir Mərdanov

Baş redaktor, Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor

Ruslan Sədirxanov

Məsul katib, Odlar Yurdu Universitetinin prorektoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor

Qulu Novruzov

Azərbaycan Respublikası təhsil nazirinin müavini

Məleykə Abbaszadə

Azərbaycan Respublikası Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının sədri, texniki elmlər namizədi, dosent

Vəli Hüseynov

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komitəsinin sədr müavini, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, AMEA-nın müxbir üzvü

Arif Paşayev

Milli Aviasiya Akademiyasının rektoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, AMEA-nın həqiqi üzvü

Əhliman Əmiraslanov

Azərbaycan Tibb Universitetinin rektoru, tibb elmləri doktoru, professor, AMEA-nın həqiqi üzvü

Abel Məhərrəmov

Bakı Dövlət Universitetinin rektoru, kimya elmləri doktoru, professor, AMEA-nın həqiqi üzvü

Siyavuş Qarayev

Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının rektoru, kimya elmləri doktoru, professor, AMEA-nın həqiqi üzvü

İsa Həbibbəyli

Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru, filologiya elmləri doktoru, professor, AMEA-nın həqiqi üzvü

Hafiz Paşayev

Azərbaycan Diplomatika Akademiyasının rektoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor

Şəmsəddin Hacıyev

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rektoru, iqtisad elmləri doktoru, professor

Yusif Məmmədov

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin rektoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, AMEA-nın müxbir üzvü

Kamal Abdullayev

Bakı Slavyan Universitetinin rektoru, filologiya elmləri doktoru, professor, AMEA-nın müxbir üzvü

Nərgiz Paşayeva

M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universiteti Bakı filialının rektoru, filologiya elmləri doktoru, professor

Səməd Seyidov

Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, psixologiya elmləri doktoru, professor

Cəfər Cəfərov

Azərbaycan Turizm İnstitutunun rektoru, tarix elmləri doktoru

Aqiyə Naxçıvanlı

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun rektoru, siyasi elmlər doktoru, professor

Urxa Ələkbərov

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, AMEA-nın həqiqi üzvü

Hamlet İsaخانlı

Xəzər Universitetinin rektoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor

İlham Pirməmmədov

Təhsil Nazirliyi, Aparatın rəhbəri, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru

Tərənə Hacıyeva

Təhsil Nazirliyi Monitoring və qiymətləndirmə şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru

İlham Mustafayev

Təhsil Nazirliyi Ali və orta ixtisas təhsili şöbəsinin müdiri, iqtisad elmləri namizədi

Həbib Zərbəliyev

Təhsil Nazirliyi Akkreditasiya şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor

Elmina Kazımzadə

Müasir təhsil və tədrisə yardım mərkəzinin proqram direktoru, psixologiya elmləri namizədi, dosent

Elvin Rüstəmov

Təhsil sektorunun inkişafı üzrə II layihənin əlaqələndirmə qrupunun direktoru

İlham Axundov

Vaterloo Universitetinin professoru (Kanada)

Cəmil Səlimi

Dünya Bankının ali təhsil üzrə koordinatoru (ABŞ)

Vladimir Briller

Pratt İnstitutunun tədqiqatlar və strateji planlaşdırma mərkəzinin icraçı direktoru (ABŞ)

Mariya Lemaitre

Ali təhsildə keyfiyyətin təmin olunması üzrə beynəlxalq agentliklər şəbəkəsinin prezidenti, professor (Çili)

Ağqoyunlu Buket

Hacattəpə Universitetinin professoru (Türkiyə)

Tomaz F.Koleman

Vaterloo Universitetinin professoru (Kanada)

İveta Silova

Lehay Universitetində müqayisəli və beynəlxalq təhsil proqramının direktoru, fəlsəfə doktoru (ABŞ)

Cozef Stetar

Seton Hall Universitetinin təhsil idarəçiliyi, menecment və siyasət kafedrasının professoru (ABŞ)

Beynəlxalq Konfransdan

- Misir Mərdanov
Müəllim hazırlığının aktual problemləri ..... səh. 6
- Aqiyə Naxçıvanlı
Müəllim hazırlığına innovativ yanaşmalar ..... səh. 10
- V.В. Олейник
*Развитие научных и научно-педагогических кадров
системы последипломного педагогического образования:
подходы и перспективы* ..... səh. 12

Ali təhsilin modernləşdirilməsi

- Kamil Məcidov
Azərbaycanın ali təhsili islahatlar yollarında ..... səh. 15
- Mobil Məcidov
Ali təhsil müəssisələrində təlim prosesinin tədris-metodik təminatı ..... səh. 19
- Nəsirulla Nəsirli
Müasir dövr təhsilinin istiqamətləri ..... səh. 25
- Nailə Nəbiyeva
Azərbaycan Ali Təhsil Müəssisələrində İdarəçilik: təhlillər və islahatlar ..... səh. 28

Ali təhsil və elm

- Əlizadə Əsgərli
Azərbaycan ədəbiyyatının müasir problemlərinə dair ..... səh. 32
- Elmira Ramazanova
*“Neftin, Qazın Geotexnoloji Problemləri və
Kimya” Elmi Tədqiqat İnstitutunun – elmin inkişafına töhfəsi* ..... səh. 35

Ali təhsil və cəmiyyətin formalaşması

Əsədullah Süleymanov
Azərbaycanda dənizçilik təhsili ..... səh. 39

Həcər Babayeva
Azərbaycanda musiqi təhsili və cəmiyyət ..... səh. 41

Beynəlxalq təcrübədən

Alfredo Squarzoni
*Impact of the Bologna Process on Engineering Education in Italy:
what can be learnt from the Italian experience?* ..... səh. 43

Maria Jose Lemaitre
*Impact of quality assurance on higher education institutions.
Results from a project in IBEROAMERICA* ..... səh. 50

Məruzə
*Yüksək keyfiyyətli müəllimlik peşəsini
necə formalaşdırmaq olar: dünya təcrübəsi* ..... səh. 56

Ali məktəb həyatından

Oruc Həsənlı
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu inkişaf yollarında ..... səh. 62

Nəzər nöqtəsi

Cihan Bulut
Universitet sistemində keyfiyyət hədəfi ..... səh. 65

Validə Məmmədova
Təhsilə qayğı ən etibarlı investisiyadır ..... səh. 69

Энтони Графтон
*Университеты Америки:
Почему они терпят поражение?»* ..... səh. 74

MÜƏLLİM HAZIRLIĞININ AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Cari ilin 26-28 noyabr tarixində Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunda «Müəllim hazırlığının müasir problemləri: təhsildə elmi və texnoloji innovasiyalar» adlı II Beynəlxalq elmi konfrans keçirilmişdir. Konfransın işində görkəmli alimlər, pedaqoji təmayüllü ali məktəblərin nümayəndələri, bir sıra xarici ölkələrin mütəxəssisləri iştirak etmişlər.

Konfransda Azərbaycan Respublikası təhsil naziri, əməkdar elm xadimi, professor Misir Mərdanov «Müəllim hazırlığının aktual problemləri: ixtisasartırma təhsili, elmi-texnoloji innovasiyalar» mövzusunda çıxış etmişdir. Çıxışın mətnini hörmətli oxucularımıza təqdim edirik.

Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri, professor Misir Mərdanovun «Müəllim hazırlığının aktual problemləri: ixtisasartırma təhsili, elmi-texnoloji innovasiyalar» mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransda çıxışı. Noyabr 2012. AMİ (Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu)

Sizi Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi adından salamlayır, konfransa öz işində uğurlar arzulayıram. Bizim üçün çox xoşdur ki, belə bir Beynəlxalq elmi konfrans məhz Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunda keçirilir.

Proqramdan məlum olduğu kimi, konfransda ilkin müəllim hazırlığı, əlavə təhsil və onun əsas istiqamətlərindən biri olan ixtisasartırma problemləri müzakirə ediləcəkdir. Bu son dərəcə vacib bir mövzudur. Çünki hər bir ölkənin gələcəyi, ilk növbədə, həmin ölkədə təhsilin inkişafından, məktəb və müəllimdən birbaşa asılıdır. Məhz təhsil prosesində insan yeni bilik və bacarıqlar əldə edir, iqtisadiyyatın məhsuldar qüvvəsinə - insan kapitalına çevrilir. İnsanın şəxsiyyət

kimi formalaşmasında, onun təhsili və inkişafında isə müəllimin rolu danılmazdır. Bütün dövrlərdə müəllim peşəsinin əhəmiyyəti, şərəfliyi, yüksəkliyi barədə müdrik kəlamlar söylənmişdir.

Dünyanın fatehi Makedoniyalı İsgəndər öz müəllimi Aristotel haqqında demişdir: «Valideynlərim mənə göydən yerə endirdi, müəllimim isə yerdən göyə qaldırdı».

Görkəmli alim Nəsirəddin Tusi «Əxlaqı nasiri» əsərində müəllim peşəsinə yüksək qiymət verərək yazmışdır: «Varlıqları ən aşağı dərəcədə kainatın ən şərəfli mərtəbəsinə qaldıran sənətdən daha şərəfli nə ola bilər?».

Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Mustafa Kamal Atatürk müəllim amilinə son dərəcə böyük önəm verərək demişdir: «Milləti yalnız və yalnız müəllimləri xilas edə bilər. Bir cəmiyyətin millət ola bilməsi üçün mütləq müəllimlərə ehtiyacı var: onlar cəmiyyəti həqiqi bir millət halına gətirirlər».

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisi Heydər Əliyev «Müəllim adı ən yüksək addır. Mən yer üzündə müəllimdən yüksək ad tanımıram» demişdir.

Xalq arasında belə bir fikir də mövcuddur ki, müəllim dəyişəndə cəmiyyət də dəyişir. Bu onunla bağlıdır ki, insanların fikir və düşüncələrinin, həyata baxışlarının formalaşmasında, dəyişməsinə müəllim müstəsna rol oynamaqla bütün cəmiyyətin şüurunda dəyişiklik yaratmaq gücünə malikdir.

Müəllim peşəsinə digərlərindən fərqləndirən əsas cəhət ondan ibarətdir ki, bütün insanlar müəllimdən öyrənir. Elə bir insan tapılmaz ki, onun müəllimi olmasın. Dünyanı dəyişən, idarə edən, tarixi yaradan dahi şəxsiyyətləri də müəllim

yetişdirmişdir.

Yeri gəlmişkən, onu da qeyd edim ki, müəllimlik yeganə peşədir ki, həyatda onun heç bir alternativi yoxdur. Düşünürəm ki, zaman keçəcək, on illər, yüz illər ötəcək, cəmiyyət və həyat daha yüksək inkişaf mərhələsinə çatacaq, lakin müəllim peşəsi yenə də bütün peşələrin zirvəsində dayanacaqdır.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Respublikamızda müəllim hazırlığı və pedaqoji təhsilin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı aparılan islahatlar barədə qısa məlumat vermək istəyirəm.

Hazırda ölkəmizdə dörd ixtisaslaşdırılmış pedaqoji ali təhsil müəssisəsi fəaliyyət göstərir. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu və onun respublikanın bütün regionlarını əhatə edən 11 filialı, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, habelə özəl ali təhsil müəssisəsi olan Bakı Qızlar Universiteti. Bununla yanaşı, Bakı Slavyan Universitetində, Azərbaycan Dillər Universitetində və bir sıra özəl ali təhsil müəssisələrində də müəllim hazırlığı həyata keçirilir. Pedaqoji kadr hazırlığı, həmçinin Azərbaycanın 5 klassik ali məktəbində - Bakı, Gəncə, Naxçıvan, Lənkəran və Sumqayıt Dövlət Universitetlərində də aparılır.

Əlavə təhsil, o cümlədən ixtisasartırma və yenidən hazırlanma isə qeyd edilən ali təhsil müəssisələri ilə yanaşı, Bakı Pedaqoji Kadrların İxtisasartırma və Yenidən hazırlanma İnstitutunda həyata keçirilir. Sadalanan ali məktəblərdə respublikamızın 6500 tədris-tərbiyə müəssisəsi üçün ilkin müəllim hazırlığı və əlavə təhsil aparılır.

Hazırda respublikanın ali məktəblərinin pedaqoji ixtisaslarında 35000-dən

çox tələbə təhsil alır. Onların hazırlığı ilə 4000-dən çox professor-müəllim məşğul olur.

Diqqətinizə onu da çatdırım ki, pedaqoji təhsildə islahatlara ötən əsrin 90-cı illərinin sonlarında başlanılmışdır. Bu illərdə «Müəllim peşəsinin professioqramı» işlənib hazırlanmış, pedaqoji kadr hazırlığının ikipilləli (bakalavriat, magistratura) sistemə keçilmişdir. Pedaqoji ixtisaslar üzrə bakalavr və magistr hazırlığını təmin edən dövlət standartları tətbiq edilmişdir. Həmin illərdə təhsil proqramlarından bir sıra lüzumsuz fənlər çıxarılmış, pedaqogika, psixologiya və metodika fənləri üzrə saatların miqdarı artırılmışdır.

Lakin bu dövrdə respublikada elmi cəhətdən əsaslandırılmış pedaqoji təhsil konsepsiyası olmadığından aparılan islahatlar sistemli xarakter daşımamışdır.

Bütün bunları nəzərə alaraq Dünya Bankı tərəfindən ayrılmış kreditin bir hissəsinin müəllim hazırlığı problemlərinə istiqamətləndirilməsi barədə hökumət tərəfindən qərar qəbul edilmişdir. Respublikanın aparıcı mütəxəssisləri və alimlər, beynəlxalq və milli ekspertlər prosesə cəlb olunmuş, fasiləsiz pedaqoji təhsil sistemə daxil olan tədris müəssisələrinin sosial statusunun möhkəmləndirilməsini, təlim və inkişaf prosesinin vahidliyini təmin edən «Fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının konsepsiya və strategiyası» hazırlanmışdır.

Bu konsepsiyayı həyata keçirmək üçün Təhsil Nazirliyinin nəzdində aparıcı alim və mütəxəssislərdən ibarət Fasiləsiz Pedaqoji Təhsil üzrə Koordinasiya Şurası yaradılmış, ibtidai təhsilin pedaqogikası və metodikası ixtisasının çərçivə kurikulumu hazırlanmışdır. Həmin kurikulum respublikanın üç pilot ali məktəbində (Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu, Gəncə Dövlət Universiteti) eksperiment qaydasında tətbiq edilmişdir.

Bu kurikulum bakalavr səviyyəsində ibtidai sinif müəllimi hazırlığının ümumi təhsilin məzmununa uyğunlaşdırılmasına imkan yaratmış, kurikulumuna 270 saat həcmində «Təhsilin əsasları» adlı yeni fənn daxil edilmişdir. Bu fənn müəllimlərin yalnız fənn müəllimləri kimi deyil, həm də təhsil menecerləri kimi hazırlanmasını nəzərdə tutur. Bu o deməkdir ki, gələcək müəllimlər həm də fəlsəfə və iqtisadiyyat, marketinq, təhsil prosesinin idarə olunması, təlim prosesində infor-

masiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə sahəsində bacarıqlara yiyələnirlər.

Bu fənnin spesifikliyi ondadır ki, o, müəllim hazırlığının ən vacib aspektləri olan pedaqogika, psixologiya, tədris metodikaları, interaktiv təlim texnologiyalarını özündə birləşdirir, təhsilalanlarda peşə keyfiyyətlərini, pedaqoji təfəkkürü formalaşdırır.

Həmin fənni tədris edən kadrların hazırlanması problemini pilot ali məktəblərdən seçilmiş müəllimlər üçün treninqlər keçirmək yolu ilə həll etdik. Belə ki, Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun bazasında hər semestrəndən əvvəl müvafiq təhsil müəssisələrindən cəlb edilmiş müəllimlər üçün xüsusi treninqlər keçirildi.

Hazırda bu fənnin tətbiqinin ilk mərhələsinin başa çatdığını nəzərə alaraq onun nəticələrini təhlil etmək və tətbiq olunmasına dair müvafiq qərar qəbul etmək üçün Təhsil Nazirliyi tərəfindən mütəxəssislərdən ibarət işçi qrup yaradılmışdır. İşçi qrup tərəfindən təhsilverənlər, təhsilalanlar və fəaliyyətdə olan ilk məzunlar arasında tədqiqatlar və sorğular aparılması, fənnin tədrisinin monitorinqinin keçirilməsi, nəticələrin təhlil olunması və fənnin daha geniş tətbiqinə dair təkliflər hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur.

Onu da qeyd edim ki, son illər beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq ixtisasların, o cümlədən pedaqoji ixtisasların yeni siyahısı hazırlanmış və hökumət tərəfindən təsdiq edilmişdir. Müəllim hazırlığı aparılan ixtisasların təhsil proqramları təkmilləşdirilmiş, pedaqoji təcrübənin həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artırılaraq 10 həftədən 18 həftəyə çatdırılmışdır.

Bundan əlavə, son illər müəllim nüfuzunun bərpasına xidmət edən müəyyən addımlar da atılmışdır.

Müəllimlərin innovasiya fəaliyyətini inkişaf etdirmək, yaradıcılıq imkanlarını genişləndirmək məqsədilə 2008-ci ildən başlayaraq ölkə Prezidentinin sərəncamı ilə «Ən yaxşı müəllim» və «Ən yaxşı məktəb» müsabiqələri keçirilir. Hər dərs ili müsabiqə qalibləri olan müəllimlər üçün 5000 manat məbləğində 100 mükafat, məktəblər üçün 10000 manat məbləğində 50 mükafat təsis edilir. Artıq 500 müəllim və 250 məktəb həmin mükafatlara layiq görülmüşdür.

Təhsil Nazirliyi tərəfindən ümumtəhsil məktəblərinə müəllimlərin işə qəbulu sahəsində beynəlxalq təcrübəyə uy-

ğun yeni mexanizmin tətbiqinə başlanılıb. Bu mexanizmin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, müəllim kadrlarının seçilməsi və yerləşdirilməsi informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (elektron ərizə, elektron imtahan, elektron yerləşdirmə) geniş istifadə etməklə həyata keçirilir. Həmin mexanizmin tətbiqi ölkəmizdə müəllim-şagird nisbəti üzrə göstəricilərin yaxşılaşmasına, iş qəbulda şəffaflığın təmin edilməsinə, müəllim heyətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə kömək edir. Eyni zamanda yeni mexanizm pedaqoji yönümlü ali təhsil müəssisələri məzunlarının hazırlıq səviyyəsini müəyyənləşdirən vasitəyə çevrilir.

İnanıram ki, ölkəmizdə həyata keçirilən tədbirlər müəllim nüfuzu və statusunun yüksəlməsinə, təhsilin keyfiyyətinin artmasına birbaşa təsir edəcəkdir.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Onu da qeyd edim ki, son illər Azərbaycanda təhsil infrastrukturunu əsaslı şəkildə yeniləşdirilmiş, məzmun islahatları, yeni nəsil dərslərin, yeni qiymətləndirmə sisteminin tətbiqi sahəsində əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Bütün bunlar təhsilin keyfiyyətinə təsir edən başlıca amillərdəndir.

Lakin qeyd edildiyi kimi, müəllim dəyişmədən təhsil sahəsində uğurlu nəticələr əldə etmək mümkün deyildir. Məhz bu səbəbdən bu gün bizi düşündürən, narahat edən əsas problem Azərbaycanın təhsil müəssisələrində çalışan 200 minədək müəllimin peşəkarlığının artırılması, onlarda müvafiq bacarıqların formalaşdırılmasıdır.

Düşünürəm ki, daim yeni biliklər əldə etmək həvəsi, öyrənmək və özünü təkmilləşdirmək səyləri, mənəvi inkişaf müəllimin əsas xüsusiyyətləri olmalıdır. Bu baxımdan rus pedaqoqu Anton Rubinşteynin fikirləri çox maraqlıdır: «Əgər birçün gün öyrənmirəmsə - bunu özüm hiss edirəm, əgər iki gün öyrənmirəmsə, bunu mənə yaxın olanlar hiss edirlər, əgər üç gün öyrənmirəmsə - bunu hamı hiss edir».

Bütün bunlar müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi sahəsində beynəlxalq təcrübəyə uyğun yeni mexanizmlərin tətbiqini zəruri etmişdir. Bu məqsədlə 2010-cu ildə Azərbaycanda əlavə təhsilin yeni qaydaları hazırlanmış və hökumət tərəfindən təsdiq edilmişdir. İlk dəfə olaraq əlavə təhsilin bütün

istiqamətləri - ixtisasartırma; kadrların yenidən hazırlanması; stajkeçmə və kadrların təkmilləşdirilməsi; təkrar ali və orta ixtisas təhsili; dərəcələrin yüksəldilməsi; yaşlıların təhsili – bir sənəddə öz əksini tapmışdır.

Müasir dövrdə əlavə təhsilin qarşısında bir sıra mühüm vəzifələr qoyulmuşdur: insan potensialının inkişafı; kadrların intellektual və peşə hazırlığı səviyyəsinin yüksəldilməsi və təkmilləşdirilməsi; vətəndaşların ölkənin sosial, iqtisadi, siyasi və mədəni həyatında fəal və səmərəli iştirakının təmin edilməsi. Əlavə təhsilin hər bir istiqaməti ilk növbədə məhz bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Hazırda əlavə təhsilin istiqamətləri arasında daha çox diqqət yetirdiyimiz sahə kütləviyyə ilə fərqlənən, islahatların aparıcı qüvvəsi olan müəllimlərin müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasını təmin edən ixtisasartırma təhsilidir.

Bu gün dünyada müəllimlər üçün universal bacarıqlar müəyyənləşdirilmişdir. XXI əsrin bacarıqları adlandırılan “Təlim və innovasiya bacarıqları”, “Media və texnologiya bacarıqları”, “Həyat və peşəkarlıq” bacarıqları müəllimlik fəaliyyəti üçün mühüm kompetensiyaları özündə cəmləşdirir. Hazırda Azərbaycan təhsil sistemində həyata keçirilən yeni ixtisasartırma modeli müəllimlərdə bu bacarıqları formalaşdırmağa imkan verir.

Yeni modelə əsasən ixtisasartırma təhsili proqramlarının 3 modul üzrə qurulması nəzərdə tutulur:

I Modul (60 saat): təhsilin ümumi əsasları (pedaqoji, psixoloji məsələlər, təhsil sistemi, təhsilin əsasları, təhsilin idarə olunması, iqtisadiyyatı, maliyyə-ləşməsi və digər məsələlər); II Modul (60 saat): ixtisas sahələri (ixtisas üzrə yeniliklər, yeni kurikulumların tətbiqi, tədris metodikaları, müasir təlim strategiyaları, qiymətləndirmə məsələləri); III Modul (30 saat): təhsildə innovasiyalar və yeni tendensiyalar (İKT, xarici dil, inkluzivlik, gender və sair). I və II modullar üzrə qiymətləndirmədən keçmiş variativ proqramlar ayrı-ayrı kateqoriyadan olan pedaqoji işçilərə təklif edilir, III modul üzrə proqramları isə pedaqoji işçilər maraqlarına uyğun seçirlər.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Yeni ixtisasartırma modelinin üstünlüklərini və ənənəvi modeldən fərqli cəhətlərini diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm.

■ Tətbiq etdiyimiz yeni ixtisasartırma modeli qeyri-hökumət təşkilatlarını, beynəlxalq təşkilatları prosesə cəlb etməklə rəqabət mühiti formalaşdırır. Ənənəvi modeldə isə ixtisasartırma bir müəssisə tərəfindən həyata keçirilirdi üçün rəqabətdən danışmağa belə dəyməzdi.

■ İndi bütün təlimlər səriştəli təlimçilər komandası tərəfindən aparılır, ənənəvi ixtisasartırma təhsili zamanı isə kifayət qədər səriştəsi olmayan və xüsusi hazırlıq keçməmiş əməkdaşlar müəssisədə kurslar təşkil edirdilər.

■ Yeni modeldə çoxsaylı ixtisasartırma proqramları təklif edildiyi üçün müəllimlərə seçim imkanı verilir, indiyədək isə müəllimlər yalnız bir proqram üzrə kursdan keçməyə məcbur edilirdilər.

■ Hazırkı ixtisasartırma modeli real ehtiyacları nəzərə aldığı və nəticəyönlü olduğu üçün bütün müəllimlər həvəslə nəzərdə tutulan modullar üzrə təlim kurslarından keçirlər. Əvvəllər isə ixtisasartırma maraqlı və icbari olmadığı üçün xeyli sayda müəllimlər ümumiyyətlə ixtisasartırmadan kənarda qalırdılar.

■ İndi keyfiyyətin təminatı sistemi yaradılmışdır, ixtisasartırma proqramlarının həyata keçirilməsi prosesi və təlimlərin nəticələrinin monitorinqi aparılır. Ənənəvi sistemdə isə keyfiyyətin təminatı sistemi ümumiyyətlə tətbiq olunmurdu.

■ Yeni sistemdə ixtisasartırma təhsilinin nəticələri stimullaşdırılır, yeni müəllimin əməyinin maddi və mənəvi qiymətləndirilməsində, karyera inkişafında nəzərə alınır. Köhnə sistemdə isə stimullaşdırma tədbirləri ümumiyyətlə nəzərdə tutulmamışdı.

■ Tətbiq etdiyimiz yeni sistemdə ixtisasartırma təhsili bütün hallarda yerlərdə, təhsil müəssisələrində keçirilir, yeni öyrədən öyrənənin yanına gədir. Ənənəvi sistemdə isə ixtisasartırma kursları müəllimlərin iş və yaşayış yerindən xeyli uzaqda olan əlavə təhsil müəssisələrində həyata keçirilirdi.

Məlumat verim ki, 2008–2012-ci illərdə yeni ixtisasartırma modelinə əsasən kurikulum üzrə təlimlərdən 72 min müəllim (48%) keçmişdir, növbəti dərəcəyə daha 50 min nəfər müəllimin təlimlərə cəlb edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Yeni modelin tətbiqi peşəkar təlimçilərin hazırlanmasını zəruri etmişdir. Bununla əlaqədar Təhsil Nazirliyi təlimçilərin sertifikatlaşdırılması istiqamətində mühüm addımlar atmışdır.

Ümumilikdə ölkəmizdə ixtisasartırma

təhsilinin yeni modelə uyğunlaşdırılması məqsədilə Təhsil Nazirliyi tərəfindən ixtisasartırma təhsilinin Kurikulum Çərçivəsi hazırlanmış və elan edilmişdir. Bundan sonra əlavə təhsil müəssisələri, təhsil fəaliyyətinə razılıq verilmiş QHT-lər hazırladıqları ixtisasartırma proqramlarını qiymətləndirmədən keçirmək üçün Təhsil Nazirliyinə təqdim edəcək, yaradılmış Qiymətləndirmə Şurası tərəfindən müsbət rəy alan proqramlar növbəti 4 il ərzində istifadə ediləcəkdir.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində müəllimi xara kterizə edən əsas keyfiyyətlərdən biri də, şübhəsiz ki, İKT-nin tətbiqi ilə bağlı bacarıqlardır. Bəs bu sahədə vəziyyət necədir və necə olmalıdır? Hazırda ölkəmizdə təhsilin informasiyalaşdırılması sahəsində əhəmiyyətli addımlar atılır. Elektron məktəblər yaranır, elektron tədris resursları hazırlanır və müəllimlərin istifadəsinə verilir, təhsil müəssisələri genişzolaqlı sürətli internet şəbəkəsinə qoşulur, İKT tədris prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilir və keyfiyyətli tədrisə zəmin yaradır.

Ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafının əsas tələblərindən, təhsil sahəsində informasiya texnologiyalarının zəruriliyini dikte edən əsas amillərdən biri təhsil pilləsindən asılı olmayaraq bütün təhsilənlər və təhsilverənlərdə informasiya texnologiyalarından istifadə verdikləri formalaşdırmaqdır.

Sizə məlumat vermək istəyirəm ki, Azərbaycanda təhsilin bütün pillə və səviyyələrində İKT-ni tətbiq etmək üçün “Ümumtəhsil məktəblərinin informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə təmin edilməsi (2005–2007)” və “Təhsil sisteminin informatlaşdırılması (2008–2012)” Dövlət Proqramları həyata keçirilmişdir. İKT sahəsində nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar da cəlb edilməklə 2005–2012-ci illərdə 76 min müəllim (52%) İKT üzrə təlimlərdən keçərək müvafiq bacarıqlara yiyələnmişdir.

Bu gün cəmiyyətə elə müəllimlər lazımdır ki, şagirdləri inkişafa doğru apararsın, bütövlükdə cəmiyyətin aparıcı qüvvəsinə çevrilsin, hər bir şagirdin qəlbində elm, bilik, savad məşəli yandırсын, qloballaşan dünyada güclü rəqabətə davam gətirən şəxsiyyətlər yetişdirsın.

Məhz bu səbəbdən növbəti onillikdə ali təhsilin əsas missiyası ölkənin modernləşdirilməsi üçün zəruri olan insan kapitalını inkişaf etdirmək və bununla

ölkənin beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini yüksəltməkdən ibarətdir. Tədqiqatlar sübut edir ki, təhsilə əsaslanan insan kapitalı ölkə üçün ən qiymətli resurs olmaqla təbii sərvətlər və maliyyə resurslarından daha əhəmiyyətlidir. İnsan kapitalının formalaşdırılması müəllim hazırlığının da əsaslı şəkildə modernləşdirilməsini tələb edir. Bu isə, öz növbəsində, ölkənin hər bir vətəndaşının sürətlə dəyişən müasir texnologiyaları çevik mənimsəməsi və inkişaf etdirməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Ölkəmizdə müəllim hazırlığı və əlavə təhsilin təkmilləşdirilməsi sahəsində qarşıda duran vəzifələri diqqətinizə çatdırmaq istərdim:

1. Müəllim hazırlığının keyfiyyətinin təminatı üzrə sistemin yaradılması:

- Müəllim hazırlığı üzrə kurikulumların yeniləşdirilməsi və tətbiqinə başlanılması. Çünki hazırkı kurikulumlar müasir kompetensiyalara malik müəllim hazırlığına imkan vermir.
- Müəllim hazırlığı sistemində internatura modelinin tətbiq edilməsi. Beynəlxalq təcrübədə özünü doğrultmuş bu model müəllimlərin praktik hazırlığı sahəsində problemlərin aradan qaldırılmasına imkan verir. Burada nəzərdə tutulur ki, dünya təcrübəsinə uyğun olaraq ali məktəb məzunları ixtisasları üzrə rəsmi əmək fəaliyyətinə başlamazdan əvvəl internatura keçməlidirlər.
- Ali məktəblərdə müəllim hazırlığının keyfiyyətinin yüksəldilməsi, buraxılışın ciddi nəzarətə götürülməsi. Bu halda müvafiq bacarıqlar əldə etməyən tələbələrə təhsil sənədinin verilməsinin qarşısı alınır.
- Gələcəkdə müəllim hazırlığının ali təhsil müəssisələrində aparılması. Beynəlxalq təcrübədə magistr

səviyyəsini bitirənlər müəllim işləmək hüququ əldə edirlər. Ölkəmizdə isə ali təhsil müəssisələrində kifayət qədər pedaqoji kadr hazırlığı aparıldığından kolleclərdə müəllim hazırlığına ehtiyac duyulmur.

- Pedaqoji ixtisaslara qəbul prosesinin təkmilləşdirilməsi. Ona görə ki, pedaqoji sahəni təsadüfən seçən, müvafiq keyfiyyətlərə malik olmayan, qəlbən, ruhən deyil, yalnız diplomuna görə müəllim olanlar az deyildir.
- Qabaqcıl beynəlxalq təcrübə əsasında pedaqoji heyətin sertifikatlaşdırma (lisensiyalaşdırma) sisteminin yaradılması. Yeni sistemin yaradılması hazırda məktəblərdə işləyən səriştəsiz müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətdən kənarlaşdırılmasına, bacarıqlı müəllimlərin isə fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına kömək edər.

2. Müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsinin daim yüksəldilməsini təmin edən yeni sistemin yaradılması:

- Müəllimlər üçün təhsilin bütün pillələrində təhsilənlərin təfəkkürü və şəxsiyyətinin inkişafına yönəlmiş, onların fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan innovativ təlim metodologiyasının və müvafiq resursların hazırlanmasının təmin edilməsi.
- Müəllimlərin məktəb səviyyəsində, tədrisdən ayrılmadan peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması üzrə özünü doğrultmuş innovativ modellərin tətbiqi.
- Pedaqoji heyət üçün yeni modul-kredit və rəqabətəsaslı təlimlər sisteminin inkişaf etdirilməsi, ümumilikdə ixtisasartırma təhsilinin bu sistemə keçirilməsi.
- Ümumi orta və tam orta təhsil səviyyələrində işləyən müəllimlərin yeni fənn kurikulumları üzrə təlimlərdən keçirilməsi.

3. Təhsilin bütün pillələrində tə-

fəkkürün və şəxsiyyətin inkişafına yönəlmiş, təhsilənlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan innovativ təlim, qiymətləndirmə metodologiyası və resurslarının yaradılması:

- Yeni kurikulumlara və İKT əsaslı təlim metodologiyalarına uyğun metodik vəsaitlərin, didaktik materialların və təlim vasitələrinin hazırlanmasını stimullaşdıran yeni mexanizmlərin yaradılması.
- Qabaqcıl beynəlxalq təcrübə əsasında təhsilənlərin nailiyyətlərinin və fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə yeni metodologiyaların bütün müəllimlər tərəfindən mənimsənilməsinin təmin edilməsi.

4. Müəllim peşəsinin nüfuzunun artırılması üzrə dövlət siyasətinin formalaşdırılması:

- Kompetensiya və nəticə əsaslı, differensiallaşdırılmış əməkhaqqı sisteminin yaradılması.
- Müəllimin karyera inkişafı və fəaliyyətinin stimullaşdırılması üzrə yeni sistemin yaradılması.
- İstedadlı gənc müəllimlərin cəlb olunması məqsədilə düşünülmüş strategiya və motivasiya sisteminin yaradılması.

Əziz həmkarlar!

Hesab edirəm ki, konfrans iştirakçıları öz çıxışlarında pedaqoji təhsilin digər problemlərinə də toxunacaq, təcrübə mübadiləsi aparacaqlar. Düşünürəm ki, bu konfrans nəticə etibarilə pedaqoji kadrların hazırlanması problemlərinin həlli üçün faydalı olacaqdır.

Bu yolda hamınıza uğurlar arzulayıram.

MÜƏLLİM HAZIRLIĞINA İNNOVATİV YANAŞMALAR

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun rektoru, siyasi elmlər doktoru, professor Aqiyə Naxçıvanlı konfransda çıxış etmişdir

Bugünkü konfransımız son dərəcə aktual, həm nəzəri, həm də praktiki əhəmiyyət kəsb edən mühüm bir problemin müzakirəsinə həsr olunur.

Müəllim hazırlığının problemləri həm qədim, əbədi, həm də müasirdir. Dünyada gedən və həyatımızın bütün sahələrinə təsir göstərən qloballaşma prosesləri, zaman keçdikcə informasiyanın və informasiya proseslərinin həyatımızın bütün sahələrində rolunun həlledici dərəcədə artması, müxtəlif təhsil sistemlərinin bir-birinə yaxınlaşması, təhsilin kompüterləşməsi və informasiya-texniki bazasının ciddi şəkildə dəyişməsi, dünya xalqlarının, Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin bir-birinə inteqrasiyası, ümumiyyətlə, yeni təhsil sistemlərinin yaradılması zərurəti – bütün bunlar müəllim hazırlığına yeni yanaşmalar tələb edir, cəmiyyətin qarşısında yeni problemlər və vəzifələr qoyur.

Konfransın proqramı ilə Siz hamınız tanışsınız. Gördüyünüz kimi konfransımız istər plenar iclaslarda, istərsə bölmələrin iclaslarında bir neçə mühüm məsələlərin müzakirəsinə nəzərdə tutur.

Əgər bu problemlərin ümumi mahiyyətinə varsaq görürük ki, təhsildə innovasiya problemi günümüzün ən əsas prioritetlərindən biridir. Lakin yeni metodlar, yeni üsullar, mütərəqqi prinsiplər, ən müasir texnologiyalar, müasir düşüncəli,

yüksək intellektual potensiala malik olan müəllim kadrları olmasa, istifadə olunmayan, həyata keçirilməyən metod, prinsip və texnologiyalar kimi qalıb və tarixi arxivin sərəncamına veriləcəklər. Ona görə də müəllim kadrların hazırlanması yeni imkanlara, faktorlara hesablanmalıdır.

Hamımıza məlumdur ki, elmi-texniki tərəqqinin və informasiya texnologiyalarının təsiri nəticəsində müəllimin funksiyalarında ciddi dəyişikliklər baş vermişdir. Müəllim öz ənənəvi funksiyalarının bir hissəsini artıq kompüterə, elektron vasitələrinə və kompüter texnologiyalarına vermişdir. Lakin bununla müəllim heç nə itirməmişdir, əksinə, onun bu gün qazanmaq imkanları, zənginləşmə imkanları qat-qat artmışdır. Qazanmaq və zənginləşmə deyəndə mən yeni və fundamental biliklərin əldə edilməsini, yeni texnologiyalara yiyələnməsini, yeni ideyaların mənimsənilməsini nəzərdə tuturam. Bu gün müəllim hazırlayan ali məktəblərin qarşısında duran ən ümdə vəzifə ondan ibarətdir ki, müəllim yeni texnologiyaların, təhsil sistemində yaranan innovasiyaların əsl sahibi olsun. İkinci vəzifə ondan ibarətdir ki, kompüter texnologiyalarından səmərəli və məhərətlə istifadə edərək müəllim müasir informasiya dəryasında sərbəst üzə bilsin, informasiya axını və informasiya-şagird arasında etibarlı körpü, yüksək professionallığı ilə səciyyələnən ötürücü funksiyalarını yerinə yetirsin.

Konfrans iştirakçılarının müzakirəsinə təqdim olunan məsələlərdən biri təhsildə baryerlər problemdir. Bizim fikrimizcə, bu baryerlərin bir neçə aspekti vardır. Onlardan ən başlıcası yaş baryeridir. Yaş baryerini mən iki qrupa böldüm: fiziki qocalma və mənəvi qocalma.

Orta məktəblərdə çoxyaşlı müəllimləri dövrlər təqəüdə göndərir və onlar yeni kadrlarla əvəz olunurlar. Doğrudur, burada da müəyyən problemlər vardır. Ümumiyyətlə, yaşlıların problemləri qeyd etdiyim aspektdə həll olunur. Lakin fiziki qocalıqla yanaşı, mənəvi qocalma, mənəvi köhnəlmə problemləri də vardır. Sırr deyildir ki, yaşca qoca olmayan müəllim kadrların müəyyən hissəsi mənəvi cəhətdən bugünkü vəzifələri yüksək professionallıqla yerinə yetirmək iqtidarında deyillər. Onların müəyyən

hissəsi nə məktəbi, nə şagirdi sevir, nə də öz peşəsinə hörmət bəsləyir. Sual olunur: Bunlarla nə etmək? Bu ağır problemi necə və hansı hüquq və mənəvi prinsiplər əsasında həll etmək?

Çox istəyerdik ki, bu məsələ haqqında həm bizim soydaşlarımızın, həm də hörmətli qonaqlarımızın fikirlərini və təkliflərini eşidək.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Bu qəbildən keçirilən bütün tədbirlərin bir məqsədi vardır – təhsilin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq. Özü-özündə bu, yeni problem deyildir. Bu problem əsrlər boyu qoyulub, bu problem üzərində əsrlər boyu düşünülüb. İndi isə bu problem üzərində düşünmək missiyasını yerinə yetirməyə bizi zaman vadar etmişdir. Mən hamınızı çıxışlarda və çıxışlardan sonra bu haqda öz təkliflərinizi verməyə dəvət edirəm. Bununla yanaşı, biz bir suala da bugünkü konfransımızda cavab axtarmalıyıq – təhsilin keyfiyyətinin, müasir təhsilin keyfiyyətinin yüksək olmamasının meyarı nədir? Bu meyarları biz harada axtarmalıyıq? İnkişaf etmiş ölkələrin təhsili ilə bizim ölkənin təhsilinin müqayisəsindəmi? Tələbənin təhsil dövründə aldığı qiymətlərdəmi? Onun yazdığı elmi işlərdəmi? Nəhayət, gənc mütəxəssisin praktikada özünü realizə etməkdəmi?

Bu baxımdan sualların sayını artırmaq olardı. Ancaq sualların sayından asılı olmayaraq biz keyfiyyətli təhsilin mahiyyətini müəyyənləşdirib optimal modelini yaratmalıyıq.

Bir məsələyə də konfrans iştirakçılarının diqqətini cəlb etməyi vacib bilirəm. Bildiyiniz kimi, dünyada gedən qloballaşma proseslərinin həyatın müxtəlif sahələrinə təsiri və təsir etməsi demək olar ki, bütün dünya ictimaiyyəti tərəfindən fəal müzakirə olunur. Bu baxımdan milli mədəniyyətlərin gələcək taleyi, onların qorunub-saxlanılması, yaxud da qloballaşma prosesində məhv olması ehtimalı hamını düşündürür. Bu aspektdə qızgın müzakirələr gedir. Bu fikri təsdiq etmək üçün bu yaxınlarda Azərbaycanda, Bakı şəhərində Heydər Əliyev Fondu tərəfindən təşkil olunmuş "Qloballaşan dünyada mədəniyyətlərin dialoqu" mövzusunda keçirilən Beynəlxalq Forumu yada salmaq kifayətdir. Bu problemin

digər aspekti dünyada gedən qloballaşma prosesinin müasir təhsilə təsiri məsələsidir. Bununla əlaqədar olaraq mən bir sual qoymaq istəyirəm – Müxtəlif təhsil sistemlərinin dialoqu məsələsinin vaxtı çatmamışdırmı? Mənə belə gəlir ki, bu məsələ üzərində düşünməyə ehtiyac vardır. Çünki təhsil sistemləri, əgər onlar həqiqətən təhsil sistemdirsə, dialoqa girmədən, özünü müdafiə etmədən, öz yaşaması uğrunda vuruşmadan qloballaşmanın mənfi təsirini öz üzərlərində daha dəhşətli formalarda hiss edəcəklər. Təhsil sistemlərinin dialoqu olmadan, təhsil sistemləri öz ənənəvi mütərəqqi milli cəhətlərini müdafiə etmədən artıq yaşaya bilməz. Bir sözlə, təhsildə, təhsil sisteminin transformasiyasında biz nəyi qorumalıyıq və nədən imtina etməliyik? Bu iki suala da nəzəri-metodoloji cəhətdən cavab tapıb əsaslandırmalıyıq.

Xatırladıram ki, institutun fəaliyyət istiqamətlərindən biri də əlavə təhsil sahəsidir. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, Azərbaycan təhsilində müasirləyi və yeniliyi qəbul edib, hərtərəfli təhlil aparıb, tətbiq etmək bacarığına malik olan müəllimlərin işi cəmiyyət tərəfindən həmişə rəğbətlə qarşılanmışdır. 2000-ci ildən bəri Azərbaycan təhsilinin inkişafı ilə bağlı 17 dövlət proqramı həyata keçirilir, 30-a qədər innovasiya mövcuddur. İnstitutumuz hal-hazırda çalışan pedaqoji işçilərin əlavə təhsilinin müasirləşdirilməsi istiqamətində xeyli iş aparır. Hər il institutumuzda 10.000-dən çox pedaqoji işçi sifariş, tələb və təklifləri nəzərə alaraq əlavə təhsilin müxtəlif istiqamətlərindən keçir və dövlətimizin qoyduğu qaydalara əsasən onlara müvafiq sənədlər verilir. İstədim onlara bu konfransda pedaqoji işçilərin diplomdan sonrakı təhsil sahəsindən söhbət açılsın, mövcud vəziyyət, problemlər müzakirə

edilsin. Əminəm ki, konfrans iştirakçıları bu istiqamətlərdə də öz fikirlərini bildirəcəklər.

Qürur hissi ilə qeyd edirik ki, Azərbaycan təhsil sistemi Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin nəzəri irsi üzərində, onun müdrik göstərişləri və təklifləri əsasında qurulmuşdur. Azərbaycanda dövlətə məxsus olan təhsil ocaqları dünyəvi xarakter daşıyır. Bu dünyəvi təhsili ölkəmizdə daha da inkişaf etdirmək üçün biz Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürülmüş bir neçə prinsipi göz bəbəyi kimi həyata keçirməliyik. Onlardan biri, Azərbaycan təhsilinin inkişaf etmiş dünya ölkələrinin təhsil sistemi ilə ayaqlaşmasıdır. İkincisi, təhsil sistemimizi təkmilləşdirərək, inkişaf etdirərək köhnə təhsil sistemlərimizdə, o cümlədən Sovet təhsil sisteminə olan bütün müsbət cəhətləri qoruyub saxlamalıyıq. Təhsilimizi zənginləşdirən milli-mənəvi prinsiplərimizi qoruyub saxlamalıyıq. Üçüncüsü, məlumdur ki, müxtəlif xalqların, ölkələrin tarixi təcrübəsinə əsaslanaraq Heydər Əliyev təhsil və tərbiyə sistemlərinin vəhdəti, bir-birinə təsiri probleminə xüsusi diqqət yetirirdi. Bununla əlaqədar olaraq o, tərbiyə sisteminin yenidən formalaşması problemini qoymuşdur. Burada başlıca məsələ milli-mənəvi dəyərlərin ümumbəşəri mənəvi dəyərlərlə sintezini yaratmaq məsələsidir.

Mənə belə gəlir ki, bizi düşündürən bir çox problemlər konfrans iştirakçıları tərəfindən müzakirə olunacaqdır.

Mən bizim dəvətimizi qəbul edib konfransımızda iştirak edən Ukrayna Pedaqoji Elmlər Milli Akademiyası Təhsil Menecmenti Universitetinin rektoru, akademik Oleynik Viktor Vasilyeviçi, Ukrayna Pedaqoji Elmlər Milli Akademiyasının Təhsil Menecmenti Universitetinin infor-

masiya və kommunikasiya texnologiyaları kafedrasının müdiri, texniki elmlər doktoru, professor Bıkov Valeri Yefimoviçi, Rusiya Təhsil Akademiyasının "Yaşlıların Pedaqoji Təhsili İnstitutu" pedaqoji elmlər doktoru, professor Yakuşkina Marina Sergeyevnanı, Ağrı Universiteti tarix kafedrasının müdiri, elmlər doktoru Uslu Ramazan bəyi, Ağrı Universitetinin müəllimi, iqtisad elmləri doktoru Ok Nuri İsmət oğlunu, Gürcüstandan gələn qonaqlarımız Marine Merabovna Qoçnelaşvilini (təhsil siyasəti ixtisası üzrə magistr), Ketevan İvanovnanı (İvane Cavaxişvili adına Tbilisi Dövlət Universiteti, Pedaqogika İnstitutunun laborantı), professor Darecan Otarovnanı (Qriqol Peradze adına Tbilisi Dövlət Universiteti, filologiya elmləri doktoru), professor Ketevan Davidovnanı (İvane Cavaxişvili adına Tbilisi Dövlət Universiteti tarix elmləri doktoru), professor Nino Mixaylovnanı (Suxumi Dövlət Universiteti, filologiya elmləri doktoru), türk qardaşımız Halis Gözpınarı (Axaltsiki Dövlət Universiteti, fəlsəfə doktoru, ikinci dil müəllimi), Pakistandan gələn qonağımız Amina xanıma (Lahur qadınlar üçün Kinnarid Kolleci və Lahur Gimnaziyası, Müəllimlik tədrisi, linqvistik, təhsil planlaşdırması və idarə edilməsi üzrə magistr) salamlayıb, onlara Azərbaycana xoş gəlməyiniz deyirəm.

Eyni zamanda ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bir sıra beynəlxalq təşkilatların və səfirliklərin nümayəndələrini – Ukraynanın fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri cənab Aleksandr Mişenkonu, ABŞ səfirliyinin mədəniyyət və təhsil üzrə atasəsi cənab Kris Consu, Fransa səfirliyinin Fransada təhsil üzrə məsul şəxsi cənab Dmitri Balitskini, UNİCEF-in ölkəmizdəki əməkdaşı cənab Mark Herevardı və digər dövlətliəri bu konfransda görməyimə çox şadam.

ПОДГОТОВКА НАУЧНЫХ И НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ ДЛЯ СИСТЕМЫ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПОДХОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Предлагаем вниманию читателей выступление на II Международной конференции «Современные проблемы подготовки учителей: научные и технологические инновации в образовании». академика Национальной академии педагогических наук Украины, доктора педагогических наук, профессора, ректора Университета менеджмента образования В.В.Олейника.

Характерной чертой современного глобального мирового развития является переход стран к новому этапу формирования инновационного общества, которое основывается на генерации, распространении и использовании знаний. Это в целом соотносится с глобализационными процессами, вызванными научно-техническим прогрессом, повлиявшими на все сферы жизнедеятельности общества, и, прежде всего, на образование.

В нашем понимании, главные составляющие научно-технического прогресса, непосредственно влияющие на развитие образования, следующие:

- слияние научной и технической революции, в результате чего научные открытия сразу же становятся основой новых технологий;
- превращение науки в производительную силу;
- системная компьютеризация и автоматизация производства;
- замена непосредственного человеческого труда на производстве овеществленным знанием;
- появление нового типа работника

с качественно новым уровнем профессиональной подготовки и мышления;

- переход от экстенсивного к интенсивному производству.

Однако, главная особенность состоит в том, что основой научно-технического прогресса являются глубинные системные связи науки, техники, производства и обусловленные ими коренные изменения в производительных силах общества при определяющей роли науки. При этом научно-технический прогресс тесно связан с социальной средой и существенно влияет на все стороны жизни современного общества. Образование, культура, человеческая психология находятся во взаимосвязи и взаимозависимости, представляя элементы одной системы: наука – техника – производство – общество – человек – среда. В процессе развития происходят изменения во всех звеньях системы.

Здесь уместно сослаться на определение академика В.Г. Кременя, который отмечает, что особенное место в развитии общества принадлежит ценностям инноваций и прогресса, которые органически взаимосвязаны с приоритетной ценностью науки. В то же время наука, образование и глобальный рынок рождают новый способ мышления и жизни, изменяют и преобразовывают традиционную культуру и способ познания [2].

Как следствие, происходит преобразование личности через создание новой жизненной среды и выработку новых потребностей, что в свою очередь, предопределяет выбор новой, человекоцентристской парадигмы в образовании.

Такой подход к пониманию роли современной науки в глобалистическом обществе, где главными принципами научного знания становятся интеграция и системный подход, позволяет понять закономерности и перспективы развития современного образования как ключевого звена прогресса общества в целом.

В этой связи важным в системе научного потенциала страны является научное сообщество, фактически обозначающее одну из структурных единиц науки. Выделяют три группы научных сообществ: академическая наука, которая обеспечивает высокое развитие практически всех фундаментальных направлений; отраслевая наука; вузовская наука, подготавливающая кадры и вносящая свой вклад в академическую и отраслевую науки.

Надо признать, что важной разновидностью вузовской науки сегодня являются проводимые исследования, связанные с созданием инноваций в системе последипломного образования, включающее:

- а) концептуальные пути решения проблем создания инноваций;
- б) прикладные исследования, связанные с экспериментальной апробацией инноваций;
- в) внедрение результатов исследований в практику, их коммерциализация.

Вышеизложенное предопределяет миссию современного последипломного педагогического образования. Она заключается в обеспечении нового качества непрерывного профессионального развития педагогических и руководящих кадров образования, способных эффективно осуществлять профессиональную деятельность в ситуации нестабильности, неопреде-

ленности и постоянных изменений, в том числе в инновационных преобразованиях образовательной отрасли.

Стратегически реализация миссии связана с научной деятельностью, цель которой заключается в создании инновационного научно-образовательного пространства в системе последипломного педагогического образования.

Следует отметить, что на данном этапе, несмотря на значительный рост научного потенциала в системе последипломного педагогического образования, существует острая потребность в его качественном ресурсном увеличении и обновлении. Опыт более чем двадцатилетнего развития системы последипломного педагогического образования в условиях независимости Украины свидетельствует о реальных приобретениях в отношении научного и научно-педагогического потенциалов в данной отрасли. Это наиболее ярко выражается в следующем: если в 1991 году институты последипломного педагогического образования были укомплектованы специалистами, имеющими научную степень в среднем на 10 – 15%, то сегодня этот показатель равен более 50%. При чем, значительную часть институтов возглавляют доктора наук, профессора.

В этой связи, в Университете менеджмента образования, который по своему статусу является координационным и научно-методическим центром системы последипломного педагогического образования страны значительно расширена подготовка ученых для отрасли через аспирантуру и докторантуру. Сегодня данной формой обучения охвачено более 200 работников институтов последипломного образования.

Кроме того, исходя из специфики необходимости андрагогического подхода к обучению специалистов в системе последипломного педагогического образования, крайне необходимой остается проблема целевой подготовки преподавательского состава институтов данной отрасли. Поэтому, в Университете создан и функционирует Институт менеджмента образования по подготовке магистров по специальности “Педагогика высшей школы”.

Известно, что перспективы науки всегда определялись результатами от деятельности научных школ. Особенно это характерно для нынешнего столетия, когда научные задачи и проблемы требуют объединения усилий групп ученых, зачастую различных от-

раслей науки. В нашем понимании научные школы, являясь ядром научного сообщества и особой формой кооперации научной деятельности, играют определяющую роль и в формировании гражданского общества, одновременно реализуя функции инициатора научных идей, их распространения и защиты, подготовки молодых ученых.

Основными характеристиками научных школ могут быть: известность в научном сообществе; высокий уровень исследований, их оригинальность; научная репутация; научные традиции; преемственность. Научная школа выполняет также все функции научной деятельности: генерирование идей, их распространение (коммуникацию) и воспроизводство как знаний.

С учетом вышесказанного, в Университете менеджмента образования данное направление организации научного сообщества получило особое развитие. Сегодня эффективно функционируют научные школы, которые осуществляют исследования и разработку актуальных проблем последипломного педагогического образования под руководством известных в Украине и за рубежом ученых-академиков, профессоров В.В. Олейника, В.Е. Быкова, профессоров Е.И. Бондарчук, Н.Л. Ващенко, Н.Ю. Волянюк, Г.А. Дмитренко, П.В. Лушина, В.И. Маслова и др.

О наших ближайших перспективах

Уже ни для кого не секрет, что инновационная научная деятельность – это механизм влияния последипломного образования не только на развитие образования и науки, но и на развитие социально-экономической сферы общества. Именно поэтому мы видим перспективы развития научной деятельности в сфере последипломного образования в создании модели совершенно нового типа учебных заведений – центров образования взрослых постуниверситетского уровня с определением их особого статуса. Реализация данной модели прежде всего предусматривает принятия осмысленного решения на государственном уровне, а также усовершенствование структуры, содержания и организации научной деятельности с использованием лучшего отечественного и зарубежного опыта.

При этом предстоит решить следующие задачи модернизации системы последипломного образования:

- определение приоритетных научных определений в соответствии

с потребностями постдипломного образования в Украине и практики лучших зарубежных образовательных систем;

- формирование сбалансированной инфраструктуры фундаментальных и прикладных научных исследований и разработок, включая систему их ресурсного обеспечения;
- формирование сети системы координации и прогнозирования развития научной деятельности институтов Национальной академии педагогических наук Украины, непосредственно Университета менеджмента образования, а также всей системы последипломного образования Украины на долгосрочную перспективу;
- подготовку высококвалифицированных, конкурентноспособных научно-педагогических кадров для отрасли;
- осуществление фундаментальных и прикладных научных исследований в соответствии с потребностями общества и современных вызовов;
- создание университетской и общегосударственной систем информационного обеспечения научно-исследовательских разработок в сфере последипломного образования;
- активное позиционирование сектора научных исследований и разработок в научно-образовательном пространстве Европы и мира.

Решение этих задач мы видим в результате реализации следующих этапов модернизации:

первый этап – реорганизационный (усовершенствование структуры, содержания, организации обеспечения научно-исследовательской деятельности высших учебных заведений последипломного педагогического образования, в том числе Университета менеджмента образования на основе современных подходов и технологий. Разработка программы и определение приоритетных научных изысканий);

второй этап – инновационный (определение новых приоритетных направлений научной деятельности, обеспечение ее инновационной динамики, создание сбалансированного, способного интенсивно развиваться сектор научных исследований и разработок в отрасли последипломного педагогического образования, обеспечивающего широкое воспроизведение знаний, их активное внедрение в практику);

третий этап – трансформационный

(создание эффективной инновационной инфраструктуры, способной обеспечить интеграцию науки и практики путем разработки конкурентноспособной научной продукции и условий для ее широкого внедрения. Выработка предпосылок для трансформации институтов последипломного педагогического образования в учебно-исследовательские вузы).

Главенствующую роль в модернизации последипломного педагогического образования в целом и ее научной составляющей мы отводим созданному по инициативе Университета в 2009 году научно-методическому комплексу "Консорциуму учреждений последипломного образования", который объединил региональные институты последипломного педагогического образования, педагогическую общественность и ученых Украины. Консорциум обеспечил координацию деятельности учреждений по реализации: законодательства об образовании; эффективному использованию научно-педагогических кадров, социальной инфраструктуры; созданию современного содержания повышения квалификации руководящих и педагогических кадров; осуществлению научно-исследовательской работы, апробации и использованию полученных результатов.

Сегодня усилия членов Консорциума сосредоточены на разработке государственных стандартов последипломного педагогического образования для различных категорий управленческих и педагогических кадров. Их разработка позволит обеспечить условия для стимулирования развития мониторинга образования, методических инноваций, конкурентноспособности учреждений последипломного педагогического образования.

Членами Консорциума уже проведена значительная работа. Все изменения осуществляются при условии решительного отказа от репродуктивной педагогики и активного усвоения современных способов деятельности современной педагогики, путем предоставления возможности слушателям системы институтов повышения квалификации самостоятельно выбирать формы повышения своего профессионального уровня за счет расширения спектра образовательных услуг, включая максимальное удовлетворение личностных образовательных потребностей.

Все это позволит уже в ближайшее время принять соответствующие решения по таким направлениям:

- формирование межвузовских основных и дополнительных образовательных программ последипломного педагогического образования;
- организация инновационной школы педагогического мастерства, повышение квалификации и профессиональной подготовки профессорско-преподавательского состава, включая стажировку в учреждениях последипломного педагогического образования – членов Консорциума;
- разработка межвузовской программы практической подготовки слушателей, включая проектное обучение;
- применение единой базы оценочных средств (компьютерных тестов) для промежуточного и итогового оценивания знаний слушателей;
- обеспечение доступа к единой электронной библиотеке.
- Ожидаемые результаты модернизации вузов последипломного педагогического образования в ближайший период предусматривают:
- создание современной инфраструктуры научной деятельности институтов последипломного педагогического образования с определенными источниками ресурсного обеспечения, системой планирования, координации, распространения научной продукции и ее внедрение в практику;
- разработку краткосрочных и долгосрочных программ научных исследований в отрасли последипломного педагогического образования с определенными приоритетами;
- внедрение новых направлений научных исследований;
- введение европейской системы подготовки научных кадров;
- создание новых научных школ в системе Национальной академии педагогических наук Украины и Университета менеджмента образования;
- осуществление целевой подготовки высококвалифицированных научно-педагогических кадров для всей отрасли последипломного педагогического образования;
- создание университетской и общегосударственной базы данных научно-исследовательских разработок в отрасли;
- создание системы управленческо-педагогического консалтинга учреждений последипломного педагогического образования Украины;
- удовлетворение повышенного спро-

са на результаты научных исследований по проблемам последипломного педагогического образования в Украине и за рубежом;

- повышение качества подготовки специалистов в системе последипломного педагогического образования вследствие внедрения новых результатов фундаментальных и прикладных исследований.

Перечисленные задачи обозначены в Стратегии развития научной деятельности Университета менеджмента образования на 2012 – 2021 годы как Всеукраинского научно-учебно-методического центра развития профессионализма педагогических работников.

В контексте вышеизложенного, ключевая роль отводится научно-исследовательскому институту последипломного педагогического образования, созданному в структуре Университета. Его главными ориентирами на ближайший период обозначено наращивание интеллектуальной собственности, мониторинг потребности системы последипломного педагогического образования в научных разработках, а также активное позиционирование сектора исследований и разработок в научном и образовательном пространствах Европы и мира.

Намеченные перспективы по объединению усилий отечественных и зарубежных ученых в модернизации системы последипломного образования будут способствовать ее развитию на уровне современных мировых стандартов.

Литература

1. Кондратьев В.М. Образование в эпоху перемен / В.М. Кондратьев, Л.Ф. Матронина // *Философия образования*. – 2009. – № 1 (26). – С. 9-11.
2. Кремень В. Г. *Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору* / В. Г. Кремень. – К. : Педагогічна думка. – 2009. 530 с.
3. Лазарев Г.И. *Консорциум вузов сервиса как форма сетевого партнерства* / Г.И.Лазарев // *Высшее образование в России*. – 2010. - № 10. – С. 10-18.
4. Никитин Э.М. *Кто и как будет реформировать систему повышения квалификации работников образования* / Э.М.Никитин // *Методист*. – 2011. - №2. – С.2-6.

AZƏRBAYCANIN ALİ TƏHSİLİ İSLAHAT YOLLARINDA

Kamil Məcidov

Təhsil Nazirliyi Ali və orta ixtisas təhsili şöbəsinin baş məsləhətçisi

Ali təhsil getdikcə qloballaşan iqtisadiyyatda daha çox iqtisadi rəqabət qabiliyyətini artıran amil kimi respublikanın elmi-pedaqoji ictimaiyyətini daha geniş miqyasda maraqlandırmğa başlayır. Məhz buna görə də yüksək keyfiyyətli ali təhsilə XXI əsrdə əvvəlki dövrlərə nisbətən daha çox önəm verilir.

Bu gün ali təhsilə və onun diversifikasiyasına olan tələbat çox böyükdür. O, ölkənin sosial-mədəni və iqtisadi inkişafında həlledici rol oynayır. Yeni ideyalara, bilik və bacarıqlara yiyələnərək ölkənin gələcəyini qurmalı olan bugünkü gənclər bunu daha dərinlən dərk etməlidirlər.

Müstəqilliyimizin ilk illərində demokratiya cəmiyyətinin qurulması, mərkəzləşdirilmiş planlı iqtisadiyyatdan emək bazarına keçid ali təhsil sisteminin yeni sosial-iqtisadi və siyasi şəraitə uyğunlaşdırılması zərurətini yaratmışdı.

Bununla yanaşı, müasir dövrün texnoloji nailiyyətlərindən irəli gələn məsələlər ali təhsilin müvafiq tərzdə modernləşməsinə və onun keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasını tələb edirdi.

Təhsil islahatını zəruriləşdirən amillərdən biri də aşkarlıq, seçim azadlığı şəraitində şəxsiyyətin və cəmiyyətin muntəzəm inkişafını təmin etmək, eləcə də təhsil və mədəniyyət sahəsində totalitar rejimin qalıqlarını aradan qaldırmaq idi. Təbiidir ki, təlim prosesi və sistemi təşkilatı və məzmun baxımından əsaslı surətdə yeniləşmədən bu məqsədlərə nail olmaq mümkün deyildi. Nəhayət, dünya təhsil sistemində inteqrasiya etmək ehtiyacı da milli ali məktəb sistemində islahatların həyata keçirilməsi üçün mühüm stimullardan biri idi.

Qeyd etmək lazımdır ki, əvvəlki illər ərzində ali təhsilin maliyyələşməsi, təhsil proqramlarında iştirak etmək üçün bərabər imkanların yaradılmaması və sairə bu kimi ciddi problem və çətinliklər ali təhsildə keyfiyyətin təmin olunmasına, universitetlərin mövcud strukturlarının təkmilləşdirilməsinə imkan vermir. Bu isə, öz növbəsində, islahatların keçirilməsi zərurətini yaratmışdı.

Ölkəmizdə təhsil sisteminin islahatı 1992-ci ilin dekabrında qüvvəyə minmiş "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununun həyata keçirilməsi ilə başladı. Bu qanun müəyyən çatışmayan cəhətlərinə baxmayaraq təhsil sahəsində

dövlət siyasətinin əsasını qoymuşdu. Qanunun qəbul edilməsi ali təhsilin köhnəmiş normativ-hüquqi və təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının yeniləşdirilməsinə imkan yaratdı və bütün sonrakı dövr ərzində onların daha da təkmilləşdirilməsi işinə güclü təkan verdi.

İlkin mərhələdə islahatların aşağıdakı əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir:

- Çoxpilləli ali təhsili həyata keçirilən təhsil proqramlarının diversifikasiyası;
- Ali təhsilin fundamental tərkib hissəsinin ömür boyu təhsil üçün əvəz edilməz şərt kimi genişləndirilməsi;
- Hər bir hazırlıq səviyyəsi üçün təhsil standartlarını və ixtisaslar üzrə müvafiq təhsil proqramlarını tətbiq etməklə təhsilin keyfiyyətinin və varisliyinin təmin edilməsi;
- Təhsil müəssisələrinin akademik sərbəstliyinin genişləndirilməsi, qərarların qəbul edilməsində müəllim və tələbələrin daha fəal və əməli iştirakı üçün imkanların yaradılması.

Bu dövrdə bir sıra islahat xarakterli tədbirlər həyata keçirildi. Belə ki, ölkəmizdə təhsil sahəsində də özəl sektor yaradılmağa başladı. Bu ideyanı ilk olaraq həyata keçirənlər Xəzər, Azərbaycan və Qərb universitetləri oldu.

Müstəqilliyin ilk illərində ali təhsilli azərbaycanlı polis işçilərinə və aviasiya

mütəxəssislərinə yaranmış ciddi ehtiyacı nəzərə alaraq Azərbaycan Polis Akademiyası (1992), Milli Aviasiya Mərkəzi (1992-ci ildə yaradıldı, 1994-cü ildə Milli Aviasiya Akademiyası adlandırıldı) təşkil olundu. Bakı Dövlət Universiteti Lənkəran filialının bazasında Lənkəran Dövlət Universiteti (1992) Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası Mingəçevir filialının bazasında Mingəçevir Energetika İnstitutu (1992) yaradıldı.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası (TQDK) təşkil olundu və test üsulu ilə ilk tələbə qəbulu aparıldı (1992). Beşillik təhsil sistemi saxlanılmaqla ali təhsilin ikipilləli sistemine (bakkalavriat və magistratura) keçildi. Bakkalavr hazırlığına başlanıldı (1993).

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən özəl təhsil müəssisələrinin fəaliyyətini qanuniləşdirmək məqsədilə Təhsil Nazirliyinin nəzdində Dövlət Ali Ekspert Komissiyası (DAEK-1993) yaradıldı. Sonralar (1994) bu komissiya Nazirlər Kabineti nəzdində yenidən təşkil olundu. DAEK-in rəyi əsasında 15-ə yaxın qeyri-dövlət ali və orta ixtisas təhsili müəssisəsi dövlət qeydiyyatına alındı və qanuni fəaliyyətə başladı. Bu dövrdə istiqamət və ixtisasların ilk təsnifatları (1993 və 1997) təsdiq olundu. Ali təhsilin hüquqi-normativ bazası yaradıldı.

Respublikada ilk dəfə olaraq Rektor-

Kamil Məcidov

Təhsil Nazirliyi
Ali və orta ixtisas təhsili şöbəsinin baş məsləhətçisi.

Kamil Məcidov
pedaqogika üzrə

fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Ali və orta ixtisas təhsili şöbəsinin baş məsləhətçisi, 60-a yaxın kitab, proqram, metodik göstəriş və elmi məqalənin müəllifidir.

Məqalədə Azərbaycanın ali təhsil sistemində 1992-ci ildən başlamış və 1998-ci ildən geniş vüsət almış təhsil islahatlarının qısa xülasəsi verilmişdir. Burada, həmçinin müəllifin dövlətimizin siyasətinə istinadən ali təhsilin gələcəyinə baxışları da öz əksini tapmışdır.

В статье описываются реформы, проводимые в области высшего образования начиная с 1992 г. по настоящее время. Автор также описывает свой взгляд на будущее высшего образования республики в соответствии с политикой государства в этой области.

The article describes the ongoing reforms in the field of higher education since 1992 to the present. The author also describes his view of the future of higher education in the Republic in accordance with the policies in this area.

lar Şurası təşkil edildi (1996). Bakalavr hazırlığının məzmununa və səviyyəsinə qoyulan minimum dövlət tələblərinin (ali ixtisas təhsilinin dövlət təhsil standartlarının) strukturu (1997) hazırlandı. Struktura uyğun olaraq istiqamətlər (ixtisaslar) üzrə ilk standartlar, müvafiq təhsil proqramları, tədris planları tərtib olundu. 1997/1998-ci tədris ilindən bu sənədlərin tətbiqinə başlandı.

1997-ci ildə ilk bakalavr buraxılışı olduqdan sonra ali təhsil pilləsinin magistratura səviyyəsinə keçmək üçün hazırlıq işləri aparıldı. Bu məqsədlə hüquqi-normativ baza yaradıldı, magistr təhsil proqramlarının siyahısı təsdiq olundu və bu siyahıya uyğun olaraq ali məktəblər tərəfindən tələbə qəbulu aparıldı. Magistr təhsil proqramları və müvafiq tədris planları hazırlandı. Magistr hazırlığını təmin edən fənn proqramları, dərslər və dərslər vəsaitləri tərtib olundu.

Əlbəttə, görülmüş bütün bu işlər ali təhsilin yeniləşməsi istiqamətində irəliləyən doğru atılmış ilk addımlar idi. Təbii ki, bu tədbirlərin həyata keçirilməsində müəyyən sistemsizlik, pərakəndəlik, kosmetik yanaşmalar da müşahidə olundu.

1998-ci ildə təhsilin digər pillələrində

olduğu kimi, ali təhsil sahəsində də islahatlar daha çox reallaşmağa başladı.

Ölkə Prezidentinin müvafiq sərəncamı ilə yaradılmış komissiya tərəfindən "Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahat proqramı" işlənib-hazırlandı və 1999-cu ildən etibarən həyata keçirilməyə başlandı.

Proqramın ali təhsilə aid olan bölməsində aşağıdakı məsələlərə xüsusi diqqət yetirilmişdi:

- Təhsil sahəsində dövlət standartlarını tətbiq etməklə təhsilin məzmununun modernləşdirilməsi;
- Təhsilin keyfiyyətinə nəzarətin təmin olunması;
- Təlim prosesində tələbələrin fəal iştirakını nəzərdə tutan yeni təhsil texnologiyalarının tətbiq edilməsi;
- Ali məktəbin fəaliyyətini və inkişafını təmin edən yeni maliyyələşmə mexanizminin yaradılması;
- Təhsilalanlara və təhsilverənlərə dövlət və sosial himayenin artırılması.

İslahat proqramının praktiki icrası, ilk növbədə, maliyyə çatışmazlığı kimi böyük çətinliklərlə üzləşmişdi.

Bütün bunlara baxmayaraq 2000-ci ilin əvvəlində vəziyyət xeyli dərəcədə yaxşılaşmağa başladı. Respublika Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında" 13 iyun 2000-ci il tarixli fərmanı da bu işə köməklik etdi. Həmin fərmana əsasən, respublikanın bir çox ali təhsil məktəblərinə özünüidarəetmə hüququ verildi. Bir sıra yeni təhsil kompleksləri yarandı, mütəxəssis hazırlığı sahəsində keyfiyyəti aşağı olan ali məktəb filiallarının (şöbələrinin) fəaliyyəti dayandırıldı. Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası, Azərbaycan Milli Konservatoriyası və Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu kimi bir sıra yeni ali təhsil ocaqları yaradıldı.

Bundan əlavə, proqram çərçivəsində ali təhsil islahatının əsas istiqamətləri üzrə də çoxşaxəli və mərhələli iş aparıldı. Bunun nəticəsi olaraq bütövlükdə ali təhsilin təşkilati-strukturu yeniləşdirildi, təhsilin məzmunu modernləşdirildi, mütəxəssis hazırlığı aparılan ixtisasların nomenklaturası səmərəlilişdirildi.

Bu dövrdə pedaqoji təhsil sahəsində islahatlara başlandı. Nazirliyin mütəxəssislərdən ibarət işçi qrupu tərəfindən «Müəllim peşəsinin professionqramı» işlənib hazırlandı. Müəllim hazırlığında ikipilləli (bakalavriat, magistratura) sisteme keçildi. Pedaqoji yönümlü ixtisaslar üzrə bakalavr və magistr hazırlığını təmin edən, pedaqogika, psixologiya və metodika fənlərinə daha çox üstünlük verilən təhsil proqramlarının tətbiqinə başlandı.

Lakin həmin dövrdə müəllim hazırlığı ilə bağlı elmi cəhətdən əsaslandırılmış bir sənəd olmadığından bu sahədə həyata keçirilən islahatlar kosmetik xarakter daşıyırdı.

rakter daşıyırdı.

Bunu nəzərə alaraq Dünya Bankı tərəfindən ayrılmış kreditlər hesabına «Fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının konsepsiya və strategiyası» hazırlandı. Bu sənədin müddəalarını həyata keçirmək üçün nazirliyin nəzdində «Fasiləsiz pedaqoji təhsil üzrə Koordinasiya Şurası» yaradıldı və fəaliyyətə başladı. «İbtidai təhsilin pedaqogikası və metodikası» ixtisası üzrə Çərçivə Kurikulumu hazırlandı. Kurikuluma gələcək müəllimlərin hazırlığının ən vacib aspektləri olan pedaqogika, psixologiya, tədris metodikaları, interaktiv təlim texnologiyalarını özündə birləşdirən, təhsilalanlarda peşə keyfiyyətlərini, pedaqoji təkəkkürü formalaşdıran, eləcə də onların təhsil menecerləri kimi hazırlanmasını təmin edən «Təhsilin əsasları» adlı yeni fənn daxil olundu. Hazırda bu kurikulum 3 ali məktəbdə (ADPU, GDU, AMİ və onun filiallarında) eksperiment qaydasında tətbiq olunur. Nəticələr müsbət olduğu halda bu kurikulum digər ali məktəblərdə və ixtisaslarda da tətbiq ediləcəkdir.

Ötən illər ərzində respublikanın ali təhsilinin inkişafına qloballaşma amili də çox mühüm təsir göstərdi. Ali təhsildə qeyri-dövlət sektorunun yaranması geniş vüsət aldı. Bir sıra qeyri-dövlət ali məktəblərinin yaradılması ilə yanaşı, dövlət ali məktəblərində tələbələrin ödənişli əsaslarla təhsili genişləndirildi.

2005-ci ildə Azərbaycan könüllü olaraq Bolonya prosesinə qoşuldu. Birincisi, ona görə ki, qloballaşma şəraitində vahid Avropa təhsil məkanında baş verən proseslərdən özünü təcrid etmə Azərbaycanın ali təhsil sistemi üçün mənfi nəticələrə gətirib çıxara bilərdi. İkincisi, bu cür qoşulma respublikanın ali təhsil sisteminin modernləşdirilməsi, onun dünya təhsil məkanına inteqrasiyası məqsədlərinə cavab verirdi.

Ölkəmizin Bolonya prosesinə qoşulması digər müsbət amilləri də nəzərdə tuturdu. İlk növbədə ona görə ki, Azərbaycan öz milli ənənələrini saxlayaraq Avropa elm-təhsil məkanının bir hissəsinə çevrilirdi. Gözlənilirdi ki, ali təhsilin keyfiyyəti və onun rəqabət qabiliyyəti artacaq, tələbə və müəllimlərin mobillik imkanları yaxşılaşacaq, respublika gəncləri isə Avropanın müxtəlif ölkələrində təhsil almaq imkanı əldə edəcəklər.

Bolonya bəyannaməsini imzalamaqla Azərbaycan respublikada ali təhsil islahatının gələcək istiqamətini və onun hədəflərini qabaqcadan müəyyənləşdirdi. Bu islahatlar aşağıdakıları nəzərdə tuturdu:

- Çoxpilləli (səviyyəli) hazırlığın inkişaf etdirilməsi: bakalavr, magistr, doktor;
- Təhsilalma prosesində şəffaflığı və öyrənilmiş materialın həcmi müqayisə etməyə, həmçinin müvafiq qaydada

ixtisas dərəcələrinin və sərişlərin akademik tanınmasına imkan yaradan Avropa Kredit Transfer Sistemi (ACTS) növü üzrə kredit vahidlər sisteminin tətbiq edilməsi;

- Dəqiq müqayisə oluna biləcək dərəcələr sisteminin yaradılması;
- Müəllim və tələbələr sərəməli mobilliyinin təmin edilməsi.

Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində təhsilin keyfiyyətinin yüksəlməsi və onun beynəlxalq təhsil tələbləri səviyyəsinə qalxması, əmək bazarında ixtisaslı məzunlara tələbatın artması, Azərbaycanın ali təhsil müəssisələrində təlimin kreditləşməsi texnologiyasının geniş miqyasda tətbiq olunması nəzərdə tutulurdu.

Respublikanın ali təhsil sisteminə Bolonya islahatları istiqamətində həyata keçirilən dəyişikliklər bizim üçün çox vacib olan sənədlərin qəbulu ilə davam etdirildi. Belə ki, 2008-ci ildə ölkə Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında ali təhsil müəssisələrinin Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiyası üzrə bəzi tədbirlər haqqında" fərmanı bu inteqrasiyanın həyata keçirilən konkret tədbirlərini müəyyənləşdirdi. Həmin fərmana uyğun olaraq 2009–2013-cü illərdə respublikanın ali təhsil sisteminə islahatlar üzrə Dövlət Proqramı hazırlandı və respublika prezidenti tərəfindən təsdiqləndi. Bu sənəddə Bolonya bəyannaməsinin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan tədbirlər öz əksini tapmışdır.

Qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan hələ 1993-cü ildə həmin dövrdə qüvvədə olan "Təhsil haqqında" qanuna əsasən, ali təhsildə ikisəviyyəli hazırlıq sistemine (bakalavriat, magistratura) keçmişdi. Bu sistemin təmin edilməsi üçün normativ-hüquqi bazanın hazırlanması və tətbiq edilməsi üzrə ciddi iş aparılmışdı. Həmin illər ərzində demək olar ki, respublikanın bütün ali təhsil müəssisələri ikipilləli təhsil sistemine keçmişdi.

2009-cu ildə təsdiq edilmiş yeni "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanununda ali təhsilin üçsəviyyəli strukturu (bakalavriat, magistratura, doktorantura) özünün qanuni təsdiqini tapdı. Bu yeni struktur, ilk növbədə, ali təhsilin bütün normativ-hüquqi bazasının yeniləşdirilməsi zərurətini gündəmə gətirdi. Qanunun qəbul edilməsindən sonrakı illər ərzində respublika hökuməti tərəfindən ölkədəki ali məktəblərin fəaliyyətini tənzimləyən bir sıra çox mühüm sənədlər, o cümlədən bakalavr, magistr və doktorantların ixtisas hazırlıqlarının yeni təsnifatları qəbul edildi, bu hazırlığın təşkilati-strukturu və məzmunu müəyyənləşdirildi.

Çoxpilləli kadr hazırlığına keçid tədris prosesinin təşkilinin texnologiyası və təlim metodikasına ciddi dəyişikliklər edilməsini, həmçinin təhsil proqramının

mənimsənilməsi üçün nəzərdə tutulmuş vaxtdan daha səmərəli istifadə olunmasını tələb edirdi.

Tədris prosesinin, Bolonya bəyannaməsinin əsas tələblərindən biri olan təlimin Avropa Kredit Transfer Sistemine uyğun olaraq təşkil edilməsi ali məktəblərimiz üçün yeni bir texnologiya oldu. Bu sistem tədris planlarının şəffaflığını təmin edir, təhsil proqramlarının akademik tanınmasına imkan yaradır, həmçinin tədris planının strukturunu, tələbələrin dərslər yükünü və onların təlimdə əldə etdikləri nəticələri əks etdirir. Tələbələr üçün bu sistem xaricdə akademik tanınmaya zəmanət verir, digər ali təhsil müəssisələrinə daxil olmaq və təhsillərini davam etdirməyə şərait yaradır.

Onu da qeyd etməyi lazım bilərəm ki, mütəxəssislərdən ibarət işçi qrupu tərəfindən "Ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat və magistratura səviyyələrində kredit sistemi ilə tədrisin təşkilatı qaydaları" və "Təhsil müəssisələrində təhsilənlərin biliyinin yenidən qiymətləndirilməsi qaydaları" hazırlanaraq təsdiq üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə təqdim olunmuşdur.

Bolonya bəyannaməsində tələbə mobilliyini məsələlərinə çox ciddi diqqət yetirilir. Belə ki, Avropanın müxtəlif ölkələrində təhsil almış dənənki mobil tələbələr üçün Avropa Şurası daxilindəki sonuncu maneələr qısa müddət ərzində aradan götürüləcək və Avropa onlar üçün həqiqətən vahid evə çevriləcəkdir.

Mobillik məsələlərində bizi cəlb edən nədir? Hər şeydən əvvəl bu bizim gənclərin keyfiyyətli Avropa təhsili, mədəniyyəti ilə tanışlığı və Avropanın müxtəlif ölkələrində bizim diplomların tanınmasıdır. Onun bir başqa sosial amili də var: mövcud demoqrafik vəziyyət və

əhalinin, xüsusilə də gənclərin miqrasiyası şəraitində o bizim vətəndaşları Avropanın əmək bazarında daha yaxşı istiqamətləndirəcək və onlara işə düzəlmək imkanı yaradacaqdır. Tələbə və müəllimlərin mobilliyi həm də bizim təhsilin məzmununun müasir beynəlxalq tələblər baxımından yeniləşməsi deməkdir. Bunun nəticəsində təhsilimiz digər ölkələrin gəncləri üçün daha cəlbədiçi olacaq, əcnəbi alim və mütəxəssislər, işgüzar və akademik dairələrin nümayəndələri isə bizim ali təhsil müəssisələrində işləməyə can atacaqlar.

Ali təhsil sahəsindəki bütün proseslər postindustrial cəmiyyətə, yeni biliyə əsaslanan və ya başqa sözlə desək, "təhsil alan cəmiyyət"ə keçidin doğur-

duğu bir sıra amillərlə şərtləndirilir. İctimai inkişafın yeni paradigması ömür boyu təhsil strategiyasının formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Bu işə, öz növbəsində, vətəndaşların peşəkarlıq və şəxsiyyət baxımından özünüifadə etmələri üçün maksimum imkanların yaradılmasını nəzərdə tutur.

Bununla əlaqədar olaraq Avropa Şurası tərəfindən "Avropa ali təhsil məkanı üçün ixtisaslaşmalar sisteminin prinsipləri" sənədi qəbul edildi. Bu sənəddə təhsilin ixtisaslaşmalar sistemi ilə ali təhsilin ixtisaslaşmaları sistemi arasında qarşılıqlı asılılığın təmin edilməsinin vacibliyi qeyd olunmuşdur.

Son illər ərzində respublikamızda ixtisaslaşmaların milli sisteminin fəal surətdə hazırlanması üzərində iş aparılır. Bu, təhsil və təlim formalarının mövcud müxtəlifliyinə qaydaya salmaq məqsədi daşıyır. İxtisaslaşmaların milli sisteminin məqsədi konkret ixtisasların (ixtisas dərəcələrinin) alınması və ixtisaslaşma səviyyəsinin artırılması, həmçinin əldə

olunmuş ixtisas dərəcələrinin rəsmən tanınmasının dəqiq prosedurlarına gətirib çıxaracaq təlimin çoxsaylı traektoriyalarının qurulması imkanının təmin edilməsidir. Bu ixtisaslaşma sistemi keyfiyyətin təminatı məsələlərinə də xidmət edir.

Ali təhsilə və onun keyfiyyətinə nəzarət sistemi vaxtaşırı olaraq hər bir ali təhsil müəssisəsində akkreditasiya prosedurunun keçirilməsinə əsaslanır. Azərbaycanda ali təhsilin keyfiyyətinin təmin olunmasında həlledici amil ali məktəblərin ixtisaslar üzrə dövlət standartlarına riayət etməsi tələbidir. Bu tələb 1998-ci ildən, yəni ali peşə təhsili üzrə dövlət standartlarının tətbiq edildiyi dövrdən qüvvədədir.

Həmin standartlar özündə aşağıdakıları əks etdirir:

- Ali peşə təhsili proqramlarının strukturunu və onların həyata keçirilmə şərtlərini, tədris yükünün normativlərini və onun maksimum həcmi;
- Ali peşə təhsilinin ixtisaslar klassifikasiyasını;
- Bakalavr hazırlığının məzmununa və səviyyəsinə qoyulan minimum tələbləri.

Bu dövrdə ali təhsilin həm birinci (bakalavriat), həm də ikinci (magistratura) səviyyələri üçün bütün istiqamətlər və ixtisaslar üzrə standartlar hazırlanmış və müvəffəqiyyətlə tətbiq edilmişdir.

Təhsil proqramları və standartlarının yeni nəslinin işlənilib-hazırlanmasında növbəti mərhələ respublika hökumətinin 2010-cu ildə təsdiq etdiyi "Ali təhsil standartları və proqramı" sənədi oldu.

Hal-hazırda ali təhsil prosesində mütəxəssislərin əldə etdikləri kompetensiyaları özündə əks etdirən təhsil proqramlarının hazırlanması üzərində iş gedir. Belə ki, bakalavr hazırlığı aparılan 150 ixtisas üzrə yeni nəsil təhsil proqramları hazırlanmaqdadır. "Magistratura səviyyəsinin ixtisası üzrə təhsil proqramının strukturu"na uyğun olaraq 145 ixtisas üzrə təhsil proqramları hazırlanaraq təsdiq olunmuş və cari tədris ilindən tətbiqinə başlanılmışdır.

Təhsil islahatı üzrə görülən tədbirlərin qısa təsvirindən sonra ali təhsil sahəsində ən yaxşı dünyəvi nailiyyətlərin tətbiq edilməsinə dair global meyillərin artdığı bir şəraitdə dövlətimizin bu sahədə gələcək siyasətinin məqsəd və hədəflərini aşağıdakı kimi ifadə etmək olar:

Ali təhsilin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi və onun pragmatik istiqamətə yönəldilməsi

Ali təhsilin inkişaf strategiyası ölkənin iqtisadi inkişafını və onun potensialının dinamikasını nəzərə almağa imkan verən mexanizm üzərində qurulmalıdır. Ümumiyyətlə, islahatlar kursu rəqabət qabiliyyətli mütəxəssislər və

tədqiqatçıların hazırlığına yönəldilməli, ali təhsilin səmərəli surətdə idarə edilməsinə kömək etməlidir.

Ali təhsilin maliyyələşməsinin təkmilləşdirilməsi

Təhsilin inkişafı üzrə dövlət proqramlarının tam yerinə yetirilməsi üçün ali təhsilin maliyyələşməsi ən azından yetərincə olmalıdır. Elə maliyyələşmə strategiyası hazırlamaq lazımdır ki, o:

- Ali təhsil sisteminin cəmiyyətə və iqtisadiyyata əhəmiyyət kəsb edən töhfə verməsinə imkan yaratsın;
- Dövlət tərəfindən tələbələrin təhsilinə çəkilən xərclərin, təlimin son nəticələri ilə asılılığını nəzərə almaqla həmin vəsaitlərin səmərəli istifadəsini təmin etsin.

Ali təhsilin keyfiyyətinin təmin edilməsi

Burada, ali təhsilin məqsədlərinə uyğun gələn keyfiyyətin təminat meyarlarının, o cümlədən keyfiyyətin universitetdaxili və xarici qiymətləndirmə mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması, keyfiyyətin təminatı proseslərinin ali təhsil müəssisəsinin konkret profilinə uyğunlaşdırılması nəzərdə tutulmalıdır.

Ali təhsil almaq üçün bərabər imkanlara və onun mərkəzləşdirilməsinə nail olma

Bu baxımdan aşağıdakılar həyata keçirilməlidir:

- Bərabərsizlik problemlərinin miqyas və mahiyyətinin qiymətləndirilməsi;
- Orta və ali təhsil sistemləri arasında inteqrasiyanın gücləndirilməsi;
- Maddi məhdudiyyətlər və/və ya ali təhsil müəssisələrindən coğrafi uzaqlıq səbəbinə görə çətin vəziyyətdə olan tələbələrə dəstək göstərilməsində ali təhsil müəssisələrinin iştirakının genişləndirilməsi və əlavə dəstəyin göstərilməsində ali məktəblərin stimullaşdırılması;
- İstər orta, istərsə də ali təhsil almaq üçün əlverişsiz vəziyyətdə olan vətəndaş qrupları üçün ayrıseçkiliyin aradan qaldırılması üzrə xüsusi tədbirlər planının hazırlanması.

Elmi tədqiqatlar və innovasiyalarda ali təhsilin rolunun gücləndirilməsi

Bu istiqamətdə aşağıdakıları həyata keçirmək nəzərdə tutulur:

- İntellektual mülkiyyət hüququnun gücləndirilməsi, elmi tədqiqatların aparılmasına həvəsi artırmaq üçün maddi və mənəvi stimullardan geniş istifadə olunması;
- Elmi-texniki inkişaf üzrə xüsusi dövlət proqramlarının həyata keçirilməsində, o cümlədən biznes və elm dairələrinin iştirakı ilə klasterlərin yaradılması işində ali təhsil sektorundan istifadə edilməsi;

- Elmi işlərin kommersiyalaşdırılmasının üstünlüklərindən fəal istifadə edə biləcək alimlər nəslinin formalaşmasına imkan yaradılması.

Ali təhsildə akademik azadlıqların (sərbəstliyin) təmin edilməsi

Akademik azadlıqlarla bağlı kadrların idarəedilməsində ali təhsil müəssisələrinə geniş sərbəstlik vermək lazımdır. Bu akademik sərbəstlik ali məktəblərin cəmiyyətə verdikləri töhfələrlə əlaqəli olmalıdır. Ali təhsil müəssisələrinə gənc müəllimlərin cəlb edilməsi işi stimullaşdırılmalıdır. Müəllimlərin gördüyü işi lazımınca dəstəkləyə biləcək xüsusi mexanizmlər hazırlanmalıdır.

Əmək bazarı ilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi

Əmək bazarı ilə təhsil siyasəti arasında müxtəlif koordinasiya mexanizmləri yaradılmalıdır. Ali təhsilli vətəndaşlar üçün əmək bazarının müntəzəm təhlilləri aparılmalıdır. Orta və ali təhsil səviyyələrində karyera xidmətləri gücləndirilməlidir. Ali məktəb məzunlarının əmək bazarında düzgün istiqamətlənməsi üçün real imkanlar yaradılmalıdır. Əmək bazarı və onun iştirakçılarının perspektivləri öyrənilməli və bu nəticələr təhsil siyasətinin hazırlanmasında nəzərə alınmalıdır.

Ali təhsilin beynəlmilləşməsi

Bu məqsədlər üçün beynəlmilləşmə üzrə milli strategiya və siyasət işlənilib hazırlanmalıdır. Bu prosesdə ali təhsil müəssisələrinin fəal iştirakı stimullaşdırılmalıdır.

Əlbəttə, bu məqsəd və hədəflərə nail olunmasında respublikamızda hazırlanan "2011–2021-ci illərdə təhsilin inkişafı üzrə Milli Strategiya" köməyimizə gələcəkdir. Ali təhsildə nəzərdə tutulmuş əlavə islahatların sistemləşməsinə, həmçinin Yaponiya hökumətinin ayırdığı grant hesabına Dünya Bankının dəstəyi ilə hazırlanmış, ali təhsil sisteminin islahatları üzrə yaxın beş ildə həyata keçiriləcək yeni layihə xidmət edəcəkdir. Bu layihə üzərində aparılan işə xarici və yerli ekspertlər cəlb olunmuşlar. Layihənin həyata keçirilməsi üçün kifayət qədər vəsait ayrıldığına görə onun tam şəkildə reallaşacağına ümid bəsləyirik.

Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycanın ali təhsil sistemi bu gün əsaslı surətdə modernləşməyə tam hazırdır. Ən başlıcası odur ki, bu sistem artıq bütün cəmiyyət üçün açıqdır.

ALİ TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ TƏLİM PROSESİNİN TƏDRİS-METODİKİ TƏMİNATI

Mobil Məcidov

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası Maliyyə kafedrasının müdiri

Ali məktəblərdə təlim prosesinin tədris-metodik təminatı problemi həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur və bu gün də xüsusi aktualıq kəsb edir. Müasir informasiya və telekommunikasiya vasitələrinin, habelə qabaqcıl təlim texnologiyalarının pedaqoji praktikaya tətbiqi tədris prosesinin təminatına və müasir şəraitdə onun həyata keçirilməsinə yeni prinsipial yanaşma tələb edir.

Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 may 2009-cu il tarixli 259 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş "2009–2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı"nda, habelə Bolonya bəyannaməsinin müddəalarını həyata keçirmək üçün 2006–2010-cu illəri əhatə edən müvafiq tədbirlər planında ali təhsil sisteminin tədris-metodik təminatının müasirləşdirilməsi təhsil islahatının gözlənilən nəticələrindən biri kimi öz əksini tapmışdır.

Ali təhsilin bütün səviyyələrində ayrı-ayrı ixtisaslar (ixtisaslaşmalar) üzrə təhsil proqramları tədris-metodik sənədlər əsasında həyata keçirilir. Buraya nümunəvi və işçi tədris planlarını, fənlər üzrə işçi tədris proqramlarını (silabus), fənn proqramlarını, dərslər və imtahan cədvəllərini, dərslərlər, mühazirə mətnləri, əyani vasitələr, təklif olunan ədəbiyyat siyahısını, seminar və praktiki məşğələlərin planını, fənnin öyrənilməsinə, kurs işlərinin, laborator və qrafik işlərin yerinə yetirilməsinə, istehsalat təcrübələrinin yekunları barədə hesabatların hazırlanmasına dair metodiki tövsiyələri, tələbələrin biliyinin qiymətləndirilməsi üçün tədris-metodik materialları (yoxlama və test tapşırıqları, imtahan biletləri, tələbələrin müstəqil hazırlığı üçün suallar və s.), ixtisaslaşdırılmış auditoriya, kabinet və laboratoriyaların siyahısını və s. daxil etmək olar.

Ali məktəblərdə təlim prosesinin tədris-metodik sənədlərlə təminatının vəziyyətini öyrənmək, təhlil etmək, mövcud problemləri, çatışmazlıqları və onları doğuran səbəbləri aşkar etmək, həlli yollarını müəyyənləşdirmək məqsədilə dövlət və qeyri-dövlət ali təhsil müəssisələrində apardığımız müşahidələr nəticəsində belə qənaətə gəldik ki, ali məktəblərimizdə, o cümlədən işlədiyim Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyasında təlim prosesinin tədris-metodik təminatının

dövlət tələblərinin strukturu" əsasında hazırlanmış ali ixtisas təhsilinin dövlət standartlarına uyğun olaraq mütəxəssis hazırlığı aparılan hər bir istiqamət (ixtisas) üzrə tədris planları tərtib olunmuş, ali məktəblərin Elmi Şurasında təsdiq edilmiş və artıq I-IV kurslarda tətbiq olunmaqdadır. Qeyd edək ki, ali məktəblər tərəfindən tədris planları tərtib olunarkən standartların tələbləri əsasən gözlənilmiş, standartdan kənara çıxma halları müşahidə olunmamışdır.

Ali məktəblərdə tədris prosesinin fənn proqramları ilə təminatı sahəsində də müəyyən işlər görülmüşdür. Bu proqramların az bir qismi Təhsil Nazirliyinin qriffi əsasında nəşr olunmuş, qalanları isə ali məktəbin Elmi Şurasının qərarı ilə təsdiq edilmişdir. Onu da qeyd edək ki, hazırda ali məktəblərin kredit sistemində keçməsi ilə əlaqədar olaraq fənn proqramlarının yeniləşdirilməsi istiqamətində geniş iş aparılır.

Təlim prosesinin tədris-metodik təminatında fənnin əsas və işçi proqramı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fənlərin işçi proqramları mütəxəssis hazırlığı aparılan ixtisas kafedraları ilə razılaşdırılır və orada tələbənin həmin fənni mənimsəməsi ilə bağlı tədris işlərinin bütün növləri göstərilir. Fənlərin əsas və işçi proqramlarının yüksək ixtisaslı mütəxəssislər tərəfindən ekspertizası təşkil olunur. Ekspertizada ümumpeşə fənləri üzrə mütəxəssis hazırlığı aparılan ixtisas kafedralarının əməkdaşları iştirak edirlər. Təəssüf ki, heç bir ali məktəbdə əsas və işçi proqramlarının ekspertizasına müvafiq elmi tədqiqat və istehsalat sahələrinin nümayəndələri cəlb olunmurlar.

Ali məktəblərdə apardığımız müşahidələrin nəticələri göstərdi ki, təlim prosesinin tədris-metodik təminatında fənlərin və tələbələrin dərslər, dərslər vəsaitləri və s. metodik ədəbiyyatlarla təminatı önəmli yer tutur. Bu işin planlı və məqsədyönlü aparılması üçün bir sıra ali

təkmilləşdirilməsi istiqamətində müəyyən işlər görülmüş, təcrübələr əldə edilmişdir. Beləki, ölkəmizin ali təhsil müəssisələrinin Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiyasını sürətləndirmək və mövcud təhsil proqramlarını beynəlxalq qurumların qəbul etdiyi müvafiq sənədlərə uyğunlaşdırmaq məqsədilə 2009-cu ildə Təhsil Nazirliyinin müvafiq əmri ilə təsdiq edilmiş "Bakalavr hazırlığının məzmununa və səviyyəsinə qoyulan məcburi minimum

Mobil Məcidov

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası Maliyyə kafedrasının müdiri.

Mobil Məcidov

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası Maliyyə kafedrasının müdiri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının doktorantı, 30-a yaxın elmi məqalənin müəllifidir.

Məqalədə təlim prosesinin tədris-metodiki təminatına daxil olan sənədlər sadalanır, tədris plan və proqramlarının, dərslik və dərs vəsaitlərinin, metodik göstəriş və tövsiyələrin, mühazirə mətnlərinin, dərs cədvəllərinin, təcrübələrinin təşkili və keçirilməsini tənzimləyən sənədlərin hazırlanması və əhəmiyyəti qeyd olunur, tədris-metodiki təminatın baxımından tədris-metodiki idarə (şöbə) və Şuraların, kafedraların rolu açıqlanır.

Müəllif təlim prosesinin tədris-metodiki təminatında mühüm əhəmiyyət kəsb edəcək «Fənlər üzrə tədris-metodiki kompleks»in yaradılmasını təklif edir. Məqalədə, həmçinin ali məktəblərdə təlim prosesinin tədris-metodiki təminatında mövcud problemlər və onların aradan qaldırılması yolları göstərilir.

В статье перечисляются документы, относящиеся к учебно-методическому обеспечению учебного процесса, отмечается значение методических указаний и рекомендаций, текстов лекций, расписания учебных занятий, положений регламентирующих организацию и проведение практик, раскрывается роль учебно-методических структур, советов и кафедр учебных заведений. Автор предлагает создание «Учебно-методических комплексов по предметам», которые будут призваны сыграть выжнюю роль в учебно-методическом обеспечении учебного процесса.

В статье указываются проблемы и недостатки в этой области, а так же пути их устранения.

The documents containing the provision of teaching and mentoring of learning process are numerated in the article. The development and importance of the documents regulating organization and implementation of teaching plan and curricula, textbook and lesson aids, guidance and recommendations, lecture topics, lesson tables and practices is mentioed in the article and the role of Units for teaching and mentoring, as well as councils and departments.

The author proposes to establish "Teaching-mentoring complex on subjects", which will be important in provision of teaching-mentoring of learning process.

The article also deals with the current problems and their solution ways in teaching-mentoring provision of learning process in higher educational institutions.

təhsil müəssisələrində, o cümlədən bizim akademiya da hər tədris ili üçün "Daxili nəşriyyat üzrə buraxılması nəzərdə tutulan ədəbiyyatların tematik planı" tərtib edilir və onun bir nüsxəsi Təhsil Nazirliyinə təqdim olunur.

Lakin fənlərin və tələbələrin dərslik, dərs vəsaiti və digər metodik ədəbiyyatlarla təminatını tam qənaətbəxş hesab etmək olmaz. Belə ki, bəzi ali məktəblərin Azərbaycan bölməsində hələ də kiritilən əlifbası ilə çap olunmuş, rus dilində olan dərslik və dərs vəsaitlərindən istifadə edilir.

Bəs tələbələr tədris-metodiki vəsaitlərdən, o cümlədən dərslik və dərs vəsaitlərindən necə istifadə edirlər? Bu məsələ hazırda bütün pedaqoji kollektivləri düşündürən və narahat edən problemlərdəndir. Ali məktəblərin professor-müəllimləri də etiraf edirlər ki, bu gün tələbələrin mütaliə qabiliyyəti çox aşağıdır. Əksər tələbələr təlim müddətində kitabxanaya üzv yazılırlar, üzv olan tələbələr isə kitabxana fondundan səmərəli istifadə edə bilmirlər. Ona görə də hesab edirik ki, tələbələrin kitabxanada olan ədəbiyyatlardan istifadə etməsi üçün lazımı şərait yaradılmalı, onlara kitabla işləmək verdiyi əşılmalı və bu iş daim nəzərdə saxlanılmalıdır.

Təlim prosesinin tədris-metodiki təminatında vacib sənədlərdən biri mühazirə mətnləridir. Müşahidələr göstərir ki, ali məktəblərin əksər kafedralarında müəllimlər tərəfindən mühazirə mətnlərinin hazırlanmasına ciddi əhəmiyyət verilmir. Bəzən mühazirələr tələsik hazırlanır, müasir dövrün yeniliklərini və reallıqlarını özündə əks etdirmir.

Ali məktəblərdə kredit sisteminin tətbiqi ilə əlaqədar mühazirə mətnlərinə baxış da dəyişməlidir. Əvvəlki illərdən fərqli olaraq indi tələbələr müəllimlər tərəfindən hazırlanmış mühazirə mətnləri ilə təmin olunmalıdırlar.

Mühazirə mətnlərinin elektron versiyasının hazırlanması işi də ləng gedir. Bu bir tərəfdən elektron avadanlıqların çatışmazlığı ilə bağlıdır, digər tərəfdən professor-müəllim heyətinin əksər hissəsinin kompüterdən istifadə etmək bacarığının və səriştəsinin olmaması, onların kompüter texnikasından istifadə etməyə meyl göstərməməsi ilə əlaqədardır.

Ali məktəblərdə tədris prosesini metodiki cəhətdən tənzimləyən vacib sənədlərdən biri də dərs cədvəlidir. Dərs cədvəli tələbələrin işini düzgün təşkil edən bir vasitədir. Dəqiq və metodiki cəhətdən düzgün tərtib olunmuş dərs cədvəli bütün tədris prosesinin normal təşkil olunmasını təmin edir. Əksər ali təhsil müəssisələrində dərs cədvəli tərtib edilərkən fənlərin mənimsənilməsinin

çətinliyi, ardıcılığı, tədris müxtəlif növlərinin məqsədyönlü planlaşdırılması nəzərə alınmalı, bir tədris günündə eyni fəndən iki və daha çox dərs saatının cədvəle salınmasına yol verilməməli, həftənin günləri arasında mühazirə və seminar dərsləri normativə uyğun bölünməlidir, hər bir gün üçün dərslərin həcmi bərabərləşdirilməli, mühazirə və seminarların, laboratoriya dərslərinin keçirilməsi üçün auditoriyaların düzgün ayrılması təmin edilməlidir.

Forma 1-də «Ali məktəblərdə dərs cədvəlinin tərtibinə qoyulan əsas tələblər» öz əksini tapmışdır. Dərs cədvəlinin tərtibində ali məktəbin müvafiq struktur bölmələri yaxından iştirak etməlidir. Əks halda bütün tələbləri ödəyən dərs cədvəlini tərtib etmək mümkün olmur.

Forma 2-də «Dərs cədvəlinin tərtibində ali təhsil müəssisələrinin struktur bölmələrinin vəzifələri» verilmişdir.

Təlim prosesinin tədris-metodiki təminatında imtahan cədvəlinin düzgün tərtibi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ali təhsil müəssisələrində bu iş Təhsil Nazirliyinin müvafiq əmrləri ilə təsdiq olunmuş "Ali məktəblərin kurs imtahan və məqbulları haqqında" və "Kredit sistemi ilə təhsil alan tələbələrin fənlər üzrə imtahanları haqqında" əsasnamələrə uyğun olaraq aparılır. Belə ki, həmin qaydalara müvafiq olaraq tədris planlarına əsasən əvvəlcə imtahan sessiyasının qrafiki tutulur, fənn müəllimlərinin razılıqları əsasında imtahanlar arasında iki-üç gün müddət nəzərə alınmaqla imtahan cədvəli tərtib edilir.

Təəssüf ki, bəzən müvafiq qrafik əsasında imtahan cədvəli tərtib edilərkən tələbələrin rəyi öyrənilmir və ya nəzərə alınmır. Halbuki kredit sisteminin tətbiqi ilə bağlı buna böyük ehtiyac vardır.

Tədris planında nəzərdə tutulan bütün növ təcrübələrin təşkili və keçirilməsini tənzimləyən sənədlər də tədris-metodiki sənədlər sırasına daxildir.

Bu sənədlərə ixtisaslar üzrə keçilən təcrübələrə aid proqramları, plan-qrafikləri, ali təhsil və istehsalat müəssisələri arasında bağlanmış müqavilələri, təcrübə cədvəlləri və jurnallarını aid etmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan müstəqilliyə qovuşduqdan sonra müasir dövrün tələbləri ilə uzlaşan, təcrübə ilə bağlı müvafiq tədris-metodiki sənədlərin hazırlanmasına istiqamət verən hüquqi-normativ sənədlər yox idi.

Bunu nəzərə alaraq Təhsil Nazirliyi mütəxəssislərdən ibarət işçi qrupu tərəfindən "Ali (orta ixtisas) təhsil müəssisələri tələbələrinin ixtisas üzrə təcrübələrinin keçirilməsi haqqında əsasnamə" hazırlandı və həmin sənəd Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 19.09.2008-ci il tarixli 221

nömrəli qərarı ilə təsdiq olundu. Bu əsasnamə ali məktəblərdə tələbələrin ixtisas üzrə təcrübələrini daha mütəşəkkil və elmi əsaslarla keçirmək üçün zəruri olan mövcud tədris-metodiki sənədlərin təkmilləşdirilməsinə istiqamət verən bir sənədə çevrildi.

Müşahidə göstərir ki, ayrı-ayrı ali məktəblərdə təlim prosesinin tədris-metodiki təminatı əsasən tədris-metodiki idarələr (şöbələr), şuralar vasitəsilə həyata keçirilir. Bu strukturların fəaliyyətinin başlıca məqsədi Dövlət Təhsil Standartlarına uyğun olaraq mütəxəssis hazırlığının keyfiyyətini yüksəltməkdən ibarətdir.

Tədris-metodiki idarənin (şöbələrin) işinin əsas istiqamətlərini tədris planlarının, fənn proqramlarının tərtibi, kafedrlar və professor-müəllim heyəti arasında dərs bölgüsünün aparılması, istehsalat təcrübəsinin təşkili, yekun dövlət attestasiyasına hazırlıq, məzunların ixtisas xarakteristikasının işlənilib hazırlanması, tədris prosesi qrafikinin tərtibi, müxtəlif məşğələ növlərinə, kurs və buraxılış işlərinə, məşğələlərin aparılması metodikalarına, sınaq dərslərinin təşkilinə dair tövsiyələrin işlənilib hazırlanması və s. təşkil edir.

Tədris-metodiki idarənin (şöbənin) vəzifəsi tədris prosesinin təşkili və planlaşdırılmasını, təhsil fəaliyyəti üzrə hesabatların hazırlanması və təqdim olunmasını, fakültələrdə yekun nəzarətin uçotunun və təhlillərin aparılmasını, məzunların yekun dövlət attestasiyasının təşkili və keçirilməsini, ali təhsil müəssisələrinin attestasiya və akkreditasiyası üzrə işlərin təşkili, tədris prosesinin təmin olunması üzrə fakültə, filial, institut, kafedra və digər struktur bölmələrin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsini, onların plan üzrə və ya plandankənar monitorinqinin təşkili və aparılmasını, dövlət nümunəli sənədlərin verilməsinin təşkili və sifarişlərin hazırlanmasını, tələbələrin təcrübələrinin yekunlaşdırılmasını, metodik işlərin planlaşdırılmasını, təşkili və ona nəzarəti, yeni təlim üsul, metod və formalarının müəyyənəşdirilməsini, fənlər üzrə tədris-metodiki materialların işlənilib hazırlanmasının təşkilini, sistemətik olaraq qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi və yayılmasını, Elmi Şura üçün metodik işlər üzrə materialların hazırlanmasını və s. həyata keçirməkdən ibarətdir.

Təlim prosesinin elmi və tədris-metodiki təminatında ali məktəblərin (fakültələrin) tədris-metodiki şuraları da böyük rol oynayırlar.

Ali məktəblərin tədris-metodiki şurasının tərkibində «tələbə qəbulunun planlaşdırılması və təşkili», «tədris prosesinin planlaşdırılması və operativ idarə edilməsi», «dillərin tədrisi metodi-

kası», «tədrisin dərslik və elmi-metodiki ədəbiyyatla təminatı», «tədrisə texniki vasitələrin və EHM-intətbiqi», «tələbələrin biliyinin qiymətləndirilməsinin çoxbalı sistemi», «kredit sisteminin tətbiqi ilə mütəxəssis hazırlığında tədris prosesinə nəzarət», «qiyabi təhsilin idarə olunması və ona nəzarət» kimi bölmələr (komissiyalar) fəaliyyət göstərə bilər.

Ali məktəblərin tədris-metodiki şuraları tədris işləri üzrə prorektorun, fakültələrdə isə dekanların rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərir. Tədris-metodiki şuraların işi müvafiq plana uyğun olaraq fənlərarası əlaqələrin koordinasiyası, təlim prosesində informasiya texnologiyalarının inkişafı, təlimin müasir formalarının təkmilləşdirilməsi, nəşriyyat fəaliyyətinin genişləndirilməsi məsələlərini həyata keçirməkdən ibarətdir. Tədris-metodik şuralar vaxtaşırı olaraq ali məktəbdə elmi-metodik konfranslar, seminarlar, müşavirələr, dəyirmi masalar keçirir. Bu tədbirlərdə tədris-metodiki təminat sahəsində görülmüş işlərə yekun vurulur, növbəti il üçün vəzifələr müəyyənəşdirilir.

Tədris-metodik şuralardan başqa, bəzi ali məktəblərdə təlimin forma və metodlarının təkmilləşdirilməsi üzrə müəllimlərin daimi metodiki seminarı fəaliyyət göstərir. Seminarda müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə təlimin fəal metodlarının tətbiqi, keyfiyyətin yüksəldilməsi, ona nəzarət və s. məsələlər müzakirə olunur.

Təlim prosesinin tədris-metodiki təminatında kafedrlar mühüm rol oynayır. Kafedralarda işçi tədris planlarının layihələrinin işlənilib hazırlanması (yaxud yenidən işlənilməsi, dəqiqləşmələr aparılması), fənlərin tədris-metodiki təminatı (seminar və təcrübə məşğələ planlarının nəzərdən keçirilməsi, müstəqil işlər üçün tapşırıqlar, mühazirələrin tematikası və

s.) kimi məsələlər üzrə təkliflər nəzərdən keçirilir və işlənilir.

Tədris-metodiki işlərin təşkilində ali məktəbin Elmi Şurası aparıcı rol oynayır. Onun iclaslarında təlim prosesinin tədris-metodiki sənədlərlə təminatı ilə bağlı və onun səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətində aşağıdakı aktual məsələlər müzakirə olunur:

- yeni tədris plan və proqramları layihələrinin təsdiqi;
- təlim-tərbiyə prosesinin yeni forma və metodlarının müəyyən edilməsi, təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üzrə pedaqoji eksperimentin aparılması;
- tədris və metodiki işlərin vəziyyəti;
- tələbələrin təcrübəsinin təşkili və keçirilməsi;
- informasiya proqramlarının tədris prosesinə tətbiqi, tədris prosesinin kompyuterləşdirilməsi;
- yekun dövlət attestasiyalarının təşkili və keçirilməsinin formaları;
- kafedrların tədris-metodiki və elmi tədqiqat fəaliyyətinin monitorinqinin və tədris prosesinə nəzarətin nəticələri;
- semestr imtahanlarının və dövlət attestasiyalarının yekunları.

Təlim prosesinin tədris-metodiki təminatında fənlər üzrə «Tədris-metodiki kompleks»in yaradılması və ondan səmərəli istifadə olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ali məktəblərimizdə hələ belə bir kompleksin yaradılmadığını nəzərə alaraq bu barədə bəzi məsələləri oxucuların diqqətinə çatdırmaq istəyirəm.

Hər şeydən əvvəl onu qeyd etmək lazımdır ki, tədris-metodiki kompleks dedikdə müvafiq ixtisasın (istiqamətin) tədris planına daxil olan fənn üzrə tədris prosesinin təşkili və həyata keçirilməsi üçün zəruri olan tədris, tədris-metodiki, əyani, audio-video və multimediya

materialları komplekti başa düşülür. Tədris-metodiki komplekslər tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, fənnin tədris-metodiki təminatı, elmin və praktikanın son nailiyyətlərinin tədris prosesinə tətbiqi məqsədlə yaradılır.

Forma 3-də tədris-metodiki kompleksin strukturu öz əksini tapmışdır.

Qeyd edək ki, fənlərin tədris-metodiki kompleksləri ixtisasların təhsil proqramlarının əsas tərkib hissələrindən biri hesab olunur.

Son illər ali məktəblərdə təlim prosesinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində müəyyən işlər görülmüşdür. Belə ki, bəzi ali məktəblərdə tədris prosesinin və mütəxəssis hazırlığının keyfiyyətinin elmi cəhətdən əsaslandırılmış meyarları işlənilib hazırlanmış və tətbiq olunmağa başlanmışdır. Tələbələrin hər semestrin sonunda cari attestasiyası keçirilmiş, fənnin mənimsənilməsinə nəzarətin gedişi və yekunları təhlil olunmuşdur. Yeni pedaqoji texnologiyaların işlənilməsinə başlanılmış, onlardan təlim prosesində istifadə edilməsi üçün hazırlıq işləri aparılmışdır. Açıq dərslərin keçirilməsi və onun nəticələrinin qiymətləndirilməsi istiqamətində müəyyən işlər görülmüşdür. Təlim prosesində İKT-dən istifadə olunması, mütəxəssis hazırlığının keyfiyyətinin yüksəldilməsi üzrə qabaqcıl təcrübənin öyrənilib yayılması ilə bağlı müəyyən hazırlıq işləri aparılmışdır.

Təlim-təbiiyə prosesinin məzmununun və təşkilinin təkmilləşdirilməsinə kompleks yanaşmaya dair məsələlərin həllində tədris-metodiki işlərin rolu gücləndirilmişdir.

Fundamental və ümumpeşə fənləri üzrə fasiləsiz mütəxəssis hazırlığının planı və proqramları tərtib olunmuşdur. Mühazirə, seminar, laborator məşğələlərinin keçirilməsinə, kurs və diplom layihələri və işlərinin yerinə yetirilməsinə, tələbələrin istehsalat təcrübələrinin təşkilinə dair metodiki göstərişlərin səviyyəsi yüksəlmişdir. Təlim metodikasının təkmilləşdirilməsi işində yüksək ixtisaslı professor və müəllimlərin qüvvəsini özündə birləşdirən ali məktəb metodşuralarının fəaliyyəti gücləndirilmişdir. Bir sıra ali təhsil müəssisələrində tədris-metodiki materialların, o cümlədən tədris ədəbiyyatının hazırlanması və nəşrinin perspektiv planlaşdırılması həyata keçirilmişdir. Tədris-metodiki işlərin əlaqələndirilməsində ixtisas kafedralarının roluən gücləndirilməsi üzrə tədbirlər görülür.

Lakin bütün bu nailiyyətlərlə yanaşı, ali məktəblərdə tədris-metodiki işlərin səviyyəsi hələ də təlim-təbiiyə prosesi qarşısında qoyulan vəzifələrə tam cavab vermir. Belə ki, bir sıra ali təhsil müəssisələrində əsas tədris-metodiki sənəd hesab olunan fənlərin işçi tədris

proqramlarının keyfiyyətlə tərtib olunmasına lazımi diqqət yetirilmir. Bu proqramlarda məqsədyönlü ardıcılığın gözlənilməsi təmin olunmur, onlarda elmin, qabaqcıl istehsalat təcrübəsinin nəticələri heç də həmişə operativ şəkildə öz əksini tapmır, tədris məşğələlərinin ayrı-ayrı növləri üzrə tədris materialının rəsonal bölgüsü aparılmır. Bir çox hallarda işçi proqramlarında köhnə tədris ədəbiyyatlarına istinad olunur, həmin sənəddə təlim prosesində istifadə edilən texniki və informasiya texnologiyaları göstərilir.

Bir sıra ali məktəblərdə müəllimlərin tədris-metodiki işlərinin planlaşdırılmasına rəhbərlik zəifdir, tədris-metodiki sənədləşmənin keyfiyyətinin ekspertizası və müzakirəsi keçirilmir. İxtisas və fənlər kəsiyində təlim-təbiiyə prosesinin tədris-metodiki sənədlərlə və tədris ədəbiyyatı ilə təminatının tam həcmdə təhlili aparılmır. Bir çox ali məktəblərdə hələ də tələbələrin, xüsusilə istehsalatdan ayrılmadan təhsil alanların müstəqil işlərinin tədris-metodiki təminatının sistemi yaradılmamışdır.

Bəzi ali təhsil müəssisələrində tədris-metodiki sənədlərin hazırlanmasında və onlardan istifadə edilməsində formalizm hallarına yol verilir.

Hesab edirik ki, müasir şəraitdə tədris-metodiki işlər və ali məktəblərdə yaradılan tədris-metodiki materiallar məzunların hazırlıq səviyyəsinin artan tələblərini daha operativ əks etdirməlidir.

Tədris-metodiki işlərdə hesablama texnikasının artan rolunu nəzərə alaraq gələcək mütəxəssislərdə EHM və informasiya texnologiyalarından fəal istifadə etmək vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi və formalaşdırılması ilə bağlı məsələlər daha geniş təqdim olunmalıdır. İşçi tədris proqramlarının keyfiyyətinə nəzarət gücləndirilməli, elmi və qabaqcıl təcrübənin nailiyyətlərinə uyğun olaraq onların məzmunu vaxtaşırı yeniləşdirilməlidir.

Qeyd olunanlarla yanaşı, ali məktəblərdə təlim prosesinin tədris-metodiki təminatında aşağıdakı problemlər də mövcuddur:

- Fənlər haqqında məlumatın (sillabusun) və tədris-metodiki komplekslərin işlənilib hazırlanmaması;
- Fənlər üzrə mühazirə, seminar və s. məşğələlər üçün elektron versiyaların hazırlanmaması;
- Tələbələrə tədris-metodik vəsaitlərdən geniş istifadə etməsinin təmin olunmaması;
- Tələbələrin imtahanlara semestr ərzində hazırlaşmasının təmin olunması üçün onların dərskənərar sərbəst işləmələrinin tələb olunan səviyyəyə çatdırılmaması;
- Təlim prosesinə yeni texnologiyaların

tətbiq olunmaması;

- Müasir dövrün tələblərinə cavab verməyən tədris-metodiki sənədlərin yenidən işlənilib hazırlanmaması;
- Ayrı-ayrı istiqamətlər (ixtisaslar) üzrə dərslük və dərskənərar vəsaitlərinin çatışmaması, bəzi fənlər üzrə ümumiyyətlə dərslüklərin olmaması. Kiril əlifbası ilə olan dərslük və dərskənərar vəsaitlərinin latin qrafikası ilə yenidən çap edilməməsi;
- Ali məktəblərin auditoriya və kitabxanalarının müasir avadanlıqlarla təchizatının zəif olması, kitabxana fondunun lazımi səviyyədə olmaması;
- Təlim prosesinin tədris-metodiki sənədlərlə təminatı ilə bağlı ali məktəblər arasında vaxtaşırı təcrübə mübadiləsinin aparılmaması;
- Professor-müəllim heyətinin kompüter texnikası ilə tam təmin edilməməsi və onların əksəriyyətinin kompüter texnikasından istifadə etmək bacarığı və səriştesinin olmaması;
- Kafedraları internetə qoşmaq üçün xüsusi avadanlığın olmaması. İKT sahəsində təcrübəsi olan mütəxəssislərin ali məktəblərdə işləmək üçün maraq göstərməməsi;
- İKT-nin tətbiqi ilə tədris prosesinin təşkili və aparılmasının təmin olunması üçün lazımi sayda texniki avadanlıqlarla təchiz olunmuş auditoriyaların olmaması.

Göstərilən problemləri aradan qaldırmaq üçün aşağıdakıları təklif edirik:

- fənlər haqqında məlumatın (sillabusun), tədris-metodiki komplekslərin və fənlər üzrə mühazirə, seminar və s. məşğələlər üçün elektron versiyaların işlənilib hazırlanması;
- tələbələrin tədris-metodiki vəsaitlərdən geniş istifadə etməsinin təmin olunması və təlim prosesinə yeni texnologiyaların tətbiqi;
- tələbələrin dərskənərar sərbəst işləmələri üçün şəraitin yaradılması;
- müasir tələblərə cavab verməyən tədris-metodiki sənədlərin yenidən işlənilməsi;
- tələbələrin tədris planlarında nəzərdə tutulan hər bir fənn üzrə latin qrafikası ilə çap edilmiş dərslük və dərskənərar vəsaitləri ilə təmin olunması;
- təlim prosesinin tədris-metodiki sənədlərlə təminatı üzrə ali məktəblər arasında vaxtaşırı təcrübə mübadiləsinin aparılması;
- professor-müəllim heyətinin hər bir üzvünə kompüterdən istifadə etmək bacarığının aşılması;
- tədris prosesinin İKT vasitələri ilə təmin olunması və bu sahədə təcrübəsi olan mütəxəssislərin ali məktəblərə cəlb edilməsi üçün müvafiq tədbirlərin görülməsi.

Forma 1

Ali məktəblərdə dərs cədvəlinin Tərtibinə qoyulan əsas tələblər:

- ixtisas üzrə tədris planlarında nəzərdə tutulmuş bütün növ dərslərin keçirilməsinin planlaşdırılması;
- fənlərin mənimsənilməsi dərəcəsinə əsaslı olaraq mühazirə, laboratoriya, məşğələ və s. dərslərin gün ərzində ardıcılığının düzgün təyini;

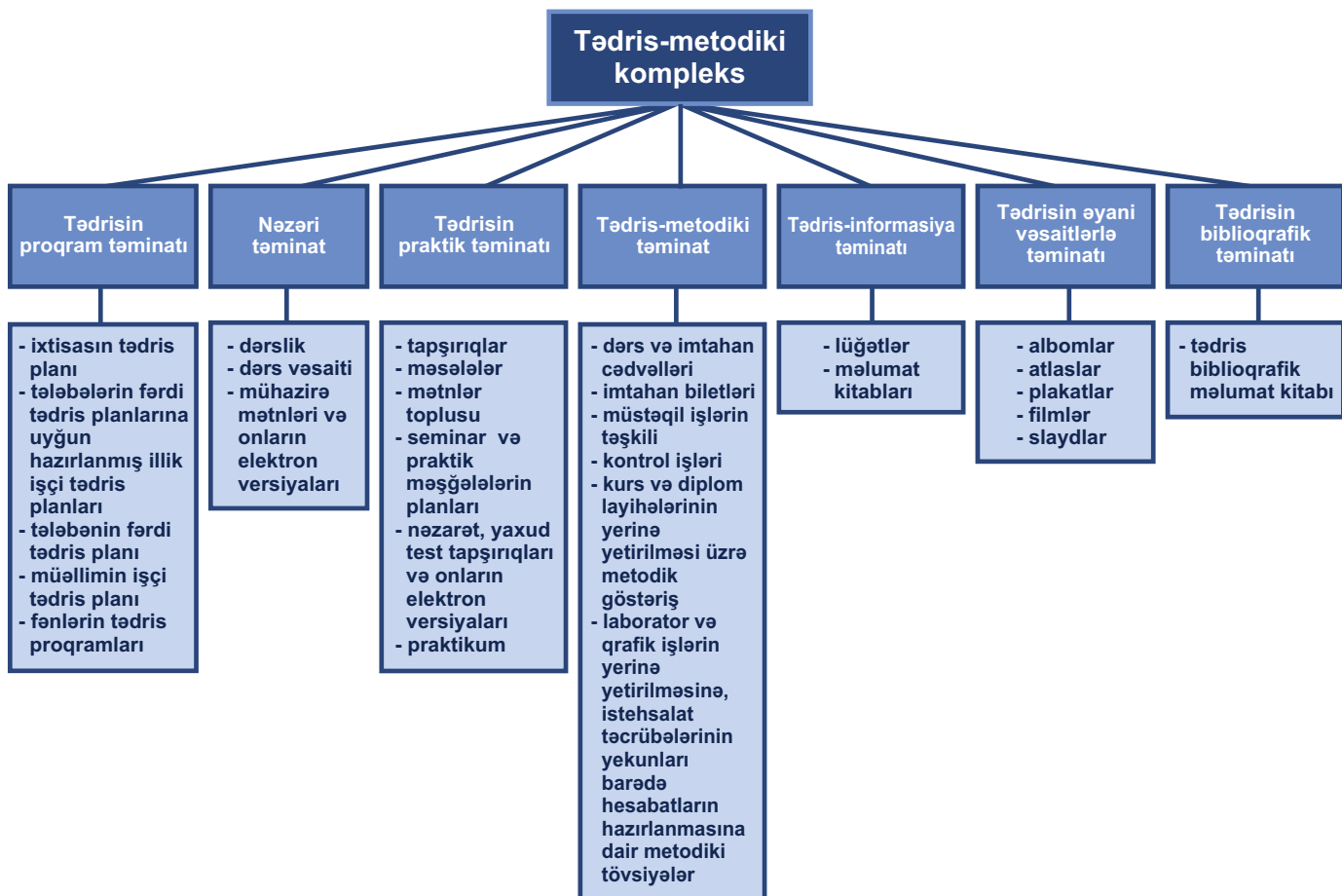
- fənlər üzrə mühazirə dərslərinin seminar, məşğələ və laboratoriya dərslərini qabaqlaması;
- həftəlik tədris yükünü həftə ərzindəki günlər üzrə müntəzəm paylamaqla tələbə və müəllimlərin sərbəst işləmələri üçün şəraitin yaradılması;
- dərs saatları arasında «pəncərə»nin yaranmasına maksimum imkan verilməməsi;

- müəllimlərin səmərəli iş rejimi şəraitində fəaliyyətinin təmin olunması;
- dərslərə tələb olunan məqsədlə qrupun dərslərinin eyni, yaxud yaxın auditoriyalarda keçirilməsi;
- laboratoriya dərslərinin yerinə yetiriləcək laboratoriya işlərinin başa çatma müddətini nəzərə almaq şərti ilə planlaşdırılması.

Forma 2 Dərs cədvəlinin tərtibində ali təhsil müəssisəsinin struktur bölmələrinin vəzifələri

Sıra №	Kafedralar	Dispetçer xidməti	Fakültə dekanları	Tədris şöbəsi	Tədris-metodiki şöbə
1	– tədris ilinə professor-müəllim heyətinə planlaşdırılmış bütün növ dərsləri (mühazirə, məşğələ, seminar, laboratoriya, sessiyalararası yoxlama, kurs layihəsi və işi, ev tapşırığı) və onlarla ayrılan saatları özündə əks etdirən «semestrlər üzrə müəllimin tədris-iş qrafiki»nin payız semestri üçün iyulun 1-dək, yaz semestri üçün isə noyabrın 1-dək dispetçer xidmətinə təqdim olunması; – tərəfindən müəyyən olunmuş qeyri-iş günlərinə düşən fənlər üzrə dərslərin əlavə saatlar hesabına keçirilməsinin təşkili; – müxtəlif səbəblərdən müəllimin iş rejimi ilə bağlı lazım gələn dəyişikliklər barədə əsaslandırılmış təkliflərin dərs cədvəlində nəzərə alınması üçün nəzdində olduqları fakültə dekanlarına təqdim edilməsi.	– fənlərin tədrisinə ayrılan ümumi həftəlik saatların cədvəldə həftənin 5 gününə bərabər paylanması; – cədvəldə mənimsənilməsi çətin olan fundamental fənlər üzrə mühazirə dərslərinin günün ilkin saatlarında tədris olunmasının planlaşdırılması; – dərs cədvəlinin tərtibində tələbə və müəllimlər üçün «pəncərə»lərin yaranmamasına cəhdin göstərilməsi; – dərslərin keçirilməsində günün 1-ci yarısından maksimum istifadə olunması; – müəllimin tədris-metodiki fəaliyyəti üçün normal şəraitin yaradılması və bir gündə müəllimə 4 saatdan artıq mühazirə dərsinin planlaşdırılmaması; – qrupun dərslərinin bir gün ərzində eyni bir auditoriyada keçirilməsinə cəhdin göstərilməsi; – laboratoriya dərslərinin yarım qrup hallarında belə, eyni saatda keçirilməsinin planlaşdırılması; – tələbələrin sayına uyğun auditoriya fondundan səmərəli istifadə olunması; – dərs cədvəlinin semestrin başlanmasına bir həftə qalmış dekanlıqlara köçürülmək və yoxlamaq üçün təqdim edilməsi; – tərtib olunmuş dərs cədvəlinin fakültə dekanları tərəfindən yoxlanılması nəticəsində aşkar olunmuş nöqsanların aradan qaldırılması; – tərtib olunmuş və fakültə dekanları tərəfindən yoxlanıldıqdan sonra tədris işləri üzrə prorektor tərəfindən təsdiqlənmiş cədvəldə heç bir dəyişikliyin aparılmaması; – cədvəllərlə bağlı dərs prosesinin müəllim və ya tələbələr tərəfindən pozulduğu halları barədə məlumatın kafedralara, fakültə dekanlarına və tədris şöbəsinə çatdırılması.	– cədvəllərin tərtibinə metodiki nəzarətin aparılması və onun tədris planına əsasən ciddi yoxlanılması; – cədvəlin tərtibində müəllimi iş rejimində dəyişikliyin edilməsinin lazımlığını özündə əks etdirən kafedranın əsaslandırılmış təklifi barədə qərarın qəbul edilməsi və dispetçer xidmətinə təqdim olunması; – tədris işləri üzrə prorektor tərəfindən təsdiq edildikdən sonra dərs cədvəllərinin dərslərin başlanmasına 5 gün qalmış fakültə guşəsində asılması; – dərslərin gedişatına gündəlik nəzarətin aparılması; – dövlət tərəfindən müəyyən olunmuş qeyri-iş günlərinə düşən dərslərin əlavə saatlar hesabına keçirilməsinin təşkili və onun icrasına nəzarətin aparılması.	– dispetçer xidmətinin işinə təşkilatı rəhbərlik və cədvəlin tərtibatı üçün tələb olunan sənədlərin vaxtında kafedralardan alınmasına nəzarətin aparılması; – təsərrüfat şöbəsindən hər semestr üçün tədris korpusları üzrə auditoriya fondu barədə məlumatın alınması və dispetçer xidmətinə təqdim olunması; – dərslərə gündəlik nəzarətin nəticələri barədə fakültə dekanlarından məlumatın alınması və qərarın qəbul edilməsi üçün tədris işləri üzrə prorektorla təqdim olunması.	– dərs cədvəllərinin optimal tərtib olunması dərəcəsinin metodiki nöqtəyə nəzərdən araşdırılması və aşkar olunan nöqsanların aradan qaldırılması üçün təkliflərin hazırlanması.

Forma 3 Tədris-Metodiki Kompleksin Strukturu

MÜASİR DÖVR TƏHSİLİNİN İSTİQAMƏTLƏRİ

Nəsirulla Nəsirli

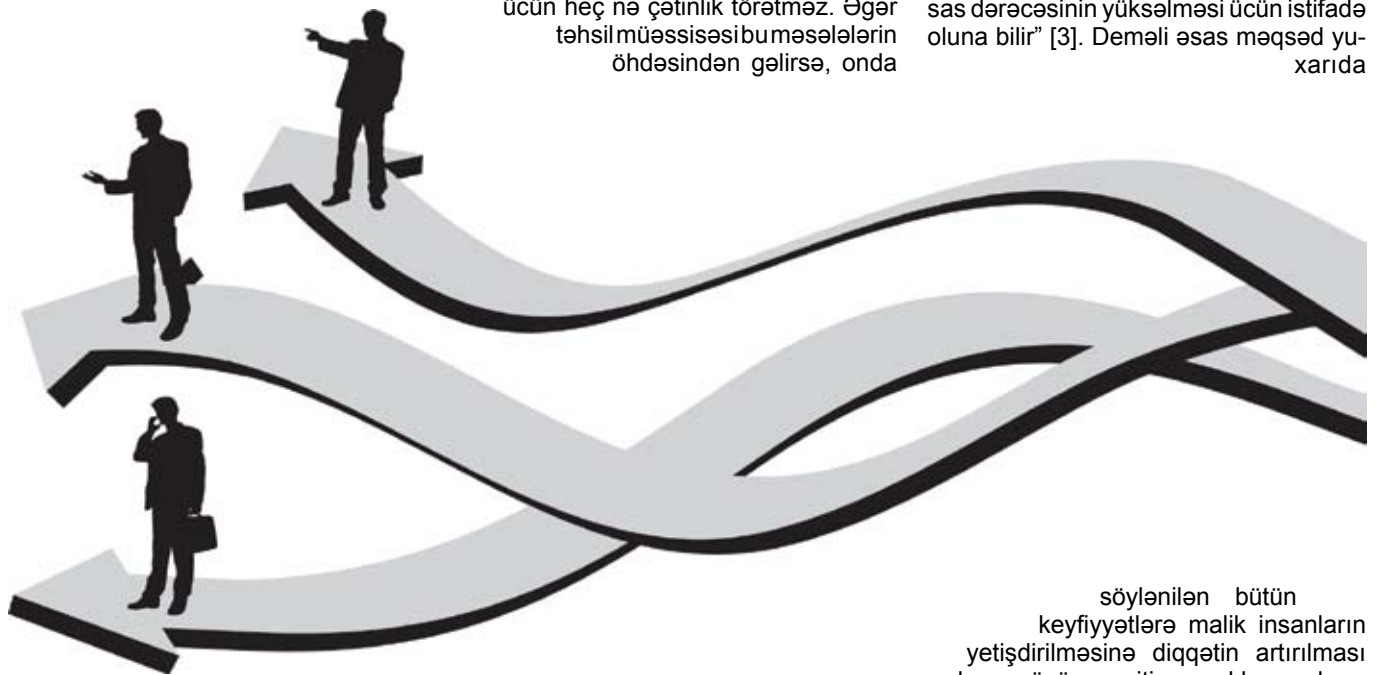
Azərbaycan Turizm İnstitutu Turizm işinin təşkili və idarə edilməsi fakültəsinin dekanı

XX əsr milli təhsil sistemində ənənəvi pedaqogikadan imtina etmək üçün yeni situasiya yaratdı. Müasir qlobal həyat tərzinin, unikal etnik mədəniyyətlərdən yararlanma düşüncəsinin və praktik tətbiqi dialektikasının yaradılması istiqamətində fəaliyyətlərin güclənməsi prosesi başlandı.

Yeni minilliyin əsas göstəricisi cəmiyyətin hərtərəfli inkişafının, üzleşdiyi çoxsaylı problemlərin tez bir zamanda aradan qaldırılmasının verilən

fərdi şəkildə öyrənməyi bacaran insanlar lazımdır". Bu, başadüşüldür. Əgər məzun öyrənmə tərzini, kitablarla işləmək vərdişlərini, məqsədinə çatmaq üçün nəyi və necə öyrənməli olduğunu, müəllimdən bildiklərinin alınması yollarını, zəruri məlumatları axtarmaq və tapmaq, habelə digər özünü inkişaf etdirmək bacarıqlarını əldə edib, peşə səviyyəsini yüksəltmək və yenidən ixtisaslaşma üçün lazım olan biliklərin seçilməsi bacarıqlarını mənimsəyib, onda qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün heç nə çətinlik törətməz. Əgər təhsil müəssisəsi bu məsələlərin öhdəsindən gəlsə, onda

xalq ittifaqının prezidenti, bu problem üzrə Rusiya akademiyasının akademiki V.A.Lapidusun dediyi kimi: "Bilik - daşıyıcısı və meyarı insan olan bir dəyərdir"[2]. Biliklərin əldə edilməsi isə təhsil müəssisələrində tədris prosesinin necə təşkil edilməsindən asılıdır. Burada aparıcı iqtisadçı Lester Turounun da fikrini yada salmaq məqsədəuyğundur: "Bilik davamlı, dayanıqlı, uzunmüddətli rəqabət üstünlüyü mənbəyinə çevirilir ona görə ki, rəqabət düsturundan hər şey kənarlaşır, ancaq bilik fərdlərin ixtisas dərəcəsinin yüksəlməsi üçün istifadə oluna bilər" [3]. Deməli əsas məqsəd yuxarıda

təhsilin keyfiyyətindən və insanların bilik səviyyəsindən asılı olduğunu ortaya çıxarmaq olmuşdur.

Təhsil sisteminin strateji istiqaməti bütün dünya ölkələrinin maraq dairəsindədir. Amerika pedaqoqu Filipp S.Şlexti "XXI əsrdə məktəbin idarə edilməsi. Təhsilin reforma prioritetləri" kitabını hazırlayarkən biznesmenlər, işəgötürənlər, məktəb funksionerləri arasında apardığı çoxsaylı sorğuda "Siz məktəbdən nə gözləyirsiniz?" sualına birmənalı cavab almışdır: "Bize

düşünmək olar ki, hər şey yaxşıdır. Amma qeyd edək ki, məktəb bu problemlərin öhdəsindən gəlsə də yaşadığımız sürətli informasiya cəmiyyəti üçün, ən əsası, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün bu hələ yetərli deyil. Çünki kadr hazırlığında qəbul edilən və informasiyanın həcmindən asılı olan bilik keyfiyyət təminatında əsas yer tutur. Tədris prosesində insan öz biliyinin həcmi artırır, bundan asılı olaraq iş keyfiyyətini yüksəldir. Öz növbəsində, tələbatın ödənilməsi tərtibini yüksəldir - deməli mütəxəssis keyfiyyətini yüksəldir.

Keyfiyyət üzrə peşəkarların beynəl-

söylenilən bütün keyfiyyətlərə malik insanların yetişdirilməsinə diqqətin artırılması və bunun üçün şəraitin yaradılması olmalıdır. Bolonya deklarasiyasını imzalamış bütün ölkələrin ümumi məqsədi, fasiləsiz təhsilin rolunun artırılması, Avropa təhsil məkanının zənginləşdirilməsinə və bütün dünyada yayılmasına səy göstərməkdən ibarətdir. Təbii ki, keçmişdə də, indiki dövrdə də hər bir ölkə öz milli təhsil sistemində keyfiyyət səviyyəsinin mükəmməlləşdirilməsi və fərqli qabiliyyətlərə, imkanlara, maraqlara və meyllərə malik insanların müvafiq hazırlıq keçməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması məsələsində özünəməxsus yol tutur. Bolonya prosesi əsas tutur ki, ali təhsilin keyfiyyəti açıq layihə olub, ali təhsildən istifadə edənlərin əksəriyyəti üçün, o cümlədən tələbələr

Nəsirulla Nəsilri

Azərbaycan Turizm İnstitutu Turizm işinin təşkili və idarə edilməsi fakültəsinin dekani

Fizika-riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.

Təhsil prosesinin strateji istiqaməti dünya ölkələrinin maraq dairəsində yer tutan əsas məsələlərdən biridir. Vahid əmək bazarının formalaşdığı bir şəraitdə keyfiyyətli kadr hazırlığı ali təhsil müəssisələrinin əsas problemi olaraq qalır. Məqalədə XXI əsrin təhsil istiqaməti yeni düşüncə tərzii ilə ifadə edilir, cəmiyyətin gələcək inkişafının təmin edilməsi və səviyyəsinin yüksəldilməsinin təhsil müəssisələrində verilən bilik və bacarıqların keyfiyyətindən asılılığı əsaslandırılır.

Стратегическое направление процесса обучения является одним из главных вопросов находящихся в сфере интереса многих стран мира. В условиях формирования рынка труда подготовка качественных кадров остаётся главной проблемой высших учебных заведений. В статье в новом аспекте излагается направление обучения в XXI веке, обеспечение развития общества, которое прежде всего зависит от качества знаний и способностей, полученных в высших учебных заведениях.

Strategic directions of education is one of the major issues on the focus of world countries. Training highly-qualified specialists remains the major problem of higher educational institutions in the process of formation of global labour market. The article presents XXI century education direction from new point of view, substantiates the dependence of providing further development and raising the level of society on the knowledge and skills acquired at educational institutions.

Üçün bərabər imkanlar yaradır, həm də bu prosesdə tələbələr sadəcə olaraq iş-tirəçki deyil, prosesin bərabər hüquqlu yaradıcılarıdır.

Hal-hazırda təhsildə, cəmiyyətin inkişaf səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsində əsas ağırlığı öz üzərinə götürən yeni meyillərin yaranması prosesi gedir. Bu barədə YUNESKO-nun (Paris, 1998) təhsil haqqında ümumdünya sessiyasında deyildiyi kimi, cəmiyyətin gələcək inkişafının təmin edilməsi və səviyyəsinin yüksəldilməsi ilk növbədə təhsil müəssisələrində verilən biliklərin

səviyyəsindən və keyfiyyətindən asılıdır [4]. Keyfiyyət məfhumunun müxtəlif aspektlərinə əsasən təsnifatına bu anlayışın mütləq qiymət, məhsulun xassəsi, təyinat və standartlara uyğunluq kimi daxil edilmişdir. Keyfiyyət kateqoriyasına gözlənti və tələbat kimi terminlərin daxil edilməsi təsadüfi xarakter daşımır. XX əsrin ortalarında yaradılmış istehlakçılar cəmiyyətinin tələbləri həm dövlət, həm də içtimayət tərəfindən müdafiə edilir.

Paris konfransından başlayaraq keyfiyyətin təmin edilməsi probleminin Bolonya prosesinin əsas məqsədi olması prosesin sonrakı inkişaf dinamikasında da özünü təsdiqlədi. Keyfiyyət fəlsəfi kateqoriya olaraq predmetin digər predmetlərdən prinsipce fərqləndirən müəyyənliyi kimi xarakterizə edilir [5]. Kateqoriyanı ali təhsil sistemində tətbiq etsək, bir təhsil sistemində hazırlanmış kadrların digər sistemdə hazırlanan kadrlardan fərqləndirən müəyyənlilikləri kimi təsəvvür etmək olar. Nəzərə alsaq ki, təhsil sistemi təhsili idarə edən orqanlar, təhsil müəssisələri, təhsil proqramları, iş-tirəçkilər kimi əsas elementlərdən – şəxsiyyət, istehsalat, cəmiyyət və dövlət kimi subyektlərdən (sifarişçi və təhsil xidmətləri müştəriləri) ibarətdir, o halda bunlar arasında qarşılıqlı münasibətlərin heçə qurulması və fəaliyyətlərinin uzlaşdırılması keyfiyyəti təmin edən əsas amillərdən biri kimi ortaya çıxır.

Digər predmetlərlə qarşılıqlı əlaqədə olan hər bir predmetdə sistem kimi baxılır, dayanıqlı sistem isə öz əlamət və xassələrini müəyyən zaman kəsiyində saxlayır. Beləliklə, predmetin keyfiyyətinə sistemin keyfiyyəti kimi baxmaq olar. Hal-hazırda keyfiyyət anlayışına müxtəlif aspektlərdən: iqtisadi, sosial, idarəetmə, şəxsi və s. yanaşmalar mövcuddur. Hər bir yanaşmanı tədqiqat obyektindən asılı olaraq mahiyyətin dərk edilməsi nöqteyi-nəzərindən izah etmək olar. Keyfiyyət sahəsində tanınmış amerikalı mütəxəssis C.Xarinqton bu məsələ haqqında fikrini aşağıdakı kimi ifadə etmişdir: "Keyfiyyət - qəribə şeydir. Hamı ondan danışır, hamı onunla yaşayır və hər kəs düşünür, bu haqda nə bilir, bu nədir. Lakin cox az bir hissə keyfiyyətin izahı haqqında vahid fikrə gəlir" [2]. Qloballaşan dünyada vahid əmək bazarının formalaşması kadr hazırlığında keyfiyyət məfhumunun tez-tez işlənməsinə, kadr hazırlığının və hazırlanan kadrların keyfiyyətinə nəzər salınmasına zərurət yaratmışdır. Təxminən 40 ilə yaxın ali təhsil müəssisələrindəki iş-tirəçkə gəldiyim nəticə ali təhsildə keyfiyyət - cəmiyyətin və şəxsin gözləntilərinin real əldə edilmiş təhsil nəticələri və əmək bazarının müəyyən edilmiş tələblərinə uyğunluq dərəcəsini əks etdirən təhsil sisteminin xarakteristikası kimi ifadə edilməsini məqbul hesab edirəm. Zaman

və məkənin dəyişməsindən asılı olaraq gözləntilərin və tələblərin dəyişməsi qaçılmaz olduğundan keyfiyyət məfhumuna yanaşma da dəyişir.

Tələbatın sürətlə artması, rəqabətin güclənməsi, istək və gözləntilərin əldə edilməsinə marağın yüksəlməsi şərtləri ilə keyfiyyətə necə nail olmaq olar? Bu sualın cavabını Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 may 2009-cu il tarixli 295 saylı Sərəncamı ilə qəbul edilmiş "2009–2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı"nda tapmaq olar. Proqramda deyildiyi kimi, əsas məqsəd: "Ölkənin ali təhsilinin Avropa təhsil məkəsinə inteqrasiyası, onun məzmununun Bolonya prosesinin prinsiplərinə uyğun qurulması, cəlbədicilik və rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf tələblərinə uyğun ali təhsilli kadrlara yaranan tələbatın ödənilməsi, habelə informasiya cəmiyyətinin və biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun olaraq kadr potensialının yaradılması, əhalinin müasir tələblərə cavab verən ali təhsil almaq imkanlarının təmin edilməsi üçün sosial baxımdan səmərəli ali təhsil sisteminin formalaşmasının təmin edilməsidir" [1]. Bu proqramda dünya təcrübəsində ali təhsilin keyfiyyətinə yanaşmaların öyrənilməsi nəzərə alınaraq icra istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş, Bolonya bəyannaməsinə və beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq ali təhsilin normativ hüquqi bazasının yeniləşdirilməsi, təhsilin məzmununun və təlim texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi, ali təhsil müəssisələrinin strukturunun və bütövlükdə onun idarə olunması sisteminin müasir tələblər baxımından modernləşdirilməsi, elmi tədqiqat işlərinin müvafiq tələblərə uyğun yerinə yetirilməsi, maddi-texniki bazanın müasirləşdirilməsi, ali təhsil iqtisadiyyatının yeni mexanizmlərinin yaradılması və tətbiqi kimi istiqamətlər üzrə islahatların aparılması müəyyənləşdirilmişdir. Göründüyü kimi, burada ali təhsildən yararlananların və cəmiyyətin təhsilin bu mərhələsindən gözləntiləri, əmək bazarının tələblərinin ödənilməsi ön plana çəkilmiş, təhsili idarəetmə orqanlarının, təhsil müəssisələrinin, təhsil proqramlarının, ali məktəb kollektivlərinin məqsədləri aydınlaşdırılmış və təhsil xidmətlərinin müasir tələblərə cavab verməsi istiqamətində fəaliyyət göstərmək yolları müəyyənləşdirilmiş, ali təhsil müəssisələrində keyfiyyətin təmin edilməsi üçün istiqamətlər verilmişdir.

Azərbaycan Turizm İnstitutu (ATİ) fəaliyyətə başlayarkən respublikamız artıq Bolonya bəyannaməsinə imzalanaraq Avropa təhsil məkəsinə inteqrasiyanın əsasını qoymuşdur. Bunu nəzərə alan kollektivimiz ilk gündən təhsil pro-

sesinin bu istiqamətdə qurulması üçün Avropa təhsil məkanının təcrübəsinin öyrənilməsi ilə bağlı bir sıra fəaliyyətlər həyata keçirilməsinə nail olmuşdur. Avstriyanın turizm sahəsi üçün kadr hazırlayan Krems Tətbiqi Elmlər Universiteti ilə respublikada ilk dəfə bakalavr səviyyəsində iki diplomun verilməsi proqramı üzrə əməkdaşlıq müqaviləsi imzalanaraq həyata keçirilməyə başlanmışdır. Hal-hazırda bu müqavilə üzrə kadr hazırlığı magistr səviyyəsi üçün də həyata keçirilir. Üç buraxılışda ATİ-ni bitirən 499 məzundan 57-si Turizm və asudə vaxt menecmenti ixtisası üzrə Avstriyanın Krems Tətbiqi Elmlər Universitetinin də diplomunu almışdır. Beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsini daim ön planda saxlayan (bu məsələ respublikanın ali təhsil müəssisələri arasında ilk olaraq ATİ tərəfindən hazırlanan "ATİ-nin Strateji İnkişaf Planı"nda öz əksini tapmışdır) ATİ Avropa İttifaqının Erasmus Mundus Xarici Əməkdaşlıq Pəncərəsi proqramı layihəsinin qalibi kimi Avropa məkanının və Gürcüstanın 16 ali təhsil müəssisəsi ilə əməkdaşlıq edir. Bundan əlavə, bu gün ATİ 46 müxtəlif qurum və ali təhsil müəssisəsi ilə əməkdaşlıq edir. Məqsədimiz tələbə və əməkdaşların mobilliyini təmin etməklə yanaşı, beynəlxalq təcrübənin öyrənilib keyfiyyət təminatına köməklik edə biləcək müsbət cəhətlərin yerli şəraitə uyğunlaşdırılaraq ATİ-də tətbiq edilməsidir. Turizm sahəsi üçün hazırlanan kadrlara xarici dillərin öyrədilməsinin zəruri olduğu nəzərə alınaraq ingilis və rus dilləri məcburi, alman, fransız və ərəb dilləri isə seçmə qaydada kurikulumlara daxil edilmişdir.

ATİ-nin Strateji İnkişaf Planında nəzərdə tutulduğu kimi yaxın məqsədlərimizdən biri cari ildən qoşulmuş üzvlüyünə qəbul olunduğumuz Ümumdünya Turizm Təşkilatının turizm təhsilində keyfiyyət təminatı, TEDQUAL sertifikatını almaqdır. Sertifikatın əldə edilməsi ATİ-yə region üçün turizm kadrları hazırlayan ali təhsil müəssisəsi statusu verəcək. Altı illik fəaliyyətində ATİ Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, həmçinin Təhsil Nazirliyinin dəstəyi ilə Bolonya prosesinin nəzərdə tutulan bütün tələblərinin

həyata keçirilməsi, keyfiyyətin təmin edilməsi istiqamətində həm idarəçilik, həm də tədrisin təşkili baxımından öz imkanlarından tam istifadə etmişdir və bu istiqamətdə fəaliyyətimizi davam etdiririk. Bəzi sahələrdə, o cümlədən tədris-təcrübə sahəsində çatışmazlıqların aradan qaldırılması, kampaşa olan tələbatımızın ödənilməsi, tələbələrin

məsələ deyil. Təhsil problemlərinə cəmiyyətin rifahının yüksəldilməsində əsas amil kimi kompleks yanaşma tələb edən və dayanıqlı inkişafını təmin edən vacib məsələ kimi baxılmalıdır.

Bu gün böhrandan qorunmaq üçün mövcud ehtiyatlardan ən çox lazım olanlarının transformasiyasını həyata keçirmək lazımdır ki, bunu biliksiz,

tanışlıq və istehsalat təcrübələrini keçməklə birbaşa əmək fəaliyyətinə hazır olmalarını təmin etmək məqsədilə təcrübə müəssisələrinə olan tələbatlarımızın ödənilməsi istiqamətində fəaliyyətimizi davam etdiririk.

Ümumiyyətlə, ali təhsilin keyfiyyəti müəyyən edilmiş şərtlər və qaydalar əsasında sistemin xarakteristikası kimi müəyyən edildiyindən təhsil sisteminin qiymətləndirilməsində zəruri şərtlərdən biri, kim qiymətləndirir və hansı qiymətləndirmə kriteriyası (kimin mövqeyi və maraqları) ilə qiymətləndirilir. Hər bir təhsil sistemində maraq və gözləntilər müxtəlif səbəblərdən formalaşdığından sifarişçilərin və təhsil sistemindən yararlananların mənsubiyyətindən, göstərdiyi xidmətin növündən, peşələrə əmək bazarında qoyulan tələblərdən asılı olaraq dəyişə bilər.

Təhsil həyat fəaliyyətinin müxtəlif aparıcı sferalarından kənar qalan

təhsilsiz reallaşdırmaq mümkün deyil.

Ədəbiyyat

1. "2009–2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sisteminə islahatlar üzrə Dövlət Proqramı" 295 sayılı sərəncam, 22 may 2009.
2. Пилипенко Владимир Петрович. Качество, как философская категория. www.dos.management.info / DM 01 2009 pakt 05 consult 05 pi.pdf
3. Турроу, Л. Будущее капитализма / Л. Турроу. Новосибирск, 1999 – С.92.
4. Болонский процесс и качество образования: Сенашенко В, Ткач Г. – ст.33.
5. Введение в философию: Учебник для ВУЗов. 4.1. М. Политиздат, 1990.

AZƏRBAYCAN ALİ TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ İDARƏÇİLİK: TƏHLİLLƏR VƏ İSLAHATLAR

Nailə Nəbiyeva

Azərbaycan Dillər Universitetinin müəllimi

Universitetlər hər zaman cəmiyyətdə yalnız təhsil ocaqları kimi qəbul edilib və Azərbaycanda universitetlərin nüfuzu təklif edilən ixtisas sahələri ilə şərtləşib. Bu gün universitet və akademiya universitetdən və hətta ölkədən kənar baş verən proseslərin də təsirinə məruz qalır (3).

Azərbaycan cəmiyyətində baş verən demokratik proseslər, əsaslı dəyişikliklər təhsildə də öz yerini tapır. Hal-hazırda təhsil işçiləri və alimlər sivil cəmiyyətə gedən yolun təhsildən başladığını dərk edir və müasir ali təhsilə çatmağı qarşılarına məqsəd qoymuşlar.

Müasir Azərbaycan ali təhsil sistemin-

də əhəmiyyətli dəyişikliklər baş vermişdir. Sovet hökumətinin süqutundan sonra universitetlər digər xarici universitetlərlə əlaqələr qurmaq, birgə proqramlar təklif etmək imkanları qazandılar, təhsil üzrə mövcud olan mübadilə proqramları, demək olar ki, bütün universitetlərdə maraqla qəbul edilir; bəzi universitetlər müxtəlif təhsil layihələrini uğurla tətbiq edərək beynəlxalq tələbələrə təhsil xidmətləri göstərməyə başladılar. Bütün bunlar ölkənin yenidən qazandığı müstəqillik nəticəsində əldə edildi.

2006-cı ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamına əsasən hazırlanmış "Azərbaycan gənclərinin xa-

rici ölkələrdə təhsil almasına dair Dövlət Proqramı" ali təhsildə aparılan uğurlu islahatlardan biri hesab edilə bilər. Proqram çərçivəsində 2007–2015-ci il tarixlərində 5000 azərbaycanlı tələbənin dövlət dəstəyi ilə xarici ölkələrdə təhsil alması nəzərdə tutulur.

Təhsil Nazirliyi məktəblilər, bakalavr və magistr pilləsində təhsil alan tələbələr, orta və ali təhsil müəssisələrində çalışan müəllimlər, alimlər üçün təhsil proqramlarını həyata keçirən beynəlxalq təşkilatlarla (Beynəlxalq Təhsil üzrə Amerika Şurası, Beynəlxalq Tədqiqat və Mübadilə Şurası, Britaniya Şurası və s.) anlaşma memorandumu imzaladı.

¹Akademik sərbəstlik Azərbaycanda yalnız tədris və tədqiqat zamanı müəllimə və tədqiqatçıya tədris materiallarının hazırlanmasında, dərslik və ədəbiyyatın, tədris metodlarının sərbəst şəkildə seçilməsində verilən sərbəstlik kimi anlaşılır.

Xaricdə təhsil almış məzunlar yerli təhsil müəssisələrində yeni bilik və bacarıqlar, alternativ tədris metodları və yeni idarəetmə üsulları tətbiq edirlər.

Təhsil Nazirliyinin 2007–2011-ci illər üçün təqdim etdiyi hesabatlar belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, Bolonya prosesi çərçivəsində universitetlərə muxtariyyət verilməsi sahəsində islahatlar aparılmışdır. Azərbaycan universitetlərinin muxtariyyəti dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

1. Universitetlərin daxili idarə olunmasında muxtariyyət (Universitetin idarə olunması anlayışı əsasən təşkilati struktura və müəssisənin müstəqil şəkildə idarə olunmasına aid edilir):

1.1. Muxtariyyət verilmiş ali təhsil müəssisələrinin tədris, elmi tədqiqat, kadr hazırlığı, maliyyə və digər fəaliyyət sahələrində müstəqil qərar vermək hüququna malikdirlər;

1.2. Ali təhsil müəssisələri digər müəssisələrlə müqavilə imzalaya, tədris-təlim birliklərinə, elmi assosiasiyalara, bunlarla bağlı digər iş-təhsil sahələrində, təşkilat və qurumlara qoşula bilər; birliklər və assosiasiya yarada bilərlər;

1.3. Ali təhsil müəssisəsinin nəzdində həmin müəssisənin filialları, şöbələr, kafedralar, kitabxanalar, elmi tədqiqat laboratoriyaları, yataqxanalar; əlavə təhsil üçün nəzərdə tutulmuş bölmələr, qeydiyyat ofisləri, tibbi-profilaktik və əczaçılıq strukturları, ictimai işə, idman, istirahət və sağlamlıq kompleksləri, mədəni-maarif müəssisələri və təşkilatları, digər şöbələr fəaliyyət göstərə bilərlər. Ali təhsil müəssisələri təhsil fəaliyyətini və onun inkişafını təmin edən klinika, elmi tədqiqat institutları və digər qurumlar təsis edə bilər. Ali təhsil müəssisəsinin təşkilati strukturunu (filiallar da daxil olmaqla) universitetin elmi şurası müəyyən edir və rektor tərəfindən təsdiq olunur. Bu bölümlərin fəaliyyət dairəsi və öhdəlikləri ali təhsil müəssisəsinin nizamnaməsində öz əksini tapır;

1.4. Nazirlər Kabinetinin rəzolu ilə dövlət ali təhsil müəssisələri Azərbaycanda və xaricdə filiallarını təsis edə bilərlər;

1.5. Dövlət standartları çərçivəsində ali təhsil müəssisələri müxtəlif ixtisas qruplarına dair zəruri sənədləri müstəqil şəkildə hazırlayırlar;

1.6. Ali təhsil müəssisələri himayədarlar şurası, elmi şöbələr, müəllim və tələbə assosiasiyaları təsis edə bilərlər. Bu qurumların təsis olunma qaydaları ali təhsil müəssisəsinin nizamnaməsində öz əksini tapır.

2. Akademik sərbəstlik¹:

2.1. Ali təhsil müəssisələri kredit sistemində dair sənədlər, təlimatlar hazırlayırlar;

2.2. Ali təhsil müəssisələri imtahan sessiyalarının təşkilində və bununla əlaqədar müvafiq komissiyaların yaradılmasında sərbəstdirlər.

3. Maliyyə sahəsində muxtariyyət:

3.1. Yeni maliyyə mexanizmlərinin tətbiq olunduğu ali təhsil müəssisələrində hər bir təhsilçiyə düşən təhsil xərclərinin miqdarı müəyyən edilmiş və bu sahədə təhsil müəssisələrinin səlahiyyətləri artırılmışdır;

3.2. Ali təhsil müəssisələri nizamnaməsinə uyğun olaraq göstərdiyi xidmətlər (tədris, elmi tədqiqat, məsləhət-konsaltinq, mülaliyyə-profilaktik və digər xidmətlər) nəticəsində daşınar və daşınmaz əmlak, bina, avadanlıq, yeni texnologiya, nəqliyyat vasitələri və s. əldə edə bilərlər.

Bununla yanaşı, Azərbaycanda təhsil sisteminin müxtəlif çətinliklərlə üzləşdiyi açıq-aşkardır. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi bölgədə digər sahələrlə yanaşı, təhsil sahəsinə də dağıdıcı təsir göstərmişdir. Münaqişə nəticəsində Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində 1 ali məktəb, 3 ali məktəb filialı, 9 orta-ixtisas, 693 ümumtəhsil, 11 texniki-peşə məktəbi, 855 uşaq bağçası və onlara məxsus maddi-texniki bazalar tamamilə məhv edilmişdir. Təhsil müəssisələrinə çıxış imkanları məhdudlaşan müəllim və tələbələr üçün digər bölgələrdə təhsil imkanlarının yaradılması ilə əlaqədar Azərbaycan hökuməti müxtəlif qanunlar qəbul etmiş və layihələr həyata keçirmişdir. Qaçqın və məcburi köçkün olan tələbələrin təhsil haqqından azad edilmələri ən böyük layihələrdən biri hesab edilə bilər. Münaqişənin hələ də həll edilməməsi ilə bağlı, qaçqın və məcburi köçkünlərin təhsilə alma imkanları sahəsindəki problemləri həll edilmiş hesab etmək olmaz.

Azərbaycanda mövcud olan universitetlərin böyük əksəriyyəti eyni tarixi kökə və missiyaya (sovet ideologiyasına əsaslanan) malik olsalar da, hazırkı islahatlar universitetlərdə fərqli anlaşılır və tətbiq olunur, bu səbəbdən də həmin islahatların Azərbaycanda təhsilin keyfiyyətinə müsbət təsir göstərdiyini söyləmək çətinidir. Cəmiyyətin maraqlarına xidmət edən əcnəbi modelli Azərbaycan universitetləri yaradıcı şəkildə yerli reallığa uyğunlaşdırılmaqdadır. İnkişaf etməkdə olan universitetlərə, əcnəbi modelli, yaxud daha kiçik təhsil

Nailə Nəbiyeva

Azərbaycan Dillər Universitetinin müəllimi, ABŞ Dövlət Departamenti Təhsil və Mədəniyyət Məsələləri Bürosunun "Fulbright

Programı"nın təqaüdüçüsü.

Dilçilik üzrə fəlsəfə doktoru, 15-dən artıq məqalənin, 1 monoqrafiyanın müəllifi, 3 kitabın həmmüəllifidir. ABŞ Dövlət Departamenti Təhsil və Mədəniyyət Məsələləri Bürosunun "Gənc Müəllimlərin İnkişafı Programı"nın məzundur; Beynəlxalq Təhsil üzrə Amerika Şurasının həyata keçirdiyi mübadilə proqramlarının Azərbaycan üzrə koodinatorudur. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Dünya Bankı ilə birgə hazırladığı "Ali Təhsildə İslahatlar" layihəsi üzrə milli məsləhətçi vəzifəsində çalışmışdır.

Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra müasir Azərbaycan ali təhsil sisteminə əhəmiyyətli dəyişikliklər edilmişdir. Məqalədə Azərbaycan ali təhsil müəssisələrində mövcud olan problemlər təhlil edilir. Bolonya təhsil islahatları çərçivəsində universitetlərə muxtariyyət verilməsi sahəsində islahatlar həyata keçirilmişdir. Universitetin daxili idarə olunması ilə bağlı məsələlər – müştərik idarəetmənin olmaması, hesabatlılığın təmin edilməməsi, universitetlə istehsalat arasında əlaqələrin zəif olması, müəssisələrin maddi-texniki bazasının müasir tələblərə cavab verməməsi universitetin inkişaf prosesinə mane olan faktorlar kimi müəyyən edilir. Universitetlərdə məlumat baza sisteminin yaradılması, strateji planına və nizamnaməsinə uyğun olaraq müəssisənin fəaliyyətinə müntəzəm və sistemli baxışın keçirilməsi müəssisədə keyfiyyətin yaxşılaşdırılmasına töhfə verə bilər.

Since Azerbaijan regained independence, substantive changes have been made in the contemporary educational sector. This article has provided analysis on the key problems at higher education institutions in Azerbaijan. A number of reforms have been implemented to guarantee university autonomy in order to align their structures with the Bologna educational reform process. Issues related to internal governance, particularly a lack of shared governance, external accountability, weak coupling with the industry, weaknesses related to physical and technological resources of institutions, thwart development processes at universities. The establishment of the reliable data management system, periodic and systematic review based on institution's strategic plans, by-laws can contribute to enhancement of effectiveness of these institutions.

С момента приобретения независимости в современном образовательном секторе Азербайджана произошли

значительные изменения. Настоящая статья представляет на обсуждение некоторые ключевые проблемы, существующие в высших учебных заведениях Азербайджана. Следуя Болонской системе реформирования образования, были осуществлены многочисленные реформы, направленные на обеспечение автономии высших учебных заведений. Проблемы, связанные с внутренним управлением, в частности, отсутствие совместного управления, внешней подотчетности, слабая связь с промышленностью, а также трудности, касающиеся физических и технологических ресурсов учреждений, препятствуют процессам развития в вузах. Создание надежной системы управления данными, периодический и систематический обзор, основанный на стратегических планах организации и уставных нормах, могут внести вклад в повышение эффективности.

müəssisələrinə nəzər saldıqda onların qeyri-bərabər inkişaf prosesini keçməkdə olmasının şahidi olur. Bəzi hallarda ali təhsil müəssisələrinin müasirləşməsinə yönələn islahatlar tələbə və müəllimlər üçün istənilən müəssisədə oxuyub-ışləmələrinə yol açsa da bir çox hallarda müşahidə olunan qeyri-bərabərlik daha da güclənir və yeni maneələr meydana çıxır.

Universitetlərin (olduqca fərqli) inkişaf prosesini müşahidə və təhlil etmək üçün Təhsil Nazirliyinin ali təhsildə islahatlar layihəsi çərçivəsində bir çox universitet rektorları, dekanları, Təhsil Nazirliyinin əməkdaşları ilə görüşlər keçirilmişdir. Akademik sahələrə olan maraq, təhsilin keyfiyyəti (bu bir sıra universitetlərdə digərləri ilə müqayisədə aşağıdır), rektorun nüfuzu və sosial statusu, universitetin beynəlxalq əlaqələri universitetin cəmiyyətdəki roluna təsir göstərən faktorlar kimi müəyyənlanmışdır.

Universitetin idarə olunmasına müsbət təsir göstərməyən bir sıra faktorlara nəzər salaq:

Müştərək (birgə) rəhbərliyin olmaması – universitetlə bağlı qərarların rəsmi şəkildə Elmi Şura tərəfindən qəbul olunmasına baxmayaraq bu qərarlar əksəriyyət hallarda yalnız rektor (bir sıra təhsil müəssisələrində tədris işləri üzrə prorektor) tərəfindən qəbul edilir. Müəllim-tələbə heyəti kimi ali təhsil müəssisələrində çalışan bir çox rəhbər işçilər universitetin idarə olunmasında iştirak etmirlər. Onlar verilən tapşırıqları yerinə yetirməklə kifayətlənirlər və bu da öz növbəsində qeyri-yaradıcı mühitin meydana çıxması ilə nəticələnir.

Yüksək ixtisaslı kadrların universitetdə

rəhbər vəzifələrə cəlb edilməsi də çətinliklərdən biri hesab edilə bilər. Bir sıra ali təhsil müəssisələrində universitetin idarə olunmasında rolu vacib hesab edilən rəhbər işçilərin məhdud rolunun olması onların sahə üzrə dərin biliklərə, kifayət qədər səriştəyə malik olmaları ilə şərtlənir. Bir sıra keçmiş sovet ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da müəllimlik peşəsinin nüfuzundakı dəyişiklik yüksək ixtisaslı təhsil işçilərinin ali məktəbləri tərk etmələri ilə nəticələnib.

Hesabatlılıq – cəmiyyət qarşısında veriləcək hesabat cəmiyyətin ali təhsil dəyərlərinə inanmalarına yardımçı ola bilər. Azərbaycan universitetlərində idarəçiliş hesabətli, cavabdehlik kimi deyil, yalnız olaraq yalnız hakimiyyət kimi qəbul edilir.

Məhdud maliyyə resursları (bu, əksər müəssisələr üçün eynidir) – dövlət ali təhsil müəssisələrinin əksəriyyəti maliyyə mənbəyinin ancaq hökumətdən və ödənişli əsaslarla təhsil alan tələbələrin təhsil haqqı hesabına olacağını gözləyirlər. Özəl ali təhsil müəssisələri təhsil haqqını əsas mənbə kimi qəbul edirlər. Ümumiyyətlə, bu mənbələri bu cür müəyyənləməklər olar: (a) dövlət büdcəsindən ayrılan vəsait; (b) təhsil haqqı; (c) göstərilən elm və təhsil xidməti müqabilində əldə edilən vəsait; (d) valideyn birlikləri və məzunlar birliyindən alınan vəsait; (e) müxtəlif təhsil proqramlarından qazınan qrantlar. Akademik reputasiyasına və təklif etdiyi təhsilin keyfiyyətinə görə fərqlənən ali təhsil müəssisələri təhsil layihələrindən uğurla faydalana bilirlər. Digər tərəfdən, maliyyə cəhətdən muxtariyyətə iddia edən universitetlər bu gün müstəqil (iqtisadi baxımdan) fəaliyyət göstərməkdə çətinlik çəkirlər.

Azərbaycan ali təhsil müəssisələrində nəzərə çarpan çatışmazlıqlardan biri də təhsil müəssisələri ilə istehsalat arasında əlaqələrin kifayət qədər zəif və ya ümumiyyətlə olmamasıdır. İstehsalat nümayəndələri ali təhsil müəssisələrinin faydalı tətbiqi tədqiqat təklif edə biləcəyinə inamsızlıqla yanaşdığını və universitetlərin bu kimi əlaqələr yaratmağa meyli olmadığını müşahidə etmək mümkündür. Bu problemlər bir tərəfdən ali təhsil müəssisələri tərəfindən hesabatlılığın təmin olunmaması ilə izah edilirsə, digər tərəfdən, istehsalat nümayəndələrində ali təhsilin keyfiyyətinə olan inamsızlıqda özünü büruzə verir. Hər iki tərəf üçün birgə faydalı əməkdaşlıq ali təhsil

müəssisələrinin ictimaiyyət qarşısında hesabatlılığı, şəffaflığı təmin etməsi və təhsilin keyfiyyəti ilə nizamlana bilər.

Akademik sərbəstliyin, elmi-pedaqoji iş və təhsil şəraiti ilə, müasir standartlara cavab verən texnologiyalarla təminatın (5) məhdud olması təhsil verənlərin öz müəssisələrində yeni proqram və metodlardan istifadəsinə mane olan faktorlar kimi qiymətləndirilir. Akademik sərbəstlik olmadan universitetlər öz potensialını aşkarlaya və biliyə əsaslanan cəmiyyətin qurulmasına töhfə verə bilməzlər (4).

İşgötürənlərin əksəriyyəti belə qənaətdədirlər ki, universitet məzunları bu günün qlobal iqtisadiyyatında uğur qazanmaq üçün səriştəli deyillər. Bu isə, öz növbəsində, xaricdə təhsil alan məzunlarla yerli universitet məzunları arasında kəskin rəqabətin formalaşmasına yol açır.

Bir çox universitetlərdə müəssisənin təhlilinə cavabdeh olan şöbə yoxdur. Tədris hissələri yalnız 1) tələbələrin sayını və 2) semestrlər üzrə imtahan sessiyalarının nəticələrini əks etdirən məlumatları toplayır;

Bu, keyfiyyət deyil, kəmiyyət göstəricisidir. Tədrisin keyfiyyətinə cavabdeh şöbənin imtahan sessiyasının nəticəsini əks etdirən sənədləri hazırlamasında subyektivizmə yol verməsi şübhə doğurmur. Məlumat bazasının sistem şəkildə qurulması, universitet nəzdində bu bazaya cavabdeh qurumun yaradılması və həmin məlumat bazasına istinad edərək universitetin ayrı-ayrı şöbələrinin, kafedralarının, institutların və s. bölmələrin fəaliyyətinin təhlilini aparmaq hər bir müəssisə üçün zərurətə çevrilmişdir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə ali təhsil müəssisələrinin keçməli olduqları həqiqi akkreditasiya prosesinin olmaması². Akkreditasiya, əslində, ali təhsil müəssisəsinin missiyasının akkreditasiya qurumlarının universitetlərlə birgə müəyyən etdikləri standartlara uyğunluğunu qiymətləndirmək məqsədi ilə həyata keçirilən prosesdir. Azərbaycanda təhsil müəssisəsinin missiyası və standartlar eyni qurum tərəfindən müəyyən edilir və qiymətləndirilir. Dünya təcrübəsi sübut edir ki, akkreditasiya prosesinin əsas elementləri hesab edilən missiya və standartların müəyyən edilməsinə və qiymətləndirilməsinə müxtəlif qurumlar cavabdeh olduqda təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması imkanları daha da artır. 2009–2013-cü illər Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramında qeyd edilir ki, ali məktəblərin maddi-texniki bazası (tədris laboratoriyalarının təchizatı, tədris prosesini təmin edən cihaz və

²Hesabatda yalnız akkreditasiya prosesi bütövlükdə universitetin daxili idarə olunmasına aid edilmir.

avadanlıqlarla təminatı və s.) müasir tələblərə cavab vermir; tələbələr tədris olunan fənləri mənimsəmə səviyyəsini müəyyənləşdirən monitorinq mexanizmi olmadığından onların biliyinin qiymətləndirilməsində qeyri-obyektivliyə yol verilir və s. (1). Dövlət proqramında qeyd olunmuş problemlərlə üzləşən müəssisələrin Qərb ölkələrində tarixi kökə malik olan "missiya + standart" akkreditasiyasına uyğunluğunu təmin etmək üçün təhsildə ciddi islahatların aparılması əhtiyac var.

Universitetlərin daxili idarə olunmasını təkmilləşdirmək üçün aşağıdakı məsələlərin nəzərə alınması məqsədə müvafiq hesab edilir:

Universitet idarəçiliyindəki mövcud çətinlikləri aradan qaldırmaq, birgə rəhbərlik, təhsilin keyfiyyətinə də yardımçı olacaq hesabatlılığı təmin etmək məqsədilə Qəyyumlar Şurasının yaradılması zəruri hesab edilir. Aşağıdakı modellərə nəzər salaq:

Model 1. Qəyyumlar Şurası Azərbaycan Respublikası Prezidenti, Rektor isə Qəyyumlar Şurası tərəfindən təyin edilir. Şura üzvləri 3-5 illik müddətə təyin edilir. Şura üzvlərindən hər hansı biri Şuradan çıxarsa/çıxarılsa, boş qalan vəzifəyə təyinat Respublikanın Prezidenti tərəfindən edilir. Şura üzvlərinin sayı təhsil müəssisəsinin həcmindən asılı olaraq (9-16 arasında) dəyişə bilər. Şuranın sədri və katibi şura üzvləri tərəfindən seçilir. Bir qayda olaraq rektorun icraçı katibi həm də şuranın katibi seçilir. Həmin ali təhsil müəssisəsinin rektoru şuranın üzvü təyin edilir.

Rektor müqavilə yolu ilə 3 (və ya 5) illik müddətinə Qəyyumlar Şurasının üzvləri tərəfindən həmin vəzifəyə seçilir. Rek-

torun müqavilə dövründəki uğurla çalışması onun müqaviləsinin uzadılması və ya digər universitetə rektor vəzifəsinə tövsiyə olunması ilə nəticələnə bilər. Bu cür yanaşma onun cavabdehliyini artıracaqdır. Dünya təcrübəsində olduğu kimi, rektor vəzifəsinə namizədlər beynəlxalq qurumlar tərəfindən qəbul olunmuş agentliklər tərəfindən edilə bilər. Qəyyumlar Şurasının vəzifə və öhdəliklərinə aşağıdakılar daxil edilə bilər: strateji planların, müəssisədə təhsil standartlarının və onun (müəssisənin) missiyasını müəyyən etmək; maliyyə menecmentini gücləndirmək; müəssisənin muxtariyyətini qorumaq; müəssisənin missiyasını cəmiyyətə və cəmiyyətdə müşahidə edilən tələbatları müəssisəyə çatdırmaq; rektorun və öz fəaliyyətinin qiymətləndirilməsini həyata keçirmək.

Model 2. Qəyyumlar Şurasının üzvləri Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təyin edilir. Qəyyumlar Şurası 3 nəfərin namizədliyini irəli sürür. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti 3 namizəd arasından rektoru seçərək təyin edir.

Hər iki model ali təhsil müəssisələrində hesabatlılığı və şəffaflığı təmin edəcək və müəssisənin iqtisadi cəhətdən müstəqilliyinə zəmin yaradacaqdır. Biz bu modelləri hazırda gedən islahatları uğurla həyata keçirmiş universitetlərdə pilot layihə olaraq tətbiq olunmasını təklif edirik.

Ali təhsil müəssisəsinin nəzəndə məlumat bazası sistemində cavabdeh olan yeni qurumun yaradılmasını prioritet istiqamətlərdən biri hesab edirik. Həmin qurum və ya institut universitet nəzəndəki bütün digər qurumlarla bağlı məlumat toplayır (kəmiyyət göstəriciləri)

və təhlillər aparır (keyfiyyət göstəriciləri). Tam işlək quruma çevrilmiş məlumat baza sistemi institutu olmadan universitetin fəaliyyətini düzgün qiymətləndirmək, təhlillər apararaq keyfiyyəti yaxşılaşdırmaq mümkün deyil.

Ayrı-ayrı ali təhsil müəssisələrinin strateji inkişaf proqramının hazırlanması 2009–2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramının həyata keçirilməsi üzrə tədbirlər planına daxil edilmişdir (1). Strateji planın hazırlanması hər bir təhsil müəssisəsi üçün zəruri hesab olunur; universitetlər strateji plana və nizamnaməsinə uyğun olaraq keyfiyyəti yaxşılaşdırmaq məqsədilə öz fəaliyyətinə müntəzəm və sistemli baxış keçirməlidir. Bu prosesin aparılmasında əsas məqsədlər aşağıdakılardır:

(1) müəssisə cəmiyyətin ehtiyaclarına uyğun missiya və məqsədləri müəyyən edə bilməlidir; (2) universitet elmi şuranın, rəhbər işçilərin, professor-müəllim heyətinin və digər inzibati işçilərin vəzifə öhdəliklərini, səlahiyyətlərini və onlar arasındakı əlaqələri düzgün təyin etmişdir; (3) universitetin daxili idarə olunmasında bütün müvafiq qurumlar iştirak edir və onlar arasında müntəzəm ünsiyyət mövcuddur.

Məqələdə təsvir edildiyi kimi, Azərbaycan ali təhsil müəssisələrinin üzləşdiyi çətinliklər bir-biri ilə əlaqədar olan məsələlərdir və keyfiyyətin yaxşılaşdırılması üçün universitetlər bu problemləri aradan qaldırmalıdırlar.

Ədəbiyyat

1. 2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı.

<http://edu.gov.az/view.php?lang=az&menu=116&id=543>

2. Androulla Vassiliou. *Focus on Higher Education in Europe 2010: The Impact of the Bologna Process. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA P9 Eurydice). Brussels, 2010.*

3. Ph. Altbach. *Globalization and the University: Myths and Realities in an Unequal World. Tertiary Education and Management, No.1. USA, 2004.*

4. Ph. Altbach. *Academic Freedom in a Global Context: 21st Century Challenges. The NEA 2007 Almanac of Higher Education.*

5. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, Azərbaycan. 2009.

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ MÜASİR PROBLEMLƏRİNƏ DAİR

Əlizadə Əsgərli

*AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun baş elmi işçisi,
filologiya elmləri doktoru, professor*

Hazırda ali məktəblərimizdə “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı”, “Ən yeni Azərbaycan ədəbiyyatı” və “Azərbaycan ədəbiyyatının müasir problemləri” adlı fənlər tədris olunur. Yeri gəlmişkən, belə adlanmaların özündə bir şərtlilik vardır və görünür, onların dəqiqləşdirilməsinə ehtiyac yaranır. Yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı dedikdə XIX əsr, kapitalizm əsri nəzərdə tutulur. Bu meyara XX əsr də yeni dövrdür, sosializm əsridir. Onda düşünmək olar ki, müasir dövr ən yeni dövr, həm də XX əsrdir. Azərbaycan ədəbiyyatının “müasir problemləri” adlanmasında da bir şərtlilik vardır. Ali məktəb tədrisində müasir ədəbiyyat dedikdə sovet dövrü ədəbiyyatı, 1920–1990-cı illər nəzərdə tutulur. Bu adlanmada isə müasir sözü “hazırda” anlamındadır. Bu söz heç də sovet qavrayışını ifadə etmir, baxmayaraq ki, bu cür də xatırlana bilər. Məsələyə belə yanaşma ədəbiyyatımızın dövrəşdirilməsinin tarixən sosial-siyasi formasiya – quruluş prinsipindən irəli gəlir. Bu, konkretlikdə 20–30-cu illər marksist tənqid və ədəbiyyatşünaslığının irəli sürdüyü ədəbi dövrəşdirilmə prinsipi.

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı

stabiləşdirilmiş, tarixən ənənədən gələn adlanmadır. Çünki “quldarlıq, feodalizm, kapitalizm dövrü ədəbiyyatı” və ya başqa cür “quldarlıq, feodalizm, kapitalizm ədəbiyyatı” istilahları tarixdə dayanıqlıq tapmamışdır. Bir anlıq düşünək ki, Nizami, Füzuli feodal, A.Bakıxanov, M.F.Axundzadə kapitalist, S.Vurğun, R.Rza sovet şairidir, bu nə qədər caizdir? Xaqani, Nizami XII əsr, Nəsimi XIV əsr, Füzuli XVI əsr, Vaqif, Vidadi XVIII əsr, A.Bakıxanov, M.F.Axundzadə XIX əsr, Sabir, Cavid, C.Cabbarlı, S.Vurğun XX əsr şairidir – deməklə bu, daha çox ənənənin tarixən yaşamaı, gələniyi, yaddaşı deməkdir. Biz sovet quruluşundan uzaqlaşdıqca, “sovet”, “sosialist”, “sosialist realizmi” istilahları şüurlardan daha sürətlə sönməkdə, deməli, “sovet ədəbiyyatı istilahlı” da yaddaşımızdan daha çox silinməkdədir.

Odur ki, problemi tarixən XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı şəklində qavramaq, dəyərləndirmək, məsələnin qoyuluşunu bu cür aydınlaşdırmaq fikrindəyik. Buna görə də araşdırma üçün belə bir xronoloji, tarixi bölgüyə üstünlük veririk.

Təklif edirik ki, XX əsr Azərbaycan

ədəbiyyatı da XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının bölgü prinsipi üzrə aparılmalıdır, yeni XX əsrin əvvəllərində ədəbiyyat (1905–1920), əsrin ortalarında ədəbiyyat (1920–1980), əsrin sonlarında ədəbiyyat (1990-dan üzü bəri) və XXI əsr ədəbiyyatı. “Ən yeni Azərbaycan ədəbiyyatı” müstəqillik dövrünün ədəbiyyatıdır. 20–25 illik tarixi dövrüdür. Hesab edək ki, müstəqilliyimizdən 2-3 əsr keçib, onda belə bir adlanma nə qədər məqbul olacaqdır? “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı”, yaxud “Azərbaycan ədəbiyyatının müasir problemləri” adlanmalarındakı “müasir” sözü öz mənasında qalacaqmı? Təbii ki, yox. Fikrimizcə, bu cür adlanmaların əsrə görə, tarixilik prinsipinə görə dövrəşdirilməsi daha nümunəvidir. Tarixin ədəbi-nəzəri təcrübəsindən çıxış etmək daha düzgün, metodoloji yoldur: XII əsrə qədər (qədim dövr ədəbiyyatı, erkən orta əsrlər), XIII–XVIII əsrlər (feodalizm dövrü ədəbiyyatı, orta əsrlər), XIX əsr (kapitalizm dövrü ədəbiyyatı), XX əsr (sosializm dövrü ədəbiyyatı), XXI əsr (kapitalizm dövrü ədəbiyyatı, ən yeni dövr).

Biz 2008-ci ildə “XX əsr Azərbaycan poeziyasına baxışın bəzi metodoloji məsələləri” adlı məqalə yazmışdıq (bax: “Ana dili və ədəbiyyat tədrisi”, 2008, №3 s.66-70; “Bakı Qızlar Universitetinin elmi xəbərləri”, 2008, №1, s.40-43). Bu məqalədə problem belə qoyulurdu: XX əsr Azərbaycan poeziyasının hazırkı tədqiqi problemləri nədədir? Cavab olaraq qeyd etmişdik ki, prinsipcə ədəbiyyatın həyatdan çox sənət üçün keyfiyyət müəyyənliliyinə çevrilməsi XX əsr ədəbiyyatının dünya humanitar fikrinin üzvi hissəsi olmasından irəli gəlir. Və ədəbiyyatın sənət baxımından öyrənilməsinə stimullaşdıran məsələ ədəbiyyatşünaslıq elmi-nəzəri fikri və ədəbi-bədi təcrübənin ümumiləşdirilməsi ilə bağlıdır. XX əsr ədəbiyyatına müasir problemləriylə yanaşma: məsələlərin qoyuluşu və elmi-nəzəri həlli zamanın zəruri tələbi, dünya ədəbiyyatşünaslığının özünüdərkli ilə müəyyəndir. Təbii ki,

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi poetikasının öyrənilməsi ədəbiyyatşünaslıq təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi – problemə yanaşmanın ilkin mərhələsidir. Əlbəttə, bu məqsədlə meydana gəlmiş poetika kitabları, habelə, BSU-nun müqayisəli ədəbiyyatşünaslığa aid konfransları universal dəyərə malikdir (bax: Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi poetikası, I kitab, Bakı: “Elm”, 1989, s.236; II kitab poetik fikrin təkamülü. Bakı: “Elm”, 2006, s.496).

Hazırda dünya ədəbiyyatşünaslığı və ədəbi-fəlsəfi cərəyanlarının öyrənilməsi, onların tətbiq sahələrinin tədqiqi, ümumən ədəbiyyata fəlsəfi-nəzəri problemlərlə yanaşma müasir elmi dərk daha çox aktuallaşdırır.

Artıq ədəbiyyata poetika səviyyəsindən baxış bir ədəbi təcrübə stimullaşdırmaqdadır. Poeziya sahəsində ədəbi irsə fərdi yanaşmada çoxsaylı poetika əsərləri, o sıradan nəsr və dramaturgiya sahəsində nəzəri tədqiqatlar meydana çıxmaqda və sürətlənməkdədir.

Bu baxımdan Azərbaycan ədəbiyyatının müasir problemlərinin öyrənilməsi asan və sadə məsələ deyildir. Ədəbiyyatşünaslıq, tənqid və ədəbi prosesin müasir problemləriylə ardıcıl məşğul olan doktor Tehran Əlişanoğlu problemin çətin görünən tərəflərini nəzərə alıb: “Hazırkı halda Azərbaycan ədəbiyyatının başlıca problemini nədə görürsən?” sualını fəlsəfi olaraq belə cavablandırır: “Bizim ədəbiyyatın başlıca problemi yazarlarımızın... korlar kimi böyük ədəbiyyatı, milli ədəbiyyatımızın vəziyyətini, dünyaya ədəbiyyatını, özümüzün dünyadakı yerimizi və sairəni bütöv görməməsi; onun ayrı-ayrı element, fraqmentlərini təsəvvür edib bu fraqmentlər üstündə savaşımasıdır. (Tənqid.net. Ədəbiyyat: analizlər, şərhlər. 2006, №1, s.137).

Doğrudan da problemin elmi həlli ciddi çətinliklər doğurur. Bu çətinliklərdən çıxmağın nəzəri yolunu filologiya elmləri doktoru, professor, nəzəriyyəçi-alim Şirindil Alışanlı “Müasir humanitar təfəkkür və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı” adlı doktorluq tədqiqatında belə səciyyələndirir: “Ən müasir humanitar nəzəriyyələrlə, o cümlədən sivilizasiyalar nəzəriyyəsi, müasir epoxanın paradigması və s. amillərlə müxtəlif regionların və milli-nəzəri məktəblərin əldə etdiyi tarixi təcrübəni öyrənmək və yaşarılığını ehtiva edən dəyərlərini cari elmi dövriyyəyə gətirmək... Tarixi-ədəbi prosesin bəşəri dəyərlər zəminində dövləşdirilməsində, qiymətləndirilməsində mövcud nəzəri konsepsiyalarla milli ədəbi-elmi təcrübənin yekunlarının vəhdətdə götürülməsi

müasir nəzəri-metodoloji böhrandan çıxmağın səmərəli yoludur. (Müasir humanitar təfəkkür və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, Bakı: “Elm”, 2011, s.12).

Ş.Alışanlı ədəbi-mədəni inteqrasiyanı milli zəmində tarixi ənənələrin gələcəyində ifadə edir və dəyərləndirir. Hesab edir ki, belə tarixi ənənə milli olmaqla bərabər, A.Veselovski, A.Jermunski, M.Baxtin, N.Konrad kimi alimlərin müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq sahəsindəki nəzəri və praktik təcrübəsi ilə bağlıdır. Ş.Alışanlı dünya ədəbi-nəzəri prosesinə yanaşmada M.Cəfər, A.Rüstəmov, Y.Qarayev, V.Nəbiyev, Elçin, F.Vəlixanova, A.Hüseynov, K.Əliyev, R.Əliyev, A.Məmmədov, N.Şəmsizadə və T.Əlişanoğlunun tədqiqlərinə üstünlük verir. Fikrimizcə, Ş.Alışanlı 30-cu illər ədəbi tənqidinin milli-bəşəri baxış səviyyəsini əsas tutaraq onların nəzəri fikirlərini bu günün ədəbiyyatşünaslığına tətbiq mövqeyində daha çox görünür. Bu baxımdan tarixən irəli sürülmüş ortaq türk və müsəlman dəyərlərinin araşdırılmasına qayıdış konsepsiyasını yada salır.

Qloballaşmanın sosial-mədəni aspektləri də tədqiqat mövqeyi üçün əsas hesab edilir. Alim üçün rasionallıq görünən budur ki, milli mədəniyyət (ədəbiyyat) planetar təfəkkürlə qarşılıqlı əsasda olmalıdır, sivilizasiyaların dialoquna, global sivilizasiya kontekstinə metodoloji yeniliklərini verməlidir, müasir ədəbi-nəzəri fikir və problemlər bu cür qidalanmalı, qaynaqlanmalı və həddini tapmalıdır.

Ş.Alışanlıya görə, mövcud-nəzəri konsepsiyalar və milli-ədəbi təcrübə bir-birini qidalandırmaqda çağdaş-nəzəri metodoloji böhrandan çıxmaq mümkündür. Fəqət necə? Bu, ədəbi gedişatın nəzəri postulatları, bəs praktik yol, üsul, metod, gedişat necə olmalıdır? Nəzəriyyəçi alim hesab edir ki, müasir-ədəbi təhlil və qiymətləndirmədə ictimai-fəlsəfi və estetik amillər əsas olmalıdır. Bu cəhətdən ədəbi-nəzəri dəyərləndirmə, təhlil və qiymətləndirmənin dövriyyəsinə semiotika, sinergetika və hermenevtikanın gəlişməsi də mümkün olmalıdır. Alim tarixi-mənəvi dəyərlərin yenidən, müasir dərkinə və qiymətləndirilməsinə elmi-metodoloji cəhətdən üstünlük verir. Bu baxımdan klassik ədəbi irsin tədqiqində ədəbi-bədii təcrübə və yeni metodoloji nailiyyətləri vacib hesab edir. Ədəbiyyat öz kökü üstündə irəliləməlidir: “Heç bir əsəri, ədəbi abidəni, ədəbi şəxsiyyəti, həmçinin ədəbiyyat tarixini real tarixi gerçəklikdən ayırmaq olmaz.

Əlizadə Əsgəri

AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun baş elmi işçisi, filologiya elmləri doktoru, professor.

Bakı Qızlar Universitetinin elmi işlər üzrə prorektorudur. Tədqiqatları XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının aktual problemlərinə həsr olunub. XX əsr Azərbaycan şeirinin poetika problemləri ilə məşğul olur. Vəzn, janr, ədəbi cərəyanlar, bədii forma, ahəng və intonasiya haqqında ədəbi-nəzəri məqalələr, 8 monoqrafiya, dərslər və proqramların müəllifidir.

Azərbaycan ədəbiyyatının müasir problemlərinə dair” məqaləsində inersiyalı ədəbi-nəzəri prosesi, sosioloji stereotipləri aradan qaldırmaq məqsədilə çağdaş ədəbi tənqid və ədəbiyyatşünaslığa tətbiq edilən yeni dünyəvi nəzəri-metodoloji əsaslar, praktik yol, üsul və metodlar göstərilir. Ədəbi təhlil və qiymətləndirmədə ictimai-fəlsəfi və estetik amillərin dövriyyəsinə, habelə semiotika, sinergetika və hermenevtika elmlərinin imkanlarının da götürülməsi təklif olunur. Mənəvi-tarixi dəyərlərin müasir dərkinə və qiymətləndirilməsinə elmi-metodoloji cəhətdən üstünlük verilir. Klassik ədəbi irsin tədqiqində ədəbi-bədii təcrübə və yeni metodoloji nailiyyətlər vacib hesab edilir. Mövcud nəzəri konsepsiyalar və milli ədəbi təcrübə bir-birini qidalandırmaqda çağdaş nəzəri-metodoloji böhrandan çıxmağın yolları göstərilir, vahid mədəniyyət konsepsiyasına istinad olunur.

В статье «О современных проблемах азербайджанской литературы» показываются теоретико-методологические основы, практические пути, методы и приемы, внедряемые в современную литературную критику и литературоведение с целью устранения инерционного литературно-теоретического процесса, социологических стереотипов. В литературном анализе наряду с общественно-философскими и эстетическими факторами предлагается использовать и возможности таких наук, как семиотика, синергетика и герменевтика. В научно-методологическом отношении отдается предпочтение современному осмыслению и оценке нравственно-исторических ценностей. В исследовании классического литературного наследия считаются важными литературно-художественный опыт и новые методологические достижения. Существующие теоретические концепции и национальный литературный опыт, питают друг друга, показывают пути выхода из современного теоретико-методологического кризиса, опираются на концепцию единой культуры.

In the article "About modern problems of Azerbaijan Literature" is shown the practical methods and ways of inertia literary-theoretical process and with the purpose of being against sociological stereotypes on the modern and new world-wide literary-critical bases. Literary analysis and turnover the socio-philosophical and also aesthetic factors as well as semiotics, synergetics and bringing the opportunities to the hermeneutics of the sciences are offered. The modern realization of the historical-spiritual values and appreciation are preferred scientifically and methodically. The investigation of the literary classical heritage in literary experience and new methodological achievements are considered to be important. The available theoretical conceptions and national literary experience by enriching each-other is shown the theoretical-methodological ways how to overcome the crisis and support the conception if unique culture.

Buna əməl etmədikdə Sabirdə, Mirzə Cəlildə, Cabbarlıda, Səməd Vurğunda və Rəsul Rzada" çağdaş diletant ədəbi gəncliyin, tənqidçiliyin hədəfi ola bilər və bu, ciddi etiraz doğurur. Vahid mədəniyyət kontekstinə istinad etmək Ş.Alışanlının ciddi mövqeyidir. O, vacib bilir ki, tarixi-mənəvi dəyər yalnız bu cür obyektiv, doğru, düzgün ola bilər. O, Ə.Hüseynzadə, M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Ağayev və başqalarının ədəbi irsinin tədqiqində birtərəfliyə yol verildiyinə, vahid mədəniyyət sistemindən ayrıntılarına, öyrənilmədiyinə etiraz edir.

Əlbəttə, problemin həlli istiqamətində yanaşmaların çətinliklərini gören tənqidçi ədəbi-irsi inersiya ilə, məhdud şüuraltı qənaətlərlə qiymətləndirmənin əleyhinədir, belə ədəbi-nəzəri proses isə davam etməkdədir. Yüksək bədii-estetik dünyagörüşdən, mövcud milli dünyəvi dəyərləndirmə prinsiplərindən yararlanmadan klassik bədii irsi obyektiv dəyərləndirmə çətinidir. Ş.Alışanlı bildirir ki, Azərbaycan mühacirət irsinin ayrı-ayrı əsərlərə münasibət əsasında öyrənmək metodoloji cəhətdən yanlışdır, bu sahədə sistemli-elmi təhlil xarici ədəbiyyatşünaslığın dəyərləndirmələri istiqamətində təhlillər aparılması vacibdir. Alim dini-tarixi abidələr, mühitlər və elmi ədəbiyyat nəşrlərindən də bu baxımdan gileylər edir. Aparılan tədqiqatlardakı mövcud-nəzəri fikirdə "sufizmin ədəbi fikir tarixində yeri böyük klassiklərin bu dini-fəlsəfi cərəyanla bağlılığının ümumi və dünyəvi cəhətləri barədə orta məxrəcə gəlinmir". (Yenə orada s.40). Müəllif davam edir: "Mistika müxtəlif regionlarda, müxtəlif dini zəmində yaranan ədəbiyyatlarda mövcud olmuşdur və qnesioloji baxımdan orta əsaslara malikdir.

Ədəbi fikrin təhlilində də bu konteksti nəzərə almadan vahid nəzəri metodoloji qənaətə gəlmək qeyri-mümkündür". (Yenə orada s.43).

Əlbəttə, Ş.Alışanlının ədəbi-nəzəri fikirləri Azərbaycan ədəbiyyatının müasir problemlərinin nədən ibarət olması barədə təsəvvürə müəyyən aydınlıq gətirir. Lakin həm də müasir problemlərin elmi-nəzəri cəhətdən həllinə konkret yanaşmanı mümkün edir.

Fikrimizcə, Azərbaycan ədəbiyyatının (ədəbi-bədii, nəzəri və elmi) müasir problemləri poeziyada aşağıdakılarla bağlıdır:

- Əsasən poeziya ilə bağlı olan tədqiqatlarla – ədəbiyyatşünaslıq-tənqid materiallarına nəzər.
- Sosialist realizmi metodu ilə bağlı mülahizələr.
- Poetik təcrübəni ədəbi dövrləşdirmə zəminində təhlil və analiz.
- Poeziyanın ənənə dəyərləri.
- Poeziyanı folklorlarda, mifologiya qatlarında izləmək.
- Poeziyanı metodda: realizmdə, romantizmdə və ya başqa cür izləmək.
- Poetik təcrübəni ümumi ədəbi cərəyanlarda, məktəblərdə öyrənmək.
- Poeziyanı mövzuya görə (sovet quruluşu, dövlət və ədəbiyyat müəyyənliliyi, dinamik hərəkət və s.) öyrənmək.
- İdeya və məzmununda (dil, ənənə, sosial fikir, həyat tərz, vulqar, sosioloji, dinamika, ideoloji – faktoloji gedişat və tənəzzül) poeziya.
- Növ və janr təkamülündə (janrın nə qədər tutumu və spesifikasi, növün nə qədər tutumu və spesifikasi) poeziya.
- Poetizmlərdə (forma: ifadə, təsvir və təhkiyə) poeziyanın izlənilməsi (ənənəvi və yeni təərflər).
- Ritm, ahəng və intonasiyada poeziyanın öyrənilməsi.
- Lirik "mən", lirik qəhrəman və xarakter (obraz) müəyyənliliyi.
- Vəzn müəyyənliliyi: heca, əruz və sərbəst şeir, dinamik (sinkretik) şeirin üstünlükləri, sillabik (heca), sillabik-tonik (heca və vurğulu) və sinkretik şeir vəzn müəyyənliliyi.
- Fərqli üslublar sistemindəki (S.Vurğun, R.Rza, R.Rövşən, R.Behrudi, Salam və başqaları) müxtəlifliyin birliyi.
- Həyata tarixi-etnoloji baxış.
- Satirik şeirə istiqamət, pafos və janr kimi münasibətli yanaşma və başqaları.

Bəs XX əsr Azərbaycan poeziyasını sistemli öyrənmədə, araşdırmada metodoloji əsas necə olmalıdır?

Mövcud ədəbi təcrübədən – ədəbiyyatşünaslıq, ədəbi tənqid praktikasından kənarda metodologiya yoxdur. Faktik təcrübə materialları nəyə imkan verirsə, o yanaşmadan da metodoloji əsasları tətbiq edib aydınlaşdırmaq zərurəti, tələbatı yaranır. Bütün hallarda bizim XX əsr Azərbaycan poeziyasına qayıdışımız bədii ədəbiyyat təsərrüfatının spesifikasiyadan çox asılıdır. Mövcud ədəbiyyatşünaslıq təcrübəsinə əsaslanaraq XX əsr poeziyasına qayıdışlar olmuş və bu gün də belədir. Poeziyaya baxışın bu keyfiyyət istiqaməti tətbiq prinsiplərində orijinal metodu da üzə çıxarmaq, müəyyənləşdirmək bacarığıdır. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının müasir problemlərinə yanaşmamızda – metodoloji məsələlərə konseptual baxışımızın məğzini belə görüb dəyərləndirməyimiz, fikrimizcə, daha obyektivdir...

Ədəbiyyat

1. Ş.Alışanlı. "Müasir humanitar tənqid və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı" Bakı "Elm" 2011. səh. 376.

2. "Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi poetikası" birinci kitab Bakı "Elm" 1989. səh. 236.

3. "Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi poetikası. Poetik fikrin təkamülü" ikinci kitab. Bakı "Elm" 2006. səh. 496.

4. Ə.Əsgərli. "XX əsr Azərbaycan poeziyasına baxışın bəzi metodoloji məsələləri". "Ana dili və ədəbiyyat tədrisi" 2008, №3, səh. 66-70.

5. "Bakı Qızlar Universitetinin elmi xəbərləri" 2008, №1, səh. 40-43.

6. T.Əlişanoğlu. Tənqid.net. Ədəbiyyat: analizlər, şərhlər. 2006, №1, səh.137.

7. Веселовски А.Н. Историческая поэтика. Л.Худож.Литература, 1940, 648 с.

8. Жирмунски В.М. Теория Литературы. Поэтика. Стилистика. Издательство «Наука». Лен. Отд., 1977, 408 с.

9. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. М., Искусство, 1979, 424с.

10. Боров Ю.Б. Эстетика. М., АСТ, 2005, 829с.

11. Конрад Н.И. Запад и Восток. М., Наука, 1972, 496с.

12. Лосев А.Ф. Философия, мифология, культура. М.Политиздат, 1991, 525с.

“NEFTİN, QAZIN GEOTEXNOLOJİ PROBLEMLƏRİ VƏ KİMYA” ELMİ TƏDQIQAT İNSTİTUTUNUN ELMİN İNKİŞAFINA TÖHFƏSİ

Elmira Ramazanova

Neftin, Qazın Geotexnoloji Problemləri və Kimya Elmi Tədqiqat İnstitutunun direktoru

Bəşər tarixində hər bir yeniliyin, hər bir nailiyyətin təməlinə ilk növbədə təhsil dayanır. Güclü zəka və iradəyə malik dahi Azərbaycan alimləri xalqımızın tarixinə yeni parlaq səhifələr yazmış, dünya sivilizasiyasının inkişafına öz töhfələrini vermişlər. Ali və ulvi hisslər uğrunda zəhmət, fədakarlıq və müdriklik dolu bir ömür yaşayan xalqımız vətənə layiqli, bilikli övladlar yetişdirməyə daim önəm vermişdir.

Cəmiyyətdə elmin inkişafı ailədən başlayır. Ailə problemlərinin həllində, ailənin maddi-mənəvi sütunlarının möhkəmlənməsində, milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasında, mənəviyyatın formalaşmasında Azərbaycan qadınlarının da xüsusi rolu olmuşdur. Onlar həmişə Azərbaycan naminə işləməyi, başqa xalqlara Azərbaycanın mədəniyyəti və tarixi haqqında həqiqətləri çatdırmağı, xalqımızın adət və ənənələri ilə tanış etməyi, xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin fəaliyyətini işıqlandırmağı özlərinə borc bilmişlər.

Elm zəhmət və fədakarlıq tələb edir. Elmlə məşğul olanlar, bəşəri hisslərlə

yaşayanlar isə zamanın ən müdrik insanlarıdır. Azərbaycanda elmin, təhsilin inkişafı iqtisadiyyatımızın ən əsas sahələrindən biri olan neft sənayesində böyük uğurlar əldə etməyimizə səbəb olmuşdur. Bu sahə üçün yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasına, Azərbaycanın dünyanın əhəmiyyətli enerji layihələrinin əsas iştirakçısına çevrilməsinə, neft-kimya sənayesinin daha da modernləşdirilməsinə və yeni texnologiyaların tətbiqinə yol açan elmi tədqiqat işlərinin aparılmasına Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası başda olmaqla, ölkəmizin ali təhsil müəssisələri, elmi tədqiqat institutları əvəzsiz töhfəsini vermişdir. Həmin işlərin daha da təkmilləşdirilməsi məqsədilə 1992-ci ildə Nazirlər Kabinetinin 16 mart tarixli 129 sayılı qərarı ilə Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının nəzdində “Neftin, Qazın Geotexnoloji Problemləri və Kimya” Elmi Tədqiqat İnstitutu yaradılmışdır. 20 illik fəaliyyəti ərzində bu institut neft-kimya sənayesinin inkişafı, neftin hasilatı və nəqlində, kimya elmləri, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ən

müasir texnologiyaların tətbiqi məqsədilə bir sıra layihələr həyata keçirmişdir.

“Neftin, Qazın Geotexnoloji Problemləri və Kimya” Elmi Tədqiqat İnstitutunun fəaliyyət dairəsinə neft, qaz sənayesi və kimya elmləri sahəsində fundamental, aktual elmi tədqiqatların aparılması, onların nəticələrinin sənayedə və tədrisdə tətbiqi, beynəlxalq konfransların, sərgilərin keçirilməsi və Azərbaycanın bu tədbirlərdə təmsil edilməsi, ali məktəb kadrlarının ixtisasının artırılması, tələbələrin, professor-müəllim heyətinin elmi işlərin yerinə yetirilməsinə cəlb edilməsi, ən yeni elmi nailiyyət sayılan nanotexnologiya sahəsində təcrübələrin aparılması, inkişaf etməkdə olan ölkələrin neft-qaz sənayesi mütəxəssisləri üçün təlim kurslarının keçirilməsi daxildir.

ETİ beynəlxalq neft şirkətləri və təşkilatlarının təşkil etdikləri elmi əməkdaşlıq layihələrində iştirak edir. Ən aktual problemlərin həllinə yönəlmiş ixtisasartırma kursları və elmi seminarlar neftçilərə müxtəlif elmi-praktik məsələlərin həllinə yeni üsullarla yanaşmağa imkan verir.

24 sentyabr – 2 oktyabr 2012-ci il tarixlərində Xarici İşlər Nazirliyinin Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq İnkişafa Yardım Agentliyi (AİDA), Kolumbiya Prezidenti yanında Beynəlxalq Əməkdaşlıq Agentliyi (APC-Colombia) və Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının “Neftin, Qazın Geotexnoloji Problemləri və Kimya” Elmi Tədqiqat İnstitutu “Neft yataqlarının geologiyası və neftin emalı metodları üzrə innovasiyalar” mövzusunda inkişaf etməkdə olan ölkələrin neft-qaz sənayesi mütəxəssisləri üçün təlim kursu keçirmişdir.

**Elmira
Ramazanova**

“Neftin, Qazın
Geotexnoloji
Problemləri
və Kimya”
Elmi-Tədqiqat
İnstitutunun
direktoru

AMEA-nın müxbir

üzvü, Beynəlxalq Şərqi Neft Akademiyası-
nın həqiqi üzvü, professor Elmira Ramaza-
nova elmin inkişafında və yüksək ixtisaslı
kadrların hazırlanmasında göstərdiyi böyük
xidmətlərə görə “Şərəf nişanı” ordeni,
“SSRİ-nin fəxri neftçisi”, “Əməkdar elm
xadimi”, “Vyetnam neft sənayesinin fəxri
xadimi”, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının
“ECO 2010” mükafatı laureatıdır.

В статье указывается значение
неразрывных связей между наукой и
образованием.

Дается описание сферы деятельности
научно-исследовательского института
«Геотехнологические проблемы нефти,
газа и химии» при Азербайджанской
Государственной Нефтяной Академии.
Автор описывает участие института
в международных программах, а так
же значение организации различных
учебных курсов.

Автор особо отмечает деятельность
института в укреплении
международных связей.

The article indicates the value of the
intrinsic linkages between science and
education and deals with the scope of
the research institute “Geotechnological
problems of oil, gas and chemistry” at the
Azerbaijan State Oil Academy.

The author describes the participation of
the Institute in international programs, as
well as the importance of the organization
of various training courses.

The author emphasizes the work of the
institute to strengthen international rela-
tions.

Dünyada neft sənayesində qabaqcıl
ölkə və ilk dəfə sənaye üsulu ilə neft
istehsalçısı olan Azərbaycan Latin Ame-
rikasında ən böyük neft istehsalçıların-
dan biri olan Kolumbiya ilə birlikdə dün-
yanın neft və qaz sənayesində ən yaxşı
təcrübə və bilikləri bölüşmək məqsədilə
bu kursları təşkil etdilər. Təlim kursların-
da Kolumbiya, Kuba, Misir, Qambiya,
Cənubi Afrika, Vyetnam və Yəməndən
olan mütəxəssislər iştirak etdilər. Bu

kurs çərçivəsində iştirakçılara neft ya-
taqlarının geologiyası, quyuların istismar
üsulları, neft hasilatının artırılmasında
ən son yenilik olan nanotexnologiya-
nın tətbiqi mövzusunda nəzəri-praktiki
dərslər keçildi, dünyada tətbiq edilən
müasir texnologiyadan danışıldı. Təlim
kursu çərçivəsində iştirakçılar üçün
“Səngəçal” terminalına “Xəzər Enerji
Mərkəzi”nə səfər təşkil olundu.

Qeyd olunmalıdır ki, bu kurs “Neftin,
Qazın Geotexnoloji Problemləri və Kim-
ya” Elmi Tədqiqat İnstitutunun təşkil et-
diyi ilk kurs deyil. Xarici İşlər Nazirliyinin
dəstəyi ilə daha bir təlim inkişaf etməkdə
olan ölkələrin mütəxəssisləri üçün “Neft
yataqlarının geologiyası və neft hasilatı-
nın artırılmasında təkmilləşmə” mövzu-
sunda 2011-ci ildə keçirilmişdi.

Təlim çərçivəsində xarici ölkələrin
nümayəndələri öz ölkələrində bu sahədə
olan perspektivlərindən danışdılar, ideya
və təcrübə mübadiləsi üçün beynəlxalq
əməkdaşlığın vacib olduğunu vurğula-
dılar. Kurs dinləyiciləri kadr potensialı-
nın güclənməsi çərçivəsində kursdan
yeni biliklər öyrənir, Azərbaycan neft
sənayesinin uğurları və elmi tədqiqat
institutunun nanotexnologiyalar ilə bağlı
tədqiqatları ilə tanış olurlar.

“Neftin, Qazın Geotexnoloji
Problemləri və Kimya” ETİ Azərbaycan
Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti ilə
birgə Azərbaycan Milli Neft Komitəsinin
təsisçisidir. 4 dekabr 2011-ci ildə Qətər
əmiri Həməd bin Xəlifə Əl Taninin
rəhbərliyi ilə Qətərin paytaxtı Doha
şəhərində 20-ci Dünya Neft Konqre-
si keçirildi. 5000-dən çox nümayəndə,
100-dən çox şirkət prezidenti, dünyanın
600-dən çox iri neft şirkətinin rəhbərliyi,
50-yə yaxın dövlət orqanı və nazir-
lik nümayəndələrinin iştirak etdiyi bu
dünya miqyaslı tədbirdə Azərbaycanı

Azərbaycan Respublikası Milli Neft
Komitəsinin üzvləri, Azərbaycan Res-
publikası Dövlət Neft Şirkətinin və “Nef-
tin, Qazın Geotexnoloji Problemləri və
Kimya” Elmi Tədqiqat İnstitutunun alim-
professor və mütəxəssisləri, həmçinin
gənc mütəxəssislər qrupundan ibarət
nümayəndə heyəti təmsil etdi. Forumun
əsas məqsədi – bəşəriyyətə xidmət etmək
üçün dünya neft ehtiyatlarının istifadəsi,
texnologiya və innovasiya nailiyyətləri
haqda üz-üzə görüşüb müzakirələr
etmək məqsədilə ekspertlər, analitiklər
və neft sənayesi mütəxəssisləri üçün
imkan yaradılmasıdır.

Konqresin Azərbaycan üçün faydala-
rı çox böyükdür. Əsası ümummillili lider
Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan və
prezidentimiz İlham Əliyevin sayəsində
uğurla davam etdirilən neft strategiya-
mızın sayəsində dünyanın qabaqcıl neft
şirkətləri arasında Azərbaycana maraq
ilbəl artır.

Konqresdə Qətərin neft-qaz hasila-
tı şirkətlərinin Azərbaycanın qara qızıl
və təbii qaz bazarına daxil olması, eyni
zamanda “Neftin, Qazın Geotexnolo-
ji Problemləri və Kimya” ETİ-nin son
nailiyyətlərinin Qətərin neft-qaz yataqla-
rında tətbiqi ilə bağlı müzakirələr aparıl-
dı.

2011-ci il 13–14 oktyabr tarixlərində
Yunanıstanın paytaxtı Afina şəhərində
Enerji Təhlükəsizliyi və İnkişaf Mərkəzinin
(KEPA) təşkilatçılığı ilə “«PROMİTHE-
AS» Enerji və İqlim dəyişiklikləri” möv-
zusunda 4-cü Beynəlxalq elmi konfrans
keçirildi.

Hər il bütün dünyada ener-
ji təhlükəsizliyi və iqlim dəyişikliyi
sahəsində çalışan alim və tədqiqatçıların
iştirakı ilə bu konfransın keçirilməsi artıq
ənənə halını almışdır.

Bu beynəlxalq konfransda ETİ-nin

alimləri məruzə ilə çıxış etdilər və öz məruzələrində enerji sahəsində global inkişaf strategiyası, neft və qaz sənayesi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsinin vacibliyini qeyd etdilər.

2004-cü ildən başlayaraq ETİ icraçıları Yunanıstan, Bolqarıstan, Moldova, Ukrayna, Rumıniya və Azərbaycan olan "Xəzər, Qara dəniz regionunun, tədqiqatlar və energetika siyasəti" regional layihənin aparıcı iştirakçısıdır.

İnstitut bu layihə çərçivəsində "Kəmərlərin enerji və geosiyasəti, Xəzər və Qara dənizi Avropa Birliyi ilə birləşdirən enerji boru xətləri", "Ətraf mühitin modelləşdirilməsi", "Neft və qazötürmə prosesinin təhlükəsizliyi" mövzularında layihələrin rəhbəridir. Bu işlərin əsasında Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (QDİƏT) ölkələrinin Enerji və İqlim Dəyişikliyi Siyasətinin Şəbəkəsi yaradılmışdır.

Bundan əlavə, institut QDİƏT ölkələrinin birgə çıxardığı "Dayanıqlı energetika siyasətinin inkişafı üzrə Avro-Asiya jurnalı"nın nəşrində də fəal iştirak edir. İnstitutun mütəxəssisləri yeni texnologiyaların bütün dünyaya yayılmasında böyük rol oynayan bu sanballı elmi jurnalın redaksiya heyətinin üzvüdürlər.

Jurnalda institutun elmi fəaliyyətinin əsas istiqamətləri olan neftçixarmada nanotexnologiyaların işlənməsi və geniş surətdə tədqiqi, ətraf mühitin mühafizəsi və alternativ enerji mənbələrinin istifadəsi sahəsində texnologiyaların alınması mövzuları öz əksini tapır.

2012-ci il 24 aprel tarixində Serbiyanın paytaxtı Belqrad şəhərində Belqrad Universitetində Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində "İqlim dəyişmələri və Ətraf mühitin təhlükəsizliyi" mövzusunda həsr olunmuş "Nazirlər Sessiyası" iclası keçirildi. İclasın əsas müzakirə mövzusu Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı ölkələrinin "RİO+20" konfransı İqlim dəyişikliyi ilə mübarizə və Yaşıl İqtisadiyyata keçid məsələlərinə həsr olunmuşdu. Konfransda əsas diqqət ətraf mühitin mühafizəsi və alternativ enerji mənbələrinin istifadəsi sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqi mövzularına yönəlmişdi.

ETİ-nin rəhbərlik etdiyi beynəlxalq konfranslar sırasına Drillmec S.p.A. və yerli ERKE şirkətinin əməkdaşlığı ilə 2009-cu il 25 iyun tarixində keçirilmiş "Neftçixarmada yeni texnologiyalar" adlı elmi seminar da daxildir.

2009-cu il noyabrın 17-də Parisdə UNESCO-nun Azərbaycan nümayəndəliyinin dəvəti ilə "UNESCO-da Azərbaycan diplomatiyasının 90

illiyi"nə həsr olunmuş elmi məclisdə institutun rəhbərliyi "Azərbaycan qadınının neft sənayesində iştirakı və rolu" mövzusunda təqdimatla çıxış etmişdir. Çıxışda Azərbaycan qadınının ailədəki rolu ilə yanaşı, elmdə, tədrisdə, ictimai

logiyalar və onların istehsalata tətbiqi sahəsində alınan nəticələr geniş nümayiş etdirilmişdir. İnstitutun məsulu olan atmosferdə və ya qapalı mühitdə toplanmış zərərli azot oksidinin (NOx) və ammonyakın (NH₃) konsentrasiya-

həyatdakı rolunun da müvəffəqiyyətlə öhdəsindən gəldiyi qeyd edilmiş, xüsusilə neft sənayesində qadınlarımızın ən ağır işlərdə belə kişilərlə çiyin-çiyinə çalışdığı vurğulanmışdır.

Növbəti dəfə 2011-ci il sentyabrın 8-də institut "Müsəlman qadınlarının elm və mədəniyyətin inkişafında rolu"na həsr edilmiş "İslam Konfransı Təşkilatı" Günü çərçivəsində görkəmli Azərbaycan qadınlarının ailə dəyərlərinin, adət-ənənələrimizin qorunmasına, elm və mədəniyyətin beynəlxalq inteqrasiyasına verdiyi töhfələrə həsr edilmiş məruzəni təqdim etmişdir.

2012-ci il iyunun 7-10-da Bakıda ənənəvi "Caspian Oil and Gas" 18-ci Beynəlxalq Xəzər Neft və Qaz, Neft Emalı və Neft Kimyası Sergi və Konfransı keçirilmişdir. Dövlət strukturları tərəfindən xüsusi diqqət göstərilən bu tədbir neft-qaz sənayesinin problemlərini müzakirə etmək, habelə neftin, qazın hasilatı və emalı sahəsində əldə olunmuş ən yeni nailiyyətləri nümayiş etdirmək üçün hər il dünya neft sektorunun mütəxəssislərini və əsas iştirakçıları bir araya gətirir. Hər il olduğu kimi, bu il də "Neftin, Qazın Geotexnoloji Problemləri və Kimya" Elmi Tədqiqat İnstitutu həm sərgidə, həm də konfransda təmsil olunaraq hər iki tədbirdə fəal iştirak etmişdir. Sergi zalında instituta ayrılan güşədə institutun əməkdaşları tərəfindən son illər əldə olunan elmi nailiyyətlər, daha səmərəli işləyən yeni yaradılmış texno-

sının təyin edilməsi üçün nəzərdə tutulan NASAM-1 və NASAM-2 qurğuları, kontakt olmadan müxtəlif ölçülü yeraltı boruların zədələnmiş hissələrindən sızıb axan maye və ya qazın yaratdığı akustik rəqsləri qeyd etməklə qəza yerinin təyini üçün nəzərdə tutulan "Akustik axınaxtaran" qurğusu, ultrasəs ölçüləri qapalı mühitdə, rezervuarlarda normal, aqressiv və partlayış təhlükəsi hallarında, su təchizatı sistemlərində, kimya, neft-kimya sənayesində mayenin səviyyəsini bilavasitə təmasda olmadan ölçmək üçün nəzərdə tutulan "Ultrasonik" qurğusu, habelə neftin, qazın quyudibi zonaya süzülməsinə təmin edən yüksək səmərəli birlaylı nanoörtüklü filtr/laynerlər, həmçinin normal parafin karbohidrogenlərin karbohidrogen qarışığından ayrılması üsulunu təmin edən "Portativ Eksperimental Adsorber" sergi iştirakçılarının böyük marağına səbəb olmuşdur.

Səmərəli texnoloji rejimlərin həyata keçirilməsi və daha effektiv işləyən yeni texnologiyaların yaradılması və istehsalatda tətbiq edilməsi sahəsində yerinə yetirilən işlər də sergi iştirakçıları tərəfindən maraqla qarşılanmışdır. Bu sərgidə institut tərəfindən təqdim olunan işlər əsasən fiziki sahələrin tətbiq edilməsi ilə neft yataqlarının işlənmə prosesinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, qazlıft və kompressor üsulu ilə işləyən quyuların iş rejimlərinin təhlili, tənzimlənməsi və onların

məhsuldarlığının yüksəldilməsi, müxtəlif reagentlərdən istifadə etməklə quyudibi zonasına təsir üsullarının səmərəliliyinin artırılması, lift borularında parafin və digər çöküntülərə qarşı mübarizə üsullarının təkmilləşdirilməsi və s. sahələri əhatə etmişdir. Ümumiyyətlə, sərgidə “Suraxanineft”, Qum adası və Neft Daşları kimi neftqazçıxarma idarələrində tətbiq edilən 10-dan çox yeni texnologiya nümayiş etdirilmişdir.

Sərgi və konfrans çərçivəsində bir sıra ikitərəfli qarşılıqlı maraq doğuran görüşlər keçirilmişdir.

“Petro Vyetnam” şirkətinin nümayəndələri ilə görüşü qeyd etmək istərdim. Qarşılıqlı anlaşma şəraitində keçən görüş zamanı ikitərəfli əməkdaşlıq barədə danışıqlar aparılmış, Vyetnam mütəxəssislərinin vaxtaşırı Elmi Tədqiqat İnstitutunda ixtisasartırma kursları keçmələri, neftqazçıxarmanın əsas problemləri olan parafin-asfalten çökmələrinə qarşı mübarizə və layların neftveriminin yüksəldilməsi sahələrində elmi əməkdaşlıq haqqında ilkin razılığa gəlmişdir.

Almaniyanın İFM şirkətinin təmsilçiləri Azərbaycanda mövcud olan palçıq vulkanları barədə məlumatlarla maraqlanmış, bununla bağlı fikir mübadiləsi aparılmış, eyni zamanda neft-qaz sahəsində gələcək elmi əməkdaşlıq haqqında təşəbbüslər irəli sürülmüşdür.

Sərgi və konfrans geniş işgüzar proqramlarla müşayiət olunmuşdur. Bütün dünyada yüksək maraq doğuran bu hadisə Azərbaycanın Avropa və dünya bazarlarında enerjidaşıyıcılarının aparıcı təchizatçılarından biri kimi artan rolunu bir daha təsdiq etmişdir.

Elmi Tədqiqat İnstitutu Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə birgə səmərəli texnoloji rejimlərin həyata keçirilməsi,

neftqazçıxarmada hasilatın artırılması və daha effektiv texnologiyaların istehsalatda tətbiq edilməsi sahəsində neftqazçıxarma müəssisələrində “Fiziki sahələrin tətbiq edilməsi ilə işlənmə prosesinin effektivliyinin yüksəldilməsi”, “Texnoloji göstəricilərin tezlik xarakteristikalarının təhlili əsasında qazlift quyularının iş prosesinin təhlili”, “Qeyri-nyuton neft verən qazlift quyularının iş effektivliyinin yüksəldilməsi üçün yeni enerji və resurslara qənaət texnologiyasının tətbiqi”, “Sulaşma prosesinə nəzarət üçün suvurucu quyu vasitəsilə vurulan suyun hərəkət sürətinin təyini üçün spinnişanlanmış komponentlərin

tətbiqi”, “Lay-quyu sistemində fiziki-kimyəvi təsir əsasında kompressor quyularının məhsuldarlığının artırılması”, “Keçid proseslərinin nəzərə alınması ilə quyuların iş rejimlərinin tənzimlənməsi”, “Neft hasilatının texnoloji göstəricilərinin rəqsləri əsasında kompressor quyularının iş rejimlərinin diaqnostika-

ları”, “Quyudibi zonasının çoxfunksiyalı işlənməsinin tətbiqi əsasında məhsuldar xarakteristikaların yüksəldilməsi”, “AQP çöküntülərinə qarşı MORE və PCR reagentlərinin tətbiqi” proqramlarını həyata keçirir.

ETİ-nin rəhbərliyi altında yüksək səviyyəli tədbirlərdə gənclərə iştirak imkanının verilməsi onların elmə olan marağının artmasına, təhsildə yeni uğurlara nail olmasına çox böyük motivasiyadır. “Neftin, Qazın Geotexnoloji Problemləri və Kimya” ETİ-də gənc mütəxəssislər daim diqqət mərkəzində saxlanılır, elmi-təcrübi işlərə cəlb olunur, institutun yüksək ixtisaslı professor-müəllim heyətinin təcrübələri əsasında yeni elmi istiqamətlərdə tədqiqatların aparılmasında iştirak edirlər.

Elmi tədqiqat institutunun elm sahəsində gördüyü işlər yalnız Azərbaycanda deyil, ölkəmizin hüdudlarından kənar da yüksək qiymətləndirilir. 2010-cu ilin 23 dekabrında İstanbulun “Çırağan” sarayında mənə elm sahəsindəki nailiyyətlərimə görə Türkiyə Cümhuriyyətinin Prezidenti cənab Abdulla Gül tərəfindən 11-ci İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının “ECO 2010” mükafatı təqdim edildi.

XXI əsr elm əsridir. Millətlər, cəmiyyətlər, ölkələr arasında rəqabət əsas etibarilə elm müstəvisində gedir. Bu qlobal 2011-ci il rəqabət mühitində qaliblər sırasında olmağın yalnız bir yolu var – bu, təhsil sisteminin, elm struktur-

larının müasir tələblərə uyğun şəkildə təşkilinə nail olmaq, ali məktəblərdə təhsillə elmin sinergetik vəhdətini təmin etməkdən ibarətdir.

ETİ bu istiqamətlə öz töhfəsini verir və gələcəkdə də respublikamızda elmin, təhsilin inkişafı üçün öz potensialını səfərbər etmək qətiyyətindədir.

AZƏRBAYCANDA DƏNİZÇİLİK TƏHSİLİ

Əsədullah Süleymanov

Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyasının tədris işləri üzrə prorektoru

Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dövlətçiliyinin yeni mərhələsini yaşayır. Dünyanı bürümüş maliyyə və iqtisadi böhran şəraitində respublikamız öz iqtisadi potensialından səmərəli istifadə edərək və düşünülmüş daxili və xarici siyasəti nəticəsində böyük zəhmət hesabına mühüm uğurlara nail olub.

Bununla yanaşı, sürətlə dəyişən dünyaya xalqımızı yaranan global problemlər qarşısında qoyaraq bu problemlərin həlli zərurətini də yaradır.

“Müasir dünya global olub. Burada rəqabətə ən dözümlü yalnız o millətlər olacaq ki, yeni texnologiyaları mənimsəyir, vəsaitləri insanın hərtərəfli inkişafına qoyur. Millətin müasirləşdirilməsi, onun rəqabət potensialının artırılması – bunlar zamanın qarşısızalmaz hökmüdür, əgər ən yeni tarixin artan tələblərinə uyğun və Azərbaycanın gələcək çiçəklənməsinə nail olmaq istəyirikse” [3].

Bu gün cəmiyyətimizin qarşısında duran vəzifələrdən biri də ondan ibarətdir ki, yaxın illərdə təhsildə, elmdə, ümumən intellektual sahədə ciddi dönüş yaratmalı və biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın qurulması prosesi intensivləşməlidir.

Hələ XX əsrin ortalarında Bakıda neft sənayesinin inkişafı iqtisadiyyatın digər sahələrinin də canlanmasına səbəb oldu. Texniki yüksəliş, istehsal mədəniyyətinin inkişafı hər addımda nəzərə çarpırdı.

Təbii ki, o dövrdə daha sürətlə inkişaf edən sahələrdən biri də gəmiçilik idi. Xəzərdə neft daşımalarında istifadə olunan taxta barjları və çəlləkləri o zaman üçün müasir tankerlər əvəz etməyə başladı, Bakıya yeni-yeni gəmilər gətirildi, Xəzər dənizində buxar gəmilərinin sayı günbəgün artmağa başladı.

Təkcə 1875-ci ildə Bakıya beş neftdaşıyan buxar gəmisi gətirildi. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, belə gəmilər dünyada ilk dəfə Xəzərdə yer aldı. Bu zaman yeni gəmilərin istismarı üçün ixtisaslı dənizçi kadrlar tələbatı yaranmağa, gəmilərin və dənizçilik texnikasının istismarı və təmiri üçün bilikli şturmanlara və mexaniklərə ehtiyac gündən-günə artmağa başladı. Məhz bu boşluğu doldurmaq üçün 131 il əvvəl Bakıda dənizçilik təhsilinin əsasını qoymuş ixtisaslaşdırılmış siniflər açıldı.

Əsasını yaşlı dənizçilər təşkil edən bu sinifləri hər il 25-30 gəmi sürücüsü və 15-18 şkipər bitirirdi. Qış mövsümündə Həştərxana dəniz yolunun bağlanması ilə əlaqədar buxarla işləyən və yelkənli donanma yaz-yay naviqasiya mövsümünün açılışını Bakı limanında gözləyirdi. Ona görə də dənizçilik siniflərində dərslər noyabrın 1-dən aprelin 1-dək keçirilirdi.

1886-cı ildə dənizçilik sinifləri nəzdində gəmi mexanikləri kursları fəaliyyətə başladı. Qeyd etmək lazımdır ki, 1881–1902-ci illərdə dənizçilik siniflərini bitirmiş 945 nəfərdən yalnız 136-sı azərbaycanlı idi.

1902-ci il iyulun 1-də dənizçilik sinifləri 3 illik Bakı Uzaq Səfərlər Məktəbinə çevrildi. 1921-ci il oktyabrın 1-dən məktəbdə işləyən dənizçilər üçün axşam şöbəsi təşkil edildi və Su Nəqliyyatı Texnikumu yaradıldı. 3 il sonra həmin texnikum Su Yolları Texnikumu adlandırıldı.

1930-cu ilin yazından Bakı Dəniz Texnikumuna çevrilən bu təhsil ocağı 1944-cü ilin martından fəaliyyətini Bakı Dəniz Yolları Məktəbi kimi davam etdirdi.

Hadisələrin xronoloji ardıcılıqla sadalanması bu qurumun adının tez-tez dəyişməsinə göstərir. Başlanğıcı adı siniflər olan bu təhsil ocağı çox qısa

bir zamanda auditoriyasının miqyasını genişləndirib, ixtisaslarının sayını artırıb, keyfiyyətini isə öz zamanının tələbləri səviyyəsinə çatdırdı. Bütün bunlar Azərbaycanda gəmiçiliyin inkişafı ilə əlaqədar idi.

XIX əsrin əvvəllərində Xəzərdə təxminən 60 yelkənli gəmi olduğu halda, 1899-cu ildə ayrı-ayrı səhmdar cəmiyyətlərə və gəmi sahibkarlarına məxsus maye yüklər daşıyan 345 gəmi üzürdü. Bunlardan 212-si yelkənli, 133-ü isə buxar gəmisi idi [2].

Xəzərdə gəmilərin sayı artıqca savadlı dənizçilərə ehtiyac da artırdı. 1924-cü ildə Bakı Su Yolları Texnikumunun Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin tabeliyinə verilməsi bu təhsil ocağının taleyində çox mühüm rol oynadı. Bundan sonra texnikumun təhsil-təlim bazasının təkmilləşdirilməsi və daha da inkişaf etdirilməsi gəmiçiliyin diqqət mərkəzində oldu.

Donanmada milli kadrların artırılması üçün 1925-ci ildə texnikumda Azərbaycan bölməsi fəaliyyətə başladı. Qeyd etmək lazımdır ki, keçmiş SSRİ-də 13 belə təhsil müəssisəsi var idi, onların arasında Q.Məmmədov adına Bakı Dəniz Yolları Məktəbi həmişə xüsusi yer tutub. Onun yetirmələrinin sorağı Azərbaycanın hüduqlarından çox-çox uzaqlardan, dünyanın müxtəlif gəmiçilik qurumlarından gəlirdi.

Məktəbin məzunlarından F.Fətullayev, A.Rəcəbov, V.Rəhimov, H.Pənahov, O.Veysov, J.Məmmədov və bir çox başqaları nəhəng gəmi kapitanları və mexanikləri Azərbaycanda gəmiçiliyin inkişafı yolunda böyük əmək sərf etmişlər. Lakin nə fədakarlıq, nə yüksək peşəkarlıq, nə də peşələrinə dərin məhəbbət dənizçilərimizin qarşısında duran bəzi maneələri aradan qaldırmağa imkan vermirdi.

Hər bir dənizçinin arzusu Dünya okeanına çıxmaq və yaxşı qazanc əldə etməkdir. Lakin ötən əsrin 50-ci illərində Azərbaycan dənizçiləri Qara dənizə çıxma bilmirdilər, çünki bu dənizdə işləmək

Əsədullah Süleymanov

Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyasının tədris işləri üzrə prorektoru.

Dosent, siyasi elmlər

üzrə fəlsəfə doktoru, 14 elmi məqalənin müəllifidir.

Məqalədə Azərbaycanda ibtidai, orta və ali dənizçilik təhsilinin yaranması, inkişafı və bugünkü vəziyyəti, bunun beynəlxalq siyasi-iqtisadi əhəmiyyəti, ali təhsilli mütəxəssislərin hazırlanması haqqında bəhs edilir.

В статье говорится о создании, развитии и сегодняшнем состоянии начального, среднего и высшего профессионального морского образования, его политическое и экономическое значение в подготовке морских специалистов с высшим образованием.

The article disputes about the creation, development and current state of primary, secondary and higher marine education and its political and economic significance and about the training of marine specialists in the higher education institutions.

üçün dənizçilərimizin qarşısına qoyulan çoxsaylı tələblərdən biri də ali dənizçi ixtisası diplomunun olması idi.

1950-ci illərin sonunda Odessa Dəniz Donanması Mühəndisləri İnstitutunun Bakı Filialı açıldı. Müəyyən çətinliklər olsa da ODDM-nin Bakı Filialı 1968-ci ilədək Azərbaycanda ali təhsilli dənizçi kadrların hazırlanmasında əhəmiyyətli işlər gördü. 1988-ci ildə onu Novorossiysk Ali Dəniz Mühəndisləri Məktəbi əvəz etdi.

SSRİ dağıldıqdan sonra müstəqillik əldə etmiş gənc dövlətlər arasında iqtisadi-siyasi münasibətlərdə hökm sürən anlaşılmazlıqlar təhsil sistemində də özünü qabarıq surətdə göstərdi. Novorossiysk Ali Dəniz Mühəndisləri Məktəbində qiyabi təhsil alan dənizçilərimiz süründürməçiliyə məruz qalır, yersiz iradlarla üzləşir və hətta təhqir olunurdular. Gəmiçiliyin sabahı Azərbaycanda ali təhsilli dənizçi kadrları hazırlayan təhsil müəssisəsinin yaradılmasını tələb edirdi.

Bu fikri alqışlayanlarla yanaşı, qəbul etməyənlər də kifayət qədər idi. Azərbaycan kimi respublikada buna ehtiyac olmadığını deyənlər, hansısa təhsil qurumunun tərkibində bir fakültə ilə kifayətlənməyi məqsədəuyğun hesab edənlər də oldu. Lakin belə fikirlərin daşıyıcıları Azərbaycanda dənizçilik

perspektivlərini görmürdülər.

Dəniz nəqliyyatı digər nəqliyyat növlərindən xeyli məhsuldardır. Dövlətlərarası daşımalarda onun payı 80% təşkil etdiyinə görə ölkələrin siyasi-iqtisadi həyatının genişlənməsi proseslərində mühüm rol oynayır.

Azərbaycanın da dünya iqtisadi birləşməsinə daxil olması beynəlxalq ali dənizçilik təhsil sistemində uyğunlaşmasını tələb edir. Buna nail olmaq üçün tədris prosesinin təşkilinə ən qabaqcıl dünya təcrübəsini nəzərə alan yanaşma lazımdır. Bu, öz növbəsində, genişmiqyaslı elmi tədqiqatların aparılmasını, elmi-pedaqoji kadrların ixtisaslaşdırılmasını, xüsusi trenajor təlimlərini və dənizçilik təcrübəsini tələb edir, çünki müasir gəmiləri və mürəkkəb dəniz texnikasının istismarını beynəlxalq tələblər səviyyəsində hazırlıqları olan mütəxəssislərə etibar etmək olar. Qeyd olunanlar – elm, təhsil və innovasiya resurslarının vahid elmi-tədris bazasında cəmləşdirilməsi halda mümkündür.

Bütün bunları özünə xas olan uzaqgörənliklə duyan ümummilli liderimiz Heydər Əliyev bu təşəbbüsü müsbət dəyərləndirdi [1].

Beləliklə, 1996-cı il iyulun 15-də Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 91 sayılı qərarı ilə Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası (ADDA) yaradıldı və bu, müsəlman aləmində ali təhsilli dənizçilər hazırlayan ilk akademiya oldu.

ADDA 2000-ci ildə Beynəlxalq Dəniz Təşkilatının dəniz təhsili məktəbləri kataloquna 012 sayda qeydə alındı. Akademiyanın verdiyi diplom dünyanın 163 dövlətində tanınır. Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası MDB və digər xarici ölkələrin (Polşa, Türkiyə, Ukrayna, Latviya, Gürcüstan, Qazaxıstan və b.) ali dənizçilik məktəbləri ilə əməkdaşlıq edir. Sankt-Peterburq şəhərindəki admiral Markarov adına Rusiya Dənizçilik Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən MDB dövlətləri ali dənizçilik məktəblərinin Tədris-Metodiki Şurasının üzvüdür.

2000-ci ildən Akademiyada Dənizçilərin Hazırlanması Sertifikatlaşdırılması Mərkəzi fəaliyyət göstərir. Tələbələrin və dənizçilərin Beynəlxalq Konvensiyaların (STCW) tələblərinə uyğun hazırlanmasında bu Mərkəz çox böyük işlər görür.

2002-ci ildən başlayaraq Azərbaycan Dövlət Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi dənizçilik elminin son nailiyyətləri əsasında inşa edilmiş gəmilər hesabına öz donanmasını zənginləşdirir. Təchizatında avtomatikanın və müasir cihazların üstünlük təşkil etdiyi bu gəmilərdə işləməyi bacaran dənizçilər hazırlamaq üçün Aka-

demiyada hər cür şərait yaradılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra digər təhsil müəssisələrindən fərqli olaraq Dəniz Akademiyasına Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı (İMO) tərəfindən nəzarət edilir. YUNESKO-nun "Ali təhsilin islahatı və inkişafı" sənədində deyilir ki, dünyada baş verən dəyişikliklər şəraitində ali təhsil sahəsində fəaliyyət yerli, milli və beynəlxalq səviyyədə onun rolunu müəyyən edən üç şüar altında həyata keçirilməlidir: müasir dövrün tələblərinə uyğunluq, beynəlmillətçilik və keyfiyyət [4]. Buna görə hər 3 ildən bir Akademiya tədrisin keyfiyyəti yoxlanılır, qiymətləndirilir və davam etdirmək üçün müvafiq sertifikat verilir.

2002-ci ildə Rusiya Dəniz Rejistri tərəfindən Akademiya dənizçi mütəxəssislərinin hazırlanması haqqında Keyfiyyətin Menecmenti Sistemi üzrə ISO 9001–2000, 2009-cu ildən isə ISO 9001–2008 beynəlxalq standartına uyğun sertifikata layiq görülmüşdür.

Azərbaycanda, eləcə də bütün müsəlman aləmində ilk ali savadlı kadrlar hazırlayan təhsil müəssisəsi – Dəniz Akademiyasına qədər keçdiyi yolu qısaca da olsa nəzərdən keçirdikdə bir daha yəqin etmək olar ki, bu təhsil ocağının yaranması, yeniləşməsi və inkişafı daima Xəzər Dövlət Gəmiçiliyinin inkişafı ilə bağlı olub.

Bir məsələni də xüsusi qeyd etmək lazımdır. Digər ixtisaslardan fərqli olaraq, dənizçi mütəxəssislərinin hazırlanmasına xüsusi yanaşmaq lazımdır, çünki dənizçi mütəxəssislər elə yetişdirilməlidir ki, onlar təkəcə Azərbaycanda deyil, həm də dünyanın bütün guşələrində dövlətimizi, xalqımızı layiqincə təmsil edə bilsinlər. Çünki bir gəmi istənilən dövlət ərazisində (sularında) olarkən gəmidə olan heyət bütövlükdə dövlətimizi və xalqımızı təmsil edir. Buna nail olmaq üçün Azərbaycan dənizçiləri öz üzərində daima çalışmalı, elmi biliklərini və dünyagörüşlərini artırmalıdırlar.

Ədəbiyyat

1. Əliyev H. *Ömür və zamanə. 1923-2003*

2. İmanov R., Həsənov V. *Azərbaycan Dövlət Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin tarixi. Bakı, 2003*

3. Мехтеев P. Газета «Бакинский рабочий» 20.06.12

4. YUNESKO sənədləri "Ali təhsilin islahatı və inkişafı", Paris, 1995

AZƏRBAYCANDA MUSIQI TƏHSİLİ VƏ CƏMIYYƏT

Həcər Babayeva

Bakı Musiqi Akademiyasının professoru

İncəsənətin ən emosional növlərindən biri musiqidir. Musiqi insanların ünsiyyət vasitəsi olub, onların hiss və hərəkətlərini, nizam-intizamını yönləndirir. İnsanın dünyaya emosional münasibətinə, daxili aləminə sirayət edir.

Musiqi - incəsənət növü olaraq, dünyanı dərk etməkdə insan qarşısında geniş imkanlar açır və bu prosesdə onun tam vətəndaş kimi inkişafına yardım edir. Musiqi tərbiyəsi dünyanın gözəlliklərini anlamaqda, ona qovuşmaqda faktiki olaraq insana yol göstərir və beləliklə, bədii zövqün formalaşmasına gətirib çıxarır.

Teatr, poeziya, rəssamlıq kimi musiqi də həyatın bədii əksidir. Musiqinin təsiri insanda hisslər oyadaraq ideyalarına qovuşmağa, yaşamağın mənasını dərk etməyə, biri-birini anlamağa, həyatın müxtəlif anlarında köməyə gələn vasitədir. İnsanın sevincində şən əhvalruhiyyəli musiqi bunu əks edir, kədər-qəmimi notlar müşayiət edir.

Bir sözlə, musiqi insanı həyatı boyu müşayiət edir, onu cəmiyyət üçün bir şəxsiyyət kimi formalaşdırır. Dahi bəstəkar Dmitri Şostakoviç yazırdı: "Sevincdə, kədərdə, istirahətdə, işdə musiqi hər zaman insanlardadır. O, insanın həyatına elə dolğun daxil olmuşdur ki, biz havanı udduğumuz kimi, onu da fərqiyyə varmadan hava kimi qəbul edirik".

A.B.Lunaçarski isə yazırdı: "Yəqin, elə bir insan tapılmaz ki, sorsun: Həyatda musiqi lazımdır mı? O qədər musiqi populyar bir incəsənətdir ki, o, həyatla qovuşmuş, onunla birləşmişdir".

Musiqinin təsiri hər kəsə eyni cür sirayət etmir. Hər kəs musiqiyə marağını, hansı janra verdiyi üstünlüyünü özü təyin edir. Amma gözəlliyi, incəsənəti, ciddi musiqini anlayıb başa düşmək, həyatda uzun yol gedib elementar estetik təəssüratı qavramaq üçün təhsil vacib amil kimi ortaya çıxır.

Hələ qədim yunanlar tarixdə ilk dəfə olaraq şəxsiyyətin hərtərəfli inkişaf prinsipi üzərində tərbiyə olunması nəzəriyyəsinə

irəli sürmüşdülər. Bu nəzəriyyəyə görə insan məktəbdən başlayaraq harmonik inkişaf etməli, incəsənətin bütün növləri arasında isə musiqi tərbiyəsi xüsusi yer tutmalıydı.

Əgər musiqi təhsili qədim yunanlardan başlayaraq bu günümüze qədər gəlib çıxıbsa, deməli musiqi təhsilinin insan həyatında nə qədər əhəmiyyətli olduğunu sübut etməyə heç bir ehtiyac yoxdur.

Azərbaycanda musiqi təhsilinin yaranması və inkişafı dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin adı ilə bağlıdır. Üzeyir bəy milli kadrların yetişdirilməsi, möhkəm təmələ bağlı təhsil sisteminin qurulması üçün uzun bir yol keçməli olmuşdu. Hələ 1895-ci ildə Bakıda ilk musiqi təhsilinin rüşeymləri atılmışdı.

Moskva Konservatoriyasının məzunu, pianoçu Antonina Yermolayeva adlı ziyalı bir qadın Bakıda özünün şəxsi musiqi məktəbini açır. Məktəbdə təhsil alan tələbələr varlı zümrənin uşaqları, əsasən də qızlar idi. Bir nəfər də olsun azərbaycanlı bu məktəbdə təhsil ala bilmirdi. Daha sonra bu şəxsi musiqi məktəbi "Rus İmperatoru Musiqi Cəmiyyətinin Bakı şöbəsi"nin musiqi siniflərinə çevrilir. Faktiki olaraq bu siniflər musiqi məktəbi statusunda idi və

məktəbin müdiri də A.Yermolayeva idi. Məktəbin Azərbaycanın musiqi həyatında böyük rolu olmuşdur. Məktəbin müəllim və tələbələrinin iştirakı ilə konsertlər təşkil edilir, kənardan musiqiçilər dəvət olunurdu. Lakin bütün bunlarla yanaşı, məktəbdə qeyd etdiyimiz kimi, yenə də azərbaycanlı uşaqlar yox idi. Sadəcə rus elit ailələrinin və Bakıda çalışan xarici neft maqnatlarının uşaqları burada təhsil ala bilirdi. Əlbəttə ki, bu hal Azərbaycan ziyalılarını, ələlxüsus da Ü.Hacıbəyli narahat etməyə bilməzdi. Ü.Hacıbəyli "Azərbaycanda musiqi təhsili" məqaləsində yazırdı ki, "Bu məktəb Bakıda iyirmi beş sənəlik uzun bir müddət ömür sürüb müntəzəm bir surətdə yaşadığı halda, qapılarını musiqi təhsili arzusunda bulunan türk balaları üçün daim bağlı saxladı".

Nəhayət, 19 noyabr 1916-cı ildə Rus Musiqi Cəmiyyətinin Bakı musiqi sinifləri dövlət orta ixtisas musiqi məktəbinə çevrilir. 1920-ci ildə Bakıda Xalq Konservatoriyası yaradılır, 1921-ci ildə isə Xalq Konservatoriyasının əsasında Dövlət Konservatoriyası təsis edilir. Azərbaycanın Ali Musiqi Təhsil Sistemi yavaş-yavaş öz dirçəlişinə başlayır. Bu təhsil sisteminin başında görkəmli bəstəkar Ü.Hacıbəyli duraraq

Həcər Babayeva

Bakı Musiqi Akademiyasının professoru.

Əməkdar incəsənət xadimi, Bəstəkarlar İttifaqının

üzvü, Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının professoru, iki monoqrafiya, bir çox dərs, metodik vəsaitlərin və elmi məqalələrin müəllifidir.

Məqalə Azərbaycanda musiqi təhsilinin yaranma və inkişaf proseslərini izləyir, eyni zamanda musiqi təhsilinin cəmiyyətdə şəxsiyyət fenomeni rolunu açıqlayır.

В статье просматриваются пути становления и развития музыкального образования в Азербайджане. Описывается феноменальная роль музыкального образования в развитии общества.

The article follows emergence and development processes of music education in Azerbaijan. At the same time, clarifies the role of musical education background as personality role in the society.

uzaqgörənliklə, pillə-pillə Azərbaycanda dövlət səviyyəsində musiqi təhsili sistemini formalaşdırmağa başlayır.

İlk növbədə məktəbə milli kadrların cəlb olunması prosesi başlayır. 1922-ci ildən isə Dövlət Konservatoriyasında çalışan azərbaycanlı müəllim və tələbələrindən ibarət Şərq şöbəsi yaranır və müstəqil şəkildə fəaliyyətə başlayır ki, sonralar Şərq şöbəsi "Şərq Konservatoriyası" statusuna malik olur. Burada Qərb alətləri fortepiano, skripka, violonçel ilə yanaşı, Şərq alətləri olan tar, kamança da tədris olunurdu.

1924-cü ildə bu təhsil ocağı Azərbaycan Dövlət Türk Musiqi Texnikumu adı altında fəaliyyət göstərir, 1926-ci ildə isə texnikum Dövlət Konservatoriyası ilə birləşdirilir.

Hər hansı bir ad altında fəaliyyət göstərməsindən asılı olmayaraq Azərbaycan professional musiqi təhsili artır, iri addımlarla irəliləməyə başlamışdı. Dahi bəstəkar Ü.Hacıbəyli müxtəlif təhsil sistemlərini birləşdirən musiqi məktəblərinin açılmasına nail olmuşdu. Həmin məktəblərdə dünya musiqi mədəniyyəti səviyyəsində yerli kadrlar yetişdirilirdi. Azərbaycanın musiqi tarixi, musiqi nəzəriyyəsi araşdırılır, dərslilər yazılırdı. Xalq musiqisi, muğam proqramları tərtib olunurdu. Hələ Ü.Hacıbəyli za-

manında məşhur tarzənlər Mirzə Fərəc, Qurban Primov, xanəndə Cabbar Qarayağdı tərəfindən təqdim olunan muğam sinfi üçün proqramlar günümüzdə qədər aktuallığını itirməyib.

Ü.Hacıbəylinin musiqi təhsili sahəsində dahiliyi ondan ibarət idi ki, o, Azərbaycanda Qərb və Şərq ənənələrini birləşdirən musiqi təhsili sistemi yarada bilməmişdi.

Konservatoriyada dərs deməyə yerli kadrlarla yanaşı, xarici kadrlar da dəvət olunurdu. Onların sayəsində milli kadrlar yetişir, yavaş-yavaş musiqi təhsilinin başında yüksək ixtisaslı azərbaycanlı müəllim heyəti öz yerini tuturdu.

Azərbaycanda musiqi təhsili üç pillə şəklində fəaliyyətə başlayır və bu günə qədər də həmin sistem davam edir. Uşaq musiqi məktəbi, Musiqi Texnikumu hal-hazırda Kollec, yeni orta təhsilli musiqi məktəbi və nəhayət, Ali musiqi təhsili - yeni Konservatoriya təhsili.

Musiqi təhsil sistemi özünün əsas funksiyası kimi hər bir musiqi təhsili pilləsində digəri üçün kadrlar hazırlamağı nəzərdə tutur. Məsələn, uşaq musiqi məktəbləri Kollec, yeni orta ixtisas məktəbləri üçün şagirdlər yetişdirir, öz növbəsində orta ixtisas musiqi məktəbi isə ali musiqi ocağına kadr hazırlamaqla məşğuldur. Ali məktəblər isə istedadlı tələbələrini aspiranturalara tövsiyə edirlər.

Beləliklə, musiqi təhsil ocaqları birbirindən asılı olaraq biri digərinin işinin kəfiyyətini müəyyənləşdirir. Əgər musiqi məktəblərində şagirdlərin sayı çoxdursa, bu o demək deyil ki, onların hamısı bu təhsili davam etdirə biləcəklər. Kollec imtahanlarında bu şagirdlərin bir qismi ələnir, ali məktəbə isə yalnız seçilmiş tələbələr qəbul olunurlar. Heç kəsə sirr deyil ki, musiqi təhsili elitar təhsildir, istedad tələb edən təhsildir. Deməli, musiqi təhsili vahid bir işə qulluq edərək cəmiyyət üçün layiqli şəxsiyyət hazırlayır.

Hal-hazırda Azərbaycanda iki ali musiqi təhsili ocağı – Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası və Azərbaycan Milli Konservatoriyası fəaliyyət göstərir. Hər iki ali təhsil ocağı Ü.Hacıbəylinin qoyduğu ənənələri şərəflə davam etdirir. Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının Azərbaycan incəsənətində müstəsna rolu vardır. Akademiya professional musiqi təhsilinin möhkəm təməl daşı olaraq yüksək ixtisaslı musiqiçilər hazırlayır. Hazırda dünyanın elə bir ölkəsi yoxdur ki, orada Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının məzunları çalışsınlar. Akademiyada dünya şöhrətli professor-müəllim heyəti

fəaliyyət göstərir. Onlarla təmasda olan, dərsləri dinləyən tələbələr əlbəttə ki, gələcəkdə cəmiyyət üçün hazırlanan layiqli şəxsiyyətlərdir. SSRİ Xalq artisti Fərhad Bədəlbəylinin rəhbərlik etdiyi bu təhsil ocağının tələbələri arasında artıq bir neçə Beynəlxalq müsabiqənin qalibləri, Prezident təqaüdcüləri vardır. Müasir təhsil standartlarına cavab verən proqramlar üzrə aparılan dərslərdə tələbə-gənclər professional hazırlıq görürlər.

Azərbaycanın digər ali musiqi təhsili ocağı Azərbaycan Milli Konservatoriyasıdır. Milli Konservatoriya gənc olmasına rəğmən artıq öz sözünü demiş ali təhsil müəssisəsidir. Milli Konservatoriya Azərbaycana savadlı, yüksək ixtisaslı, xalq musiqisini dərinləndirən bilən kadrlar verir. Son zamanlar ölkəmizdə vüsət almış muğam müsabiqələrinin qalibləri məhz Azərbaycan Milli Konservatoriyasının tələbə və məzunlarıdır.

Görkəmli pianoçu və pedaqoq Genrix Neyqaus yazırdı: "İstedadı yaratmaq olmaz, amma onun üzə çıxması və inkişafı üçün mühit yaratmaq olar". Qətiyyətlə deyə bilərik ki, Azərbaycanın musiqi təhsili müəssisələri məhz belə bir deviz altında çalışır.

Artıq müasir dövrdə təhsilin əhəmiyyətini hər kəs bilir. Bu gün təhsil insanın sosial statusunun göstəricisidir. Gələcək əsrlərin informatika və bilik əsri adlandırılan bir zamanda musiqi təhsili çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Musiqi təhsili, musiqi tərbiyyəsi gələcək cəmiyyət üçün layiqli şəxsiyyətin yaranmasını təmin edir. Lev Nikolayeviç Tolstoy yazırdı: "İnsanı cəmiyyətdən kənarında təsəvvür etmək mümkün deyil". V.Q.Belinski isə deyirdi: "İnsanı təbiət yarıdır, amma onu inkişaf etdirən cəmiyyət olur". Deməli, şagird, tələbə ünsiyyətdə olduğu müəllimi ilə, ondan aldığı savad və həyat dərsləri ilə cəmiyyətə qədəm qoyur. Məsələn, Üzeyir Hacıbəyli dərslərini keçən Qara Qarayev, ondan sonra gələn Qarayev tələbələri və bu günün tələbələri böyük bir zəncirin qırılmaz hissələridir. Onları biri-birinə bağlayan yüksək amal, musiqi təhsildir. Deməli, musiqi təhsili insanlara ideya-estetik təsir göstərir, onları cəmiyyəti inkişaf etdirməkdə istiqamətləndirir. Musiqi təhsili insanın hiss və fikirlərini tərbiyələndirərək şəxsiyyətini formalaşdırır. Və sonda onu deyə bilərik ki, yüksək musiqi təhsilli insanlarla ünsiyyətdə olmaq hər bir şəxsə böyük zövq verir.

IMPACT OF THE BOLOGNA PROCESS ON ENGINEERING EDUCATION IN ITALY: WHAT CAN BE LEARNT FROM THE ITALIAN EXPERIENCE?

Alfredo Squarzoni
Professor of the Genoa University

1. Engineering studies in Italy before Bologna

To understand the impact of the implementation of the Bologna process on Engineering education in Italy, it is necessary to have a synthetic but clear idea of the organisation and characteristics of Engineering studies before Bologna.

Until the late eighties, Italian Engineering Faculties offered only one kind of programmes: the five-year Laurea. Laurea programmes were long established 'theory-oriented' programmes, with well established and shared general educational objectives: to educate graduates in Engineering to carry out and manage all activities associated with design, research and innovation, with particular attention to the theoretical solution of problems. Laurea programmes provided students with a broad basic education, both in scientific and engineering disciplines, covering theoretical aspects in depth and associated with an adequate professional qualification in a well defined field, through a typically deductive approach.

The study organisation was much centralized: the possible programme and qualification titles were 15, established by law and organised in 3 sectors - civil, information and industrial sectors -, corresponding to wide scientific cultural areas and distinct professional fields, except for three of them (Biomedical Engineering, Environmental Engineering, Management Engineering), which were called 'inter-sectorial'.

In addition, curricula were mostly established by law. The syllabus consisted of 27 to 29 annual modules each one of 80 hours at least and was articulated as follows:

- 9 basic modules (mathematics, physics, chemistry, informatics), established by law and common to all the Laurea programmes, usually in the first two years, with the objective to give the students basic culture and scientific instruments common to all the Laurea programmes;
- for the sectorial Laurea programmes, at least 6 annual modules established by law and characterising the sector, usually in the 3rd and 4th years, aimed at characterizing the basic cultural and professional aspects of the three sectors of Engineering;
- at least 5 annual modules (at least 11 for the inter-sectorial Laurea programmes) established by law and characterising the specialisation, usually in the 3rd and 4th years, aimed at giving the students the specific culture and the general professional competence in

the different specializations;

- up to 9 annual modules, chosen by the programme and organized in streams stated by law, mostly in the final year, with the objective to study in depth a particular field of the chosen specialisation.

The didactic activity developed over the five years was to amount to 3000 hours at least.

Neither selection of students nor evaluation of their qualifications at entry were required. Only in the late eighties, when applications exceeded the educational potential of programmes, did some Engineering Faculties set entry tests in order to grade applications.

Drop-out rates were very high (only an average 30-40% of students enrolled in the first year did actually graduate) and many students took longer than

Alfredo Squarzone

Professor of the Genoa University

Alfredo Squarzone is Professor of the Genoa University and author of 80 scientific papers.

He is a leading European specialist on quality assurance and quality assessment of study programmes, a member of the European Network for Accreditation of Engineering Education Administrative Council, and a member of the Editorial Board of the European Journal of Engineering Education.

İtaliyada mühəndislik təhsilinə Bolonya prosesinin təsiri: İtaliya təcrübəsindən nə öyrənməli?" adlı məqalə İtaliyada mühəndislik təhsilinin Bolonya bəyannaməsindən əvvəlki quruluşu və xüsusiyyətlərinin, o cümlədən onun güclü və zəif cəhətlərinin təsviri ilə başlayır. İkinci bölmə Bolonya prosesinin tətbiqi ilə bağlı qarşıda duran vəzifələri, mühəndislik təhsili üzrə yeni birinci və ikinci sikkə tədris proqramlarının quruluşu və xüsusiyyətlərini, o cümlədən islahatın nəticələrini və ikinci sikkə məzunlarının təhsil səviyyəsinin ümumiyyətlə aşağı düşməsinin səbəblərini açıqlayır. Daha sonra 2004-cü ilin sonunda təsis edilən, lakin 2009-cu ildə həyata keçirilən mühəndislik fakültələrinə əvvəlki beşillik proqramları səciyyələndirən təhsil səviyyəsinə bərpə etməyə və bəlkə də yaxşılaşdırmağa imkan verə biləcək "islahatın islahatı"nın əsas xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Sonda Bolonya prosesinin tətbiqində İtaliyanın təcrübəsindən necə faydalanmağın mümkün yolları vurğulanır.

The paper starts with the description of the organization and characteristics of Engineering studies in Italy before the Bologna declaration and of the associated strengths and weaknesses. The second section presents the objectives of the implementation of the Bologna process, with the organization and characteristics of the new first cycle and second cycle Engineering programmes, together with the consequences of the reform and the reasons for the general lowering of the educational level of second cycle graduates.

Then, the main characteristics are presented of the 'reform of the reform' established at the end of 2004 but implemented in 2009, which should enable Engineering Faculties to recover, and possibly to improve, the educational level which characterized the old five-year programmes.

Finally, what can be learnt from the Italian experience on the implementation of the Bologna process is pointed out.

Статья начинается с описания организации и характеристики

the legal five years to take the degree (the average was 7+8 years). Of course, such results were not independent of the absence of whatsoever kind of selection or assessment of qualifications at entry.

However, graduates of the Laurea programmes were highly appreciated by the labour market for their knowledge and understanding of mathematics, basic science and engineering fundamentals, their methodological approach to problem solving and engineering analysis skills.

On the other hand, criticism regarded a shortage of knowledge and understanding of non-technical implications of engineering practice, in particular of economic, organisational and managerial issues of the business context, and of the transferable skills necessary in engineering practice.

Besides, in many jobs, but probably in most jobs, engineers did not fully exploit the competences acquired at University.

In the late eighties, when the demand for engineers from the labour market increased rapidly and the Faculties were not able to educate as many Engineering graduates as required by industry, representatives of the labour market - especially Confindustria, the main organisation representing Italian manufacturing and services companies - strongly required the introduction of three-year application-oriented programmes, to be delivered in parallel with the Laurea programmes.

The three-year Diploma programmes were introduced in 1990 and implemented in the academic year 1992/93. The general educational objectives of Diploma programmes were quite different from those of the Laurea programmes. The Diploma programmes were meant to qualify graduates to deal with short term technical and industrial problems in the fields of production, assembling, functioning, assistance, planning, market distribution. Therefore, the study of scientific (mathematics, physics, ..) and engineering disciplines was mainly connected to their applied aspects. The teaching approach was typically inductive.

The study organisation, again much centralized, was very similar to that of the Laurea programmes. The possible titles of the Diploma programmes were 13, subdivided into the civil, information and industrial sectors, except for four of them (Automation Engineering, Biomedical Engineering, Environmental Engineering, Management Engineering), which were called inter-sectorial.

The syllabus consisted of 30 six-month modules, each one of 50 hours at

least, and was articulated as follows:

- 9 basic modules (mathematics, physics, chemistry, informatics), established by law and common to all the Diploma programmes, usually in the 1st year, with the objective to give the students basic scientific instruments common to all the Diploma programmes;
- 6 modules, established by law and characterizing the sector, usually in the 2nd year, aimed at characterizing the basic professional aspects of the three sectors of Engineering;
- 7 to 9 modules (14 to 15 for inter-sectorial Diploma programmes), established by law and characterizing the specialisation, mostly in the 2nd year, aimed at giving the students the general professional competence in the different specializations;
- modules chosen by the programme (6 to 8) and organized in streams stated by law, usually in the final year, with the objective to study in depth a particular field of the chosen specialization.

On the whole, the didactic activity developed over the three years of Diploma programmes was to amount to 2100 hours at least (at least 500 devoted to practical laboratory and/or training).

By law, Diploma graduates could continue their studies in a Laurea programme and Faculties had to recognise at least part of the curriculum followed in the Diploma programme. In case of strictly related Diploma and Laurea programmes, that is those with the same title, graduates in the Diploma programme were generally admitted to the 3rd year of the Laurea programme and the number of annual modules to be attended to graduate could not be in any case greater than 18. As a consequence, the structure of the Diploma programmes could not be considered completely independent of the structure of Laurea programmes; however, because of the different educational objectives of the two qualifications, they were mostly taught separately.

Selection at entry of Diploma programmes was rigorous, but seldom applied, because applications rarely exceeded the number of available positions.

As a matter of fact, Diploma programmes never took off: only between 10 and 20% of students in Engineering chose a Diploma programme, all the other were enrolled in Laurea programmes. Diploma programmes had some success only in the Italian regions with a great concentration of small and medium industries and when decentralized, i.e. delivered in towns different from the seat of the Fa-

culty where five-year Laurea programmes were offered.

However, also in this case most students took longer than the legal three years to get the degree (the average was four years).

2. Engineering studies after the implementation of the Bologna process

After the Bologna declaration, Italy was the first European country to embrace in full the Bologna indications: the Bologna declaration was in 1999, the ministerial decree DM 509/1999 [1] which introduced the 3+2 model with first cycle programmes in series with second cycle programmes was issued in 1999, the 3+2 model was implemented in Italy in 2001/02 in all fields of studies.

This must not be a surprise. As a matter of fact, in May 1997 the Italian Parliament had passed a bill which authorised the Minister for University to issue legislative decrees to introduce didactic autonomy of Universities (University autonomy is stated by our constitutional law, but didactic autonomy of Universities had never been implemented). The passing of the bill opened a debate on the perspectives of a new organisation of University studies in Italy, especially after the issue of a document drawn up by a ministerial commission, which described the new possible scenarios.

The explicitly declared objectives of the implementation of the Bologna process in Italy were in the first place to harmonise our Higher Education system with the European model established in the Bologna declaration but also:

- to offer programmes with educational objectives more coherent with the needs of the labour market, also with the aim to reduce underemployment of the graduates in Laurea programmes that the introduction of Diploma programmes had not been able to reduce;
- to guarantee didactic autonomy of Universities;
- to improve the effectiveness of University education, through the reduction of dropouts and a better correspondence between the legal length of studies and the actual time taken to graduate.
- To accomplish these objectives the decision was made to introduce new three-year Laurea programmes, followed by two-year Laurea Specialistica programmes rigorously in series, with general educational objectives, valid in every cultural area, defined as follows:
- three-year Laurea programmes: to

supply students with an adequate mastering of general scientific methods and contents and specific professional skills;

- five-year Laurea Specialistica programmes: to supply students with advanced level education for high quality activities in specific areas.

The idea behind the definition of the general educational objectives of first cycle programmes was that first cycle graduates would take up most of the positions so far occupied by five-year Laurea graduates. The fact that the name of the new three-year Laurea is the same as the 'old' five-year Laurea speaks volumes about the objectives of the legislator.

It is important to note that the introduction of first cycle programmes with the general educational objective to supply students with specific professional skills in series with the second cycle programmes was a political decision, required by neither University nor labour market. In particular, the Conference of the Deans of Italian Engineering Faculties (CoPI) over and over expressed to the Vice-Minister responsible for the implementation of the reform their worry that such a model, with first cycle programmes aimed to supply students with specific professional skills and completely in series with second cycle programmes, might compromise the possibility to accomplish the qualitative educational level required by second cycle programmes. But with no success.

With regard to study organization, the decree established some constraints for both Laurea and Laurea Specialistica programmes. According to the decree:

- programme titles are established by Universities, but had to belong to one of the 'classes of programmes' defined by law: 4 for the Laurea programmes (Building Engineering, Civil and Environmental Engineering, Information Engineering, Industrial Engineering) and 17 for the Laurea Specialistica programmes (Building Engineering, Aerospace Engineering, Biomedical Engineering, Chemical Engineering, Civil Engineering, Automation Engineering, Telecommunication Engineering, Electrical Engineering, Electronic Engineering, Energetic and Nuclear Engineering, Management Engineering, Computer Engineering, Mechanical Engineering, Naval Engineering, Environmental Engineering, Mathematical Physical Modelling for Engineering, Material Science and Engineering);
- specific educational objectives and

инженерных исследований в Италии до Болонской декларации и связанных с ними сильных и слабых сторон.

Во втором разделе представлены цели реализации Болонского процесса, организация и свойства нового первого цикла и второго цикла инженерных программ, вместе с последствиями реформы и причин общего снижения образовательного уровня выпускников второго цикла.

Далее, описываются основные характеристики «реформирования реформы» учрежденной в конце 2004 года, однако реализованной в 2009 году, что должно было позволить оздоровить и, возможно, улучшить инженерные факультеты, образовательный уровень которых характеризовался старой пятилетней программой.

Статья завершается изложением того, что можно извлечь из итальянского опыта реализации Болонского процесса.

curricula had to be defined by the programme, but in compliance with qualifying educational objectives established by law in terms of programme outcomes and minimum contents in terms of ECTS credits.

- The 'qualifying educational objectives' of the Laurea and Laurea Specialistica programmes in Engineering, established by law in terms of programme outcomes, were quite similar, independently of the class they belong to:
- Qualifying Educational Objectives of Laurea Programmes in Engineering
  - appropriate knowledge and understanding of the methodological operative aspects of mathematics and of the other basic sciences and ability to apply such knowledge and understanding for the interpretation and description of engineering problems;
  - appropriate knowledge and understanding of the methodological operative aspects of engineering sciences, both in general and in-depth for the disciplines characterising each programme, and ability to identify, formulate and solve problems by using up to date methods, techniques and instruments;
  - ability to use techniques and tools to design components, systems, processes;
  - ability to conduct experiments as well as to analyse and interpret data;
  - understanding of the impact of engineering solutions on the social and physical environmental context;
  - knowledge and understanding of

professional and ethical responsibilities;

- knowledge and understanding of businesses and business practices in their economic, managerial and organisational aspects;
  - knowledge of contemporary issues;
  - ability to work in team and leadership; ability to communicate effectively, both in writing and in speaking, in at least another language of the EU, besides Italian;
  - broad education and ability to engage in life long learning;
- Qualifying Educational Objectives of Laurea Specialistica Programmes in Engineering
- appropriate knowledge and understanding of the theoretical scientific aspects of mathematics and of the other basic sciences and ability to apply such knowledge and understanding for the interpretation and description of complex or interdisciplinary engineering problems;
  - appropriate knowledge and understanding of the theoretical scientific aspects of engineering sciences, both in general and in-depth for the disciplines characterising each programme, and ability to identify, formulate and solve complex or interdisciplinary problems in said disciplines, also in an innovative way;
  - ability to devise, plan, design and manage complex and/or innovative systems, processes, services;
  - ability to design and manage highly complex experiments;
  - knowledge and understanding of context and transferable skills more advanced than those acquired in the Laurea programme.

As for curricula, the didactic engagement of the students over the three years of Laurea programmes had to amount to 180 ECTS credits (1 credit corresponds to 25 hours of working load) and the syllabus had to contain:

- at least 27 credits reserved to basic scientific disciplines (mathematics, physics, chemistry, statistics, informatics);
- at least 36 credits reserved to disciplines characterising each programme (in this regard disciplines are grouped into definite 'disciplinary areas');
- at least 18 credits reserved to either connected or integrative disciplines (i.e. all the disciplines not defined as characterising);
- at least 9 credits for the final test and

the knowledge of a European language different from Italian;

- at least 9 credits aimed at the progression of graduates to employment;
- at least 9 credits in the students' choice.
- while the didactic engagement of the students over the two years of Laurea Specialistica programmes had to amount to 300 ECTS credits, comprehensive of the 180 credits of the first cycle programme, an the syllabus, comprehensive of the 180 credits recognised from the first cycle studies, had to contain:
- at least 50 credits reserved to basic scientific disciplines (mathematics, physics, chemistry, statistics, informatics);
- at least 68 credits reserved to disciplines characterising each programme;
- at least 32 credits reserved to either connected or integrative disciplines;
- at least 15 credits for the final test;
- at least 18 credits aimed at the progression of graduates to employment;
- at least 15 credits in the students' choice.

It is clear that, because of the constraints established, didactic autonomy

resulting from the reform was a conditioned didactic autonomy, but the need to establish some general learning objectives and minimum contents of curricula is a consequence of the 'legal validity' of the degrees awarded by Italian Universities. In fact, in Italy academic degrees constitute an essential requisite for access to employment in the public sector and an essential pre-requisite for access to the 'State exam', which qualifies for the practice of the Engineering profession.

3. Consequences of the implementation of the Bologna process on Engineering education

The study organisation resulting from the implementation of the Bologna process - in particular the decision to introduce first cycle programmes aimed to supply students with adequate mastering of general scientific methods and contents and specific professional skills rigorously in series with two-year Laurea Specialistica programmes - has certainly constituted a true 'revolution' in the educational offer of Italian Engineering Faculties and has had huge consequences

especially on the education of second cycle graduates.

In designing the new first cycle programmes according to the standards established by the ministerial decree, Engineering Faculties have tried to pursue the objective to guarantee both the acquisition of specific professional skills and the mastering of general scientific methods and contents necessary for the study prosecution in the Laurea Specialistica programmes.

Because of the need to guarantee the acquisition of specific professional skills in the first cycle, it was immediately clear that it was impossible to offer first cycle curricula cut out of the old five-year Laurea curricula. So all hypotheses of integration of first cycle programmes with second cycle programmes adopted curricula planned for the old Diploma programmes - where the study of scientific and engineering disciplines was mainly connected to their applied aspects - as a reference model for the designing of the new Laurea programmes. As a consequence, the resulting first cycle programmes were more 'practice-oriented' than 'theory-oriented' programmes.

At the same time the need not to compromise an adequate mastering of general scientific methods and contents has not allowed to design fully practice-oriented first cycle programmes, with the result that in many cases first cycle programmes are not so practice-oriented as required by the labour market.

On the other side, in order to guarantee a qualitative level of second cycle graduates comparable with the qualitative level of the graduates of the old five-year Laurea, the original idea was to offer theory-oriented second cycle programmes, which favour in depth study of the theoretical scientific aspects of the disciplines already studied in the first cycle programmes, but with attention to their applied aspects, and, when necessary, start from the beginning basic contents not considered in the first cycle programmes.

This idea has never found a satisfactory application. This is due:

- to the objective difficulty to reconcile a first-level practice-oriented educational path with a second-level theory-

oriented one,

- to the objective difficulty to change the study approach on passing from first cycle to second cycle programmes on the part of the students,
- in any case, to the objective difficulty to recover, over the two years of the Laurea Specialistica, the 'deficit' in basic education accumulated in the first cycle studies - even when, in the attempt not to compromise the possibility to pursue the qualitative level required for second cycle graduates, first cycle programmes offered, generally in the final six-month period, two educational paths: a job oriented one and the other oriented to the prosecution of studies in second cycle programmes (the so-called 'Y model', a solution adopted by many Engineering first-cycle programmes).

As the educational path is necessarily much more selective in a theory-oriented programme than in a practice-oriented programme, most probably the idea could have worked with a limited number of selected first cycle graduates enrolled in the Laurea Specialistica programmes, which was in the mind of the legislator. On the contrary, in spite of the reform objective to fulfil the majority of the labour market needs with first cycle graduates, most first cycle graduates have chosen and are choosing to prosecute

their studies in the Laurea Specialistica programmes: the ministerial data show that between 70 and 80% of first cycle graduates in Engineering continue their studies in the Laurea Specialistica programmes.

Three reasons at least behind this choice.

One is certainly the opinion of students, families and, in general, of the public that the first cycle degree is a 'second choice' degree with respect to the 'first choice' degree represented by the Laurea Specialistica degree (the same opinion was certainly one of the reasons for the non-take-off of the Diploma programmes before the implementation of the Bologna process).

Another is represented by the fact that, if it is true that the education of three-year practice-oriented graduates was strongly supported by representatives of the labour market, it is also true

that big industry never showed interest in these new professional figures. The same president of Finmeccanica, the biggest public holding in Italy which controls industries in the fields of defence, telecommunications, transport systems, energy and aerospace, explicitly stated they are not interested in first cycle graduates, while small industry, which constitutes the actual industrial Italian fabric, has proved to be too small to take on even first cycle engineers.

Finally, the objective of a limited number of selected first cycle graduates enrolled in the Laurea Specialistica programmes would have required the definition of strict admission criteria. But this is a decision hard to be made by the Faculties, at least until the Ministry for University will continue to consider the 'quantity', and not the 'quality', of students and graduates as a reference indicator to distribute resources among Universities.

So the implementation of the Bologna process has resulted in a generalized decrease in the educational level of second cycle graduates with respect to the graduates of the old five-year Laurea. In this context, it must not be a surprise if the National Council of Engineers, which represents all the Engineer Associations

(Ordini) established on a provincial basis, acquired a whole page of one of the most widespread Italian newspaper to publicly ask the Minister for University to re-introduce the 'old' five-years Laurea.

The difficulty in first cycle programmes to reconcile two conflicting needs

- i.e. to both guarantee adequate mastering of general scientific methods and contents, necessary to follow with profit studies in the second cycle programmes, and adequate specific professional skills, promptly usable in the labour market - is certainly the main weak point of the new study organisation resulting from the implementation of the Bologna process. But another factor has contributed to the decrease in the quality of education, not only in Engineering programmes: the continual decrease of educational level in the secondary school, as evidenced by the results of the orienteering and self-assessment tests carried out by most Engineering Faculties since the early nineties, through a set of queries in mathematics, basic sciences, logic and verbal comprehension. And when the quality of the raw material decreases, inevitably also the quality of the final product decreases.

Finally, if as for improvement in the effectiveness of University education (through the reduction of dropouts and a better correspondence between the legal length of studies and the actual time taken to graduate) some positive results have been obtained (but the ministerial data show that dropout rates between first and second year are 20%, more or less the same as in the old study organisation, while only 30% of students graduate within the nominal duration of the programmes), certainly this is mainly due

to the incontestable greater easiness of the new programmes with respect to the old five-year Laurea.

4. The reform of the reform

That there was something to modify in the organisation of University studies

was clear already at the end of 2004, when the Minister for University issued the decree DM 270/2004 [2], which revised the DM 509/1999.

The main revision introduced by the new decree regards the definition of the general educational objectives of first cycle programmes and establishes that first cycle Laurea programmes have the aim to supply student with adequate mastering of scientific methods and contents, even when oriented to the acquisition of specific professional competences.

The new formulation has restore 'right of citizenship' to first cycle theory-oriented programmes, by abolishing the obligation to guarantee the acquisition of specific professional skills in first cycle programmes, and has paved the way for a revision of the curricula with a strengthening of the basic disciplines, by stressing the need to assure solid scientific basis.

Furthermore, the new formulation suggests to clearly distinguish between curricula oriented to the prosecution of studies in Laurea Magistrale (the new name of the Laurea Specialistica) programmes, i.e. curricula which have the aim to supply student with adequate mastering of scientific methods and contents only, and curricula which intend to prepare students for the labour market, i.e. oriented to the acquisition of specific professional competences also.

The other big revision introduced by the new decree (modifications in the learning objectives and organisation of Engineering programmes have been minimal) regards the introduction of a clear separation between first cycle and second cycle programmes: while in the 1999 decree the Laurea Specialistica was to amount to 300 ECTS credits, comprehensive of the 180 credits of the first cycle programme, the new decree introduces a clear separation between first cycle and second cycle programmes and leaves the responsibility to define the admission criteria to second cycle programmes with each Faculty. This regulation has been introduced to reduce the complexity of the preceding regulation, to increase flexibility in the educational paths and to favour students' mobility. It is clear that its correct application requires a great 'sense of responsibility' from Faculties.

Implementation of the 'reform of the reform' became operative only in the academic year 2008/09, as in the meantime we had two changes in government and the further decrees necessary to implement the new reform were approved only between 2007 and 2008. Those decrees constitute a complex set of measures aimed at reducing the number of programmes offered by the Italian University system - as a matter of fact overgrown after the implementation of the Bologna reform - and at forcing individual Universities to obey stricter requirements in four areas:

- a) transparency requirements, i.e. rules for correct and complete communication of features of programmes to students and all the other interested parties;
- b) requirements for quality assurance of educational processes;
- c) requirements for teaching staff and facilities which must be available to the programme, in relation to the scientific/learning areas involved;
- d) dimensional requirements, i.e. the maximum and minimum number of students that each programme can effectively sustain.

As a consequence of the fact that most first cycle graduates have chosen and are choosing to prosecute their studies in the second cycle programmes, almost all the new first cycle programmes in Engineering have been designed in view of the prosecution of studies in the second cycle Laurea Magistrale programmes. Therefore, their aim is mainly to supply student with adequate mastering of scientific methods and contents, even

when they offer also a job-oriented educational path, generally in the final year or in the final six-month period. Only few first cycle programmes have the aim to supply students with both adequate mastering of scientific methods and contents and specific professional competences.

This allows to hope that the new second cycle programmes will be able to recover, and possibly to improve, the educational level which characterized the old five-year programmes. However, most of the Engineering Faculties complied with the new decrees and revised the objectives and the organisations of their programmes according to the new rules in academic year 2009/10, and a few even in academic year 2010/11. Consequently the first degrees have been granted at the end of 2011 and 2010, respectively for the first and second cycle Engineering programmes, so at the moment it is too early to have a clear knowledge of the effect of the application of the 'reform of the reform' on the education of second cycle graduates.

5. What can be learnt from the Italian experience

What can be learnt from the Italian experience on the implementation of the Bologna process and the consequent

articulation of the study programmes in cycles? Certainly, not to repeat the mistakes of the first implementation described in this paper.

But there is another important thing that can be learnt, which can be synthesized in the following statement: in the implementation of the Bologna process, the main reference for the design of a programme must be the established learning outcomes, and not the need to articulate the old programmes in cycles. And if the established learning outcomes must be the main reference for the programme design, then, because the learning outcomes of a second cycle graduate in Engineering can not be achieved in two years of study, it means that the design of a second cycle programme in Engineering must be carried out together the design of the first cycle programme which gives direct access to it.

This requires a clear change in the way of thinking, because in many academic contexts the emphasis in the programme design is still placed on the individual interests of the academic staff and on what a student has to be taught and not on what a student has to learn and be able to do, i.e. on competence development and the achievement of intended learning outcomes of the learning process.

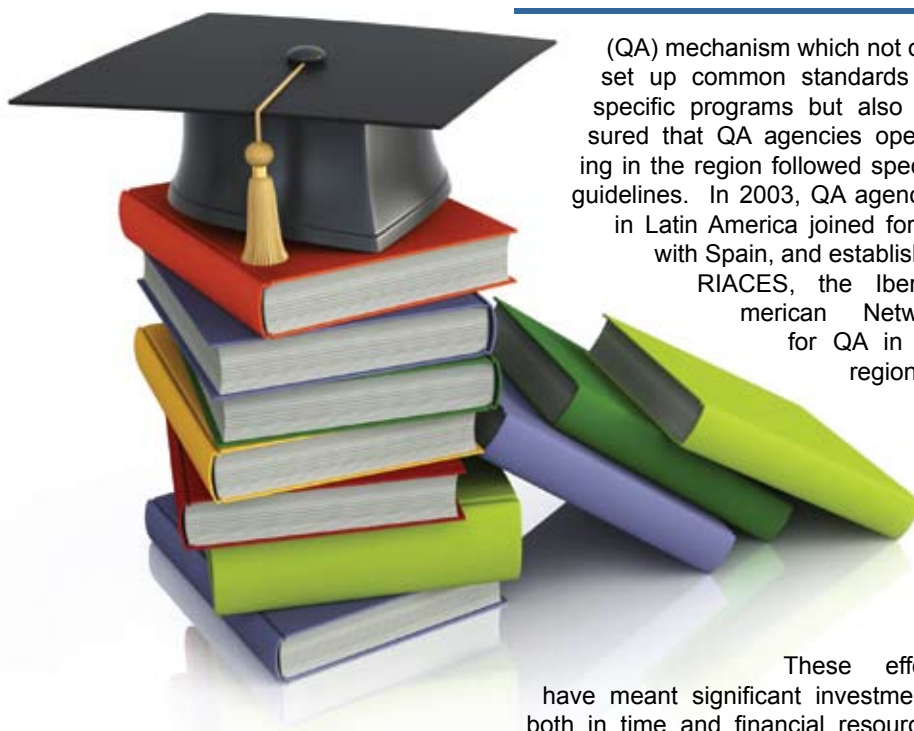
For instance in Italy the traditional 'staff-oriented' approach is giving way to the new 'student-oriented' approach only very slowly, even if Italy was the first country in Europe to fully adopt the organisation in cycles required by the Bologna process. In other words, in too many cases the design of the programme educational path starts with the definition of the syllabus rather than with the definition of the learning outcomes and then with the definition of a syllabus consistent with the established outcomes. And this is another mistake that should be avoided.

References

1. MIUR - Italy, *Decreto Ministeriale 3.11.1999, n. 509: "Regolamento recante norme concernenti l'autonomia didattica degli atenei"*, *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana 4 gennaio 2000 n. 2*
2. MIUR - Italy, *Decreto Ministeriale 22.10.2004, n. 270: "Modifiche al regolamento recante norme concernenti l'autonomia didattica degli atenei, approvato con decreto del Ministro dell'università e della ricerca scientifica e tecnologica 3 novembre 1999, n. 509"*, *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana 12 novembre 2004 n. 266*

IMPACT OF QUALITY ASSURANCE ON HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS RESULTS FROM A PROJECT IN IBEROAMERICA¹

Maria Jose Lemaitre
Executive Director of CINDA

A DESCRIPTION OF THE STUDY

Increased coverage and institutional diversity have led most countries to set up mechanisms to assess and to provide public assurance about the quality of higher education. In Latin America, this process started at the beginning of the 1990; by the end of the decade, Mexico, Costa Rica, Argentina, Colombia and Chile had well consolidated quality assurance processes in place; other countries, notably those adhering to the MERCOSUR free trade agreement, were involved in a regional quality assurance

(QA) mechanism which not only set up common standards for specific programs but also ensured that QA agencies operating in the region followed specific guidelines. In 2003, QA agencies in Latin America joined forces with Spain, and established RIACES, the Iberoamerican Network for QA in the region.

These efforts have meant significant investments, both in time and financial resources, for governments and higher education institutions. However, even though most stakeholders would agree that QA has proved beneficial for higher education, no systematic study has been made on the impact of this activity on the actual operation of universities in the region.

In 2008, the Interuniversity Center for Development, CINDA², with the support of the European Union, implemented a project focused on the effectiveness and relevance of quality assurance mechanisms in Latin America from the point of view of institutional quality, in order to provide national and institutional leaders

with information leading to policy decisions.

From the beginning, it was evident to all participants that it was impossible to isolate the impact of QA processes on actual university operation. Therefore, a decision was made to focus on the perception of significant stakeholders, and to report on any changes that had happened after QA processes had been in place for a previously specified number of years. The study focused on those countries where QA processes were in place for at least five years, and within those, on the national, or system level, and on the institutions themselves. Information at the national level was sought from the leading authority on higher education; the head of the national quality assurance agency, and representatives from professional associations.

At the institutional level, respondents included leading authorities (academic and planning leaders), deans and heads of department. Academic staff, students and graduates from programs that had been involved in QA processes were also included. The instruments used were interviews, focus groups and questionnaires.

Seven countries were included in the study: Mexico, Costa Rica, Colombia, Chile, Argentina, Spain and Portugal. In each country, four universities were selected (six in the case of Mexico), taking care to have public and private universities, as well as some located in the metropolitan areas and in the regions.

¹Iberoamerica includes all the Spanish speaking countries in North, Central and South America, Brazil, Spain and Portugal.

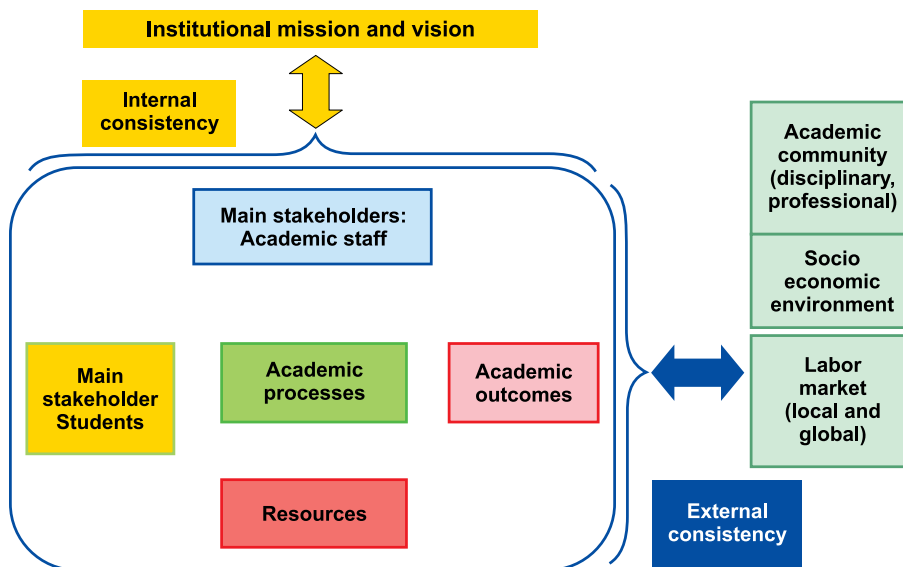
²CINDA is a network of prestigious universities in Latin America and Europe, with forty years of experience in developing and implementing joint projects on institutional management and higher education policies. See www.cinda.cl

Frame of reference

The frame of reference was built taking into account information gathered from international studies (which, unfortunately, were quite few), and the experience of the partners in the project. Based on a discussion of current definitions of quality and a characterization of the different purposes of QA processes, a basic model for the analysis of institutional operations was developed³.

In the first place, it was agreed that quality, within the framework of the project, would be understood as a com-

bination of external and internal consistency. External consistency, also conceived as relevance, meant the capacity of an institution to respond effectively to a set of external requirements or demands (from the disciplinary, academic or professional fields; social needs; norms and regulations). Internal consistency meant the capacity of an institution to translate its response following its guiding principles and the priorities set up in its mission statement. Thus, quality followed a 'fitness for purpose' approach, with external consistency providing the necessary 'fitness of purpose' component.

This can be represented in the following diagram:

On the basis of this definition, and following extensive consultation with the partners in the project, the project identified three dimensions for assessing the impact of QA, and a series of aspects in each of them:

1. Impact at the HE system level
  - Institutionalization of QA
  - Information systems for higher education
  - Internationalization
  - Role of the Government in QA
  - Articulation mechanisms for improved mobility
  - Public awareness about quality in HE

2. Institutional management

- Institutionalization of QA mechanisms within HEI
- Development of internal information systems

- Management, governance and administration
- Management of teaching
- Management of academic staff
- Administrative and financial management
- Participation of external stakeholders

3. Teaching practices

- Definition of expected learning outcomes/study plans/curricular development
- Information on student progress
- Assessment of learning
- Teaching strategies

MAIN FINDINGS

The findings are organized following the identified dimensions; general opinions are registered, with special mention of any significant differences, either among countries, respondents or type of institution.

María José Lemaitre

Executive Director of CINDA sociologist with graduate studies in education, is currently Executive Director of CINDA,

a network of universities in Latin America and Europe.

She is the current President of the International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education, INQAAHE, and past president of the Iberoamerican Network for Quality Assurance in Higher Education, RIACES. She is a member of the Advisory Council for the International Quality Group of the Council for Higher Education Accreditation of the United States (CHEA) and of the Advisory Council of ANECA, the quality assurance agency in Spain.

Quality assurance processes have been in place for many years in a number of countries. A study, carried out in seven Latin American and European countries, focused on its perceived impact on the performance of higher education systems, institutional management and the teaching and learning process. The study showed that institutionalized assessment and review practices, develop information systems and improve teaching practices. Some shortcomings were also identified. Quality assurance sometimes evolves into a mostly formal and bureaucratic process, adding little to quality. At the end of the article the author gives recommendations for quality assurance.

Ali təhsil müəssisələrinə keyfiyyətin təminatının təsiri. İBOAMERIKA layihəsinin nəticələri" adlı məqalədə göstərilir ki, keyfiyyətin təminatı prosesi bir sıra ölkələrdə uzun illərdə ki, aktual məsələlər sırasında qalmaqdadır. Bəzi Latin Amerika və Avropa ölkələrində ali təhsil sistemləri, institusional idarəetmə, tədris və təlim prosesləri üzrə tədqiqatlar aparılmışdır. Aparılan tədqiqatlar göstərmişdir ki, keyfiyyətin təminatı qiymətləndirmə sisteminin qurulmasına və təcrübələrin keçirilməsinə, informasiya sistemlərinin inkişafına və tədris təcrübəsinin təkmilləşdirilməsinə köməklik edir. Bu sahədə müəyyən çatışmazlıqlar da olmuşdur. Keyfiyyətin təminatı prosesi bəzən formal və bürokratik xarakter daşıyır. Sonda müəllif keyfiyyətin təminatı istiqamətində öz təkliflərini vermişdir.

В статье указывается, что процесс обеспечения качества в ряде стран относится к наиболее актуальным проблемам. В связи с этим в семи Латиноамериканских и Европейских государствах проводились исследования в области систем высшего образования, институционального управления

³A pilot study included employers. However, methodological and substantive reasons suggested that the relevant information could be obtained from other sources, and they were not included in the final study.

⁴For a more detailed discussion of the frame of reference, or for more information on the project, see www.cinda.cl. The information provided there is in Spanish, but questions may be addressed to mjlemaitre@cinda.cl.

вузами и организации в них учебного процесса. Исследования показали, что обеспечение качества помогает в создании системы оценивания и опыта в этой сфере, развитию информационных систем и совершенствованию учебной практики. Однако в этой области имеет место и ряд недостатков. Вопросы обеспечения качества носят иногда формальный и бюрократический характер и почти не учитывают само качество. В конце статьи автор отмечает свои рекомендации в обеспечение качества.

Impact at the HE system level

Institutionalization of QA. All countries had operating national quality assurance agencies, with clear standards and procedures, which are deemed to be reliable and effective (outstanding in the case of Colombia and Argentina). Most of the respondents had a good understanding of the processes and mechanisms involved; they considered that QA processes had made a significant contribution to a more systematic approach to quality, the identification of strengths and weaknesses in the system and provided a general overview of higher education. However, there was strong criticism to the operation of private agencies (which are authorized in Mexico and Chile), mainly because of poor consistency in the application of criteria, the use of indicators and the accreditation decisions. Other critical comments related to the work of peer reviewers and to the accurate and timely dissemination of accreditation results.

Information systems for higher education. Information systems address three different types of users: Government officials or policy makers, higher education institutions and the general public. There is a generalized opinion that information systems have improved substantially, with better data being made available and thus making it easier to support policy decisions both at the national and the institutional levels. However, at the level of public information, respondents in most countries (with the exception of Chile), consider it is still difficult for the public to find it, and to understand its meaning; at the same time, the fact that information can be used by the competition raises doubts about its reliability.

Internationalization included issues of mobility of students and staff and mutual recognition of studies or qualifications. This is one of the areas where

least impact was reported. There is no perceived link between QA and mutual recognition, and bilateral agreements, when they exist, are widely unknown. The two European countries included in the study highlight the role of mobility as a significant influence behind quality assurance, but do not recognize its impact in improving mobility either of students or professionals.

Role of the Government in QA. All countries state that QA processes began as a result of public decisions and link participation of HEIs in QA to the existence of incentives (such as special access to funding for students or for institutional development, hiring policies, or other similar mechanisms). The establishment of a regulatory framework is seen as a responsibility of the Government, and most countries consider that the current regulations related to QA are adequate and that they contribute to institutional improvement.

Articulation mechanisms for improved mobility. Articulation, understood as the elimination of barriers for intra and interinstitutional mobility, the existence of mechanisms to recognize prior learning or an increased flexibility in the curriculum, is reported as a necessary development, still in its very first stages in all countries. Any initiatives in this respect are seen as the result of decisions made by specific institutions, with no relationship to QA with the exception of Colombian and Mexican respondents, who reported that, due to requirements emerging from program accreditation, curricula had become more flexible, thus facilitating some measure of articulation.

Public awareness about quality in higher education. There is a general agreement that there is an increased concern about quality, probably as a result of increased access to higher education and to the diversification of its provision. There is concern about the type and degree of information reaching the public, and a feeling that although QA processes have led to an increased awareness of the need to address quality issues explicitly within higher education institutions, no clear information about quality has been provided to prospective students, their families or employers.

Institutional management
Institutionalization of QA mechanisms within HEI. All countries report the establishment of units to support quality assurance within HEIs, mostly through the hiring of technical staff to provide necessary data and to support periodic assessment processes and

the organization of dissemination and capacity building activities. In general, there is a positive perception of the institutional support to QA, which is stronger in the intermediate levels (deans, heads of department). Most respondents consider that there is clear link between participation in accreditation processes and the above mentioned institutionalization mechanisms, and report that QA can be seen in improved curricula and study plans, increase academic staff with terminal degrees and improved facilities.

At the same time, they complain about an increased bureaucratic load of work as a result of the need to engage in mostly formal processes linked to QA.

Development of internal information systems. This is one of the areas where stronger impact of QA is perceived. All countries and all HEIs report significant advances in the quality, availability, coverage and timeliness of information for institutional and academic management, with Costa Rica, Colombia and Chile leading the positive opinions. This is more strongly emphasized by Vice-rectors, Directors of Planning and Deans; academic staff report changes but do not always perceive their usefulness and complain about the demands the provision of data makes on their time.

There are differences in perception between public and private institutions, with some criticism to the lack of participation in decision making in private universities.

Management, governance and administration. Several countries reported favourable changes, with Costa Rican and Colombian institutions leading the way. The main changes attributed to QA have to do with a clearer specification of institutional purposes, dissemination of its main aspects, follow up on the achievement of goals and making necessary adjustments. There is also a stronger link between assessment and improvement actions and their consideration in institutional planning. As could be expected, institutional leaders are the ones to have a clearer view of these relationships, and they report professionalizing managerial processes as well as improved protocols for decision making.

The link between improved governance and management and QA processes is more clearly perceived in Costa Rica, Colombia and Chile; the other countries report similar changes, but they do not associate them with QA.

Management of teaching. Deans and heads of department report significant improvements in the management

of the teaching function. These are mostly seen in an improvement of teaching related services, attention to students needs, teacher coordination and improvement in the provision and use of teaching and learning resources.

Academic staff also highlight that there is a clearer recognition of teaching as an institutional priority. Curricular changes are also seen as a consequence of participation in QA processes, mainly in Colombia, Costa Rica and Chile. They are less evident in Argentina and Mexico and not significant in Spain and Portugal (where the requirements for alignment with the Bologna agreement has been the real trigger for these changes).

tions; this is clearly a result of criteria that demand that all programs must show a significant level of research activity to be accredited.

These results are mostly perceived by deans, heads of department and teachers. University leaders, who also recognize that they have taken place, tend not to consider them a direct result of QA.

Administrative and financial management. The focus of responses was on financial management. They highlight improved planning practices and report increased efficiency and effectiveness. However, responses again vary by country: Colombia and Costa Rica consider that QA processes (and mainly the self

or participated in the definition of quality criteria. Others mentioned that they participated in curricular committees or other similar bodies, where they provide an external view on the curriculum, but did not link these instances to quality assurance.

Teaching practices

Definition of expected learning outcomes/study plans/curricular development. All respondents recognize that the definition of expected learning outcomes, as well as that of curricula and study plans have been adjusted taking into account the views of graduates and employers, and they highlight the need to

Management of academic staff.

Most respondents reported that QA processes had had an effect on hiring practices and criteria, by strengthening the requirements for academic qualifications and, in some degree, for pedagogic training; academic staff report an increasing recognition of teaching practices in their assessment, but no impact is perceived on salary levels.

There are interesting differences among countries in this aspect: Respondents in Spain, Portugal and Mexico recognize changes, but consider that they are mostly a consequence of other policy mechanisms; Colombia, Costa Rica and Chile state that QA criteria, which focus on the number, qualifications and management strategies of the academic staff, have had a strong impact in the way in which higher education institutions have reacted.

Argentina is the only country which reports a strong impact on the level of involvement of academic staff in research activities and in the number of publica-

assessment exercises) have led to improvement plans, which then feed into administrative and financial priorities. In Mexico, Portugal and Spain there is a clear recognition of improved efficiency, without attributing it to quality assurance. In Chile and Argentina, opinions are mixed: some institutions consider that there is strong impact, mostly in terms of improved planning, performance agreements, increased administrative organization) but this is not the case in all of them.

At the same time, there is a complaint about quality assurance imposing an increased bureaucratic approach and demanding much administrative work, mainly from the teaching staff.

Participation of external stakeholders. The study focused on their role in different levels of decision making within HEIs. Responses were scarce, and quite varied; some respondents mentioned that employers, professional associations or graduates responded to questionnaires during internal or external assessment,

take into account market requirements.

Changes in expected learning outcomes are emphasized by Colombia, Costa Rica and Chile; Chile and Mexico also refer to changes leading to competency based curricula. Portugal and Spain, on the other hand, recognize significant curricular changes, with Bologna being the main reason for them.

Vice-rectors and Deans minimize the role of QA in these adjustments, stating that curricula are the subject of permanent revisions. Heads of Department and teachers, however, clearly link these changes to accreditation procedures, through the requirements of quality criteria, the implementation of self assessment practices and the implementation of improvement plans resulting from these exercises. Students perceive satisfactory improvements in this respect.

Of course, changes and adjustments in curricula and study plans cannot be attributed solely to QA processes. The interesting result here is that QA has provided a strong incentive to these adjust-

ments, with an added sense of urgency.

Information on student progress.

This is one of the main areas of concern for all institutional respondents, and they report that the figures on student progress, pass/fail rates, retention, time to completion, have become visible and relevant as a consequence of accreditation. At the same time, they also emphasize that actions to improve these figures are the responsibility and the work of universities, not of quality assurance agencies.

It is interesting to mention that the discussion in this respect focused mainly on the need to improve the available information on attrition: numbers, students at risk, causes, and actions to be taken. University leaders and staff recognize that some actions have been taken, but

the other countries (ranging from 68.5% in Mexico to 75% in Costa Rica).

Assessment of learning. This is recognized as a key aspect for the improvement of teaching. At the same time, most respondents state that only recently this has been addressed from an institutional perspective. Before, most of the initiatives came from individual teachers, with little evidence of actual improvement.

Heads of Department and teachers emphasize that currently a strong preoccupation with this issue is apparent, although not exclusively linked to QA. Again, Colombia, Costa Rica and Chile are the countries where this link is most evident; the other countries report that there is a link, but much weaker. Students recognize that there are improvements in this area.

first kind of improvements, and having promoted the second type.

In public universities, which are larger and more complex, these changes are seen mostly as the result of the initiative of individual teachers; in private universities, they are promoted by a central administration.

Students recognize some improvements in this respect, although they consider them still insufficient.

CONCLUDING REMARKS

The study was organized based on the assumption that if there were significant differences, these would be associated mainly to the basic features of the national QA systems; the different roles actors played within the system; the private / public institutional division.

The results showed that indeed, there are important differences linked to the features of the QA system, but the two main factors are (1) the degree to which quality assurance is easily identified with a centralized agency, and (2) the focus on program accreditation. In the first case, it seems essential to higher education institutions to be able unambiguously to identify who is responsible for QA. In countries such as Mexico, where there are many different agencies and levels of QA, their impact is much less clear than in countries such as Colombia, or Argentina, where there is a strong national agency. Decentralization, understood as the possibility for multiple agencies offering accreditation services (Mexico, Chile) is strongly criticized. In the case of program accreditation, all the countries included in the study had at least some instances of program accreditation, in different models. However, the strongest impact is seen in those countries where the focus is on programs leading to professional degrees, and where academic staff and students are involved both in self assessment and external reviews.

The role each respondent played made a very important difference in the way in which the impact of QA is perceived. National authorities are relatively uninformed, which is not surprising in a region where the autonomy of higher education institutions is almost an article of faith. However, it is interesting to note that in countries such as Colombia and Argentina, and recently also in Chile, governmental officials are taking an increasing interest in the definition of QA standards and procedures, or in the regulation of QA agencies.

At the institutional level, representatives from the central administration (vice-rectors) recognize changes in man-

that their impact is still unknown; there is no valid and reliable information, and therefore, this is an area where improvement is badly needed.

Several types of actions linked to this increased awareness were mentioned: mentoring programs, improved curricular flexibility, smaller classes, counseling for students, scholarships and financial support, improved teaching materials, foundation courses, specialized teachers for some types of study, follow up and early monitoring among them.

Students have strong opinions in this respect. The percentage of students reporting that there has been improvement in institutional support to students with academic problems is low in Chile, Portugal and Spain with less than 30%; medium in Argentina (55.8%) and high in

Teaching strategies. This is considered an important factor from the point of view of quality assurance, and in general, has received significant consideration from the universities. Deans, heads of department and teachers report important changes, both as a result of institutional initiatives and the work of individual teachers.

Reports deal with a wide range of strategies, some dealing with very basic matters (such as improved reading lists and the provision of needed reading materials; increased provision of teaching and learning resources; better allocation of facilities). Others address teaching innovations, such as the introduction of ICT to teaching, new teaching methodologies, practical work. Quality assurance is seen as having a direct link with the

agement practices, but they tend to link them to their own managerial priorities and decisions, and not to external factors such as QA or national policy.

The most interesting comments come from mid level authorities, that is, Deans, and to a lesser degree, Heads of Department. They are in a position to see and understand institutional priorities and policies, and at the same time, to have a thorough knowledge of what is happening at the program and department levels. They see a strong influence of QA both in managerial practices and in the teaching and learning processes, and can also identify areas where QA has had a negative impact.

Academic staff and students have a more limited view, but they are the strongest supporters of QA in terms of promoting important changes in staffing, the provision of learning resources, curriculum and teaching practices. Academic staff are also those complaining more strongly about increased bureaucratization and administrative workload.

External stakeholders have an ambiguous role. They are considered important by most academics, but there are no concrete and systematic instances for ensuring their participation or contribution. They report to be interested in the quality of teaching, but there is no evidence of any significant efforts to access relevant information, or to take a more active role either in the development of quality standards or in external reviews.

There was no evidence that the distinction between private and public institutions made a significant or consistent difference.

RECOMMENDATIONS

The first recommendation that comes up is the importance to keep up and strengthen program accreditation. Most of the positive consequences identified in the study are linked to processes happening at the program level, especially when the discussion about quality involves academic staff and students; this approach makes changes more manageable, and in any case, much more visible. While an institutional focus is important, its impact is clearly lower, or at least, much harder to recognize.

A second recommendation refers to the need to improve and redesign information systems, to take into account the needs and concerns of a wider range of users, including potential and actual students, or employers. Most of the information provided is designed to serve decision makers, researchers, or other specialized groups, and ends up being

illegible to non specialists. One of the most important roles of QA is to provide information about the degree to which a program or an institution meets quality standards. If this information is not available, or being available, is not easily understood by users, then it could just as well not exist.

It seems also important to strengthen the capacity of national leaders, or governmental officials, to make use of the information obtained through QA to revise and improve higher education policies. There is little understanding that QA is a policy instrument, and that in order to be effective, it must be aligned with other instruments, in such a way that anticipated and unanticipated interactions are taken into consideration in the revision of higher education policy decisions.

At the institutional level, it seems essential to work on the promotion of quality management, and to work with institutional leaders to link quality assurance processes with their own managerial decisions. The lack of perceived links between the results of self assessment and external reviews (at the institutional and program level) by Vice-rectors or Directors of Planning generates concern about the efficiency and effectiveness of institutional management, and of the difficulties to integrate these different processes with a view to increased quality. Institutions should also pay attention to quality assurance units, and the way in which they carry out their work. While they can provide important support, they also tend to impose excessive formal requirements for self assessment, thus turning it into a heavy burden for many academic staff.

Quality assurance agencies need to revise and improve their mechanisms for selecting, appointing and training peer reviewers, as well as determining clear guidelines for their work which is one of the main areas of concern for programs and institutions. The coexistence of national and private agencies must also be carefully evaluated, in order to set up clear guidelines and requirements, and ensure the consistency in their decisions, and the rigorous application of sound standards and procedures.

There are many other issues that should be addressed: the need to find means to involve external stakeholders and to get their interest in promoting and enhancing quality; the need for QA agencies to revise frequently their criteria and procedures, and involve internal and external stakeholders in this work; the links between QA and mutual recognition of qualifications, mobility and other forms

of internationalization; the ways in which QA can contribute to intra and inter-institutional articulation.

Quality assurance plays a significant role in all the countries analyzed. Everybody recognizes its value, and that it has had important consequences for the life and actions within higher education institutions. We hope that this study will contribute to make it not only an activity addressed at the external assurance of quality, but rather a shared responsibility whose goal is effectively to improve the quality of higher education.

References

CINDA, Marco de referencia para el proyecto sobre aseguramiento de la calidad, http://www.cinda.cl/proyecto_alfa/download_finales/8MarcodereferenciaparaelProyectosobreAQ.pdf

Buendía, A., Contreras, M., Díaz, A., Ibarra, E., Quiroz, E., Rivera, R., y otros. (2011). Estudio sobre impacto de los procesos de aseguramiento de la calidad a partir de la información provista por actores relevantes: el caso de seis universidades en México. México: CINDA.

Centro de Estudios sobre Ciencia Desarrollo y Educación Superior, REDES. (2011). Estudio sobre impacto de los procesos de aseguramiento de la calidad a partir de la información provista por actores relevantes. Argentina: CINDA.

Conttactica. (2011). Estudio sobre impacto de los procesos de aseguramiento de la calidad a partir de la información provista por actores relevantes. Colombia: CINDA.

De la vega, R., Martínez, É., Martínez, N., Roselló, G., Pujolràs, O., Sabadell, M., y otros. (2011). Aseguramiento de la Calidad: Políticas públicas y gestión universitaria. El Sistema Universitario Español. España: CINDA.

DEMOSCOPICA. (2011). Estudio sobre impacto de los procesos de aseguramiento de la calidad a partir de la información provista por actores relevantes. Chile: CINDA.

Intercampus. (2011). La calidad de la Educación Superior. Portugal: CINDA.

Quirós, A., & Villalobos, J. (2011). Informe de Evaluación Impacto de los Mecanismos de Aseguramiento de la Calidad en la Educación Superior. Costa Rica: CINDA.

Torre, D. and Zapata, G., Impacto de los Procesos de Aseguramiento de la Calidad, ppt, Buenos Aires 2011, http://www.cinda.cl/proyecto_alfa/htm/documentos.htm

YÜKSƏK KEYFİYYƏTLİ MÜƏLLİMLİK PEŞƏSİNİ NECƏ FORMALAŞDIRMAQ OLAR: QABAQCIL ÖLKƏLƏRİN TƏCRÜBƏSİ¹

İqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf təşkilatının (İƏİT)² beynəlxalq tələbə qiymətləndirmə proqramı (BTQP) və İƏİT-in öyrətmə və öyrənmə üzrə beynəlxalq araşdırma (ÖÖBA)² qrupunun hesabatları əsasında zirvə görüşünün birgə (müştərek) sponsorları ilə məsləhətləşdikdən sonra Andreas Şleyxerin tərtib etdiyi məlumatlandırıcı məruzə əsasında hazırlanmış materialın icmalı

Giriş

Müəllimlər və məktəb rəhbərlərinin qarşısında çox vaxt çətin şəraitdə təlimin nəticələrini yaxşılaşdırmaq problemi durur. Onlardan hər bir şagirdin yaxşı oxuya bilməsi üçün ona fərdi yanaşmaq, şagirdlər arasında getdikcə artan mədəni müxtəlifliyi və durmadan dəyişən müasir öyrənmə üsulları ilə ayaqlaşma bilmək tələb olunur. Onlar, həmçinin kurikulumda, pedaqogika sahəsində və elektron resursların inkişafında baş verən yenilikləri mütləmədi izləməlidirlər.

Qarşıya qoyulan məqsəd müəllimləri müasir dövrün tələbləri və problemləri

şəraitində səmərəli öyrənmə üçün hazırlamaqdan ibarətdir. Bunun üçün bir çox amillər yenidən düşünülməli, o cümlədən aşağıda sadalanan amillər səmərələşdirilməlidir:

- fərdlər kontingentindən müəllimliyə namizədlərin seçimi;
- kadrları cəlb etmə sistemini və işçi heyətini komplektləşdirmə üsulları;
- işlərinə başlamazdan öncə gənc müəllimlərin aldığı ibtidai pedaqoji təhsil;
- müəllimlərin işini monitorinq etmək üsulları;
- təzə müəllimlərin işə başlamaq yolları;

- təzə müəllimlərin ixtisasartırma keçmək yolları;
- kadrlara dəstək göstərilməsi yolları;
- işdə çətinlik çəkən müəllimlərin fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq yolları;
- ən yaxşı çalışan müəllimlərə daha yüksək status və səlahiyyət imkanları vermək yolları.

Bir çox təhsil sistemlərində uğurla çalışan müəllimlər təlim prosesinin nəticələrini yaxşılaşdırmaqla yanaşı, təhsil sisteminin özünün də yaxşılaşmasında aparıcı rol oynayırlar. Bu sistemlərdə iş metodunu dəyişmək barədə müəllimlərə

¹<http://www2.ed.gov/about/inits/ed/internationaleled/background.pdf>

²Hal-hazırda təşkilata üzv olan ölkələr: Avstraliya, Avstriya, Belçika, Kanada, Çili, Çexiya Respublikası, Danimarka, Estoniya, Finlandiya, Fransa, Almaniya, Yunanistan, Macarıstan, İslandiya, İrlandiya, İsrail, İtaliya, Koreya, Lüksemburq, Meksika, Hollandiya, Yeni Zelandiya, Norveç, Polşa, Portuqaliya, Slovakiya Respublikası, Sloveniya, İspaniya, İsveç, İsveçrə, Türkiyə, Birləşmiş Krallıq və Amerika Birləşmiş Ştatları.

³İƏİT-in Öyrətmə və Öyrənmə üzrə Beynəlxalq Tədqiqatı (ÖÖBT) qrupu 2008-ci ildə Avstraliya, Avstriya, Belçika (Flemiş icmasında), Braziliya, Bolqarıstan, Danimarka, Estoniya, Macarıstan, İslandiya, İrlandiya, İtaliya, Koreya, Litva, Malayziya, Malta, Meksika, Norveç, Polşa, Portuqaliya, Slovakiya Respublikası, Sloveniya, İspaniya və Türkiyədə təqribən 90000 müəllim arasında sorğu keçirmişdi. ÖÖBT-dən əldə olunmuş nəticələr müəllim və məktəb direktorlarının öz işləri barədə verdikləri məlumatlarına əsaslanır və buna görə də onların öz fikirlərini, inamlarını və gördükləri iş barədə xülasələrini əks etdirir. Bu, mühüm informasiyadır, ona görə ki, o, müəllimlərin işlədikləri təlim mühitini necə dərk etdikləri barədə, onların motivasiyası, təhsil sahəsində aparılan siyasətlərin praktikada necə həyata keçirilməsi barədə məlumat verir. Digər fərdi məlumatlar kimi, bu informasiya da obyektivdir və ona görə də obyektiv şəkildə ölçülə bilən məlumatlardan fərqlidir. Bu hal məktəb direktorlarının məktəblərin xüsusiyyətləri barədə verdikləri məlumat münasibətdə də eynidir. O, inzibati məlumatlarda verilmiş təsvirdən fərqli ola bilər. Daha ətraflı məlumat üçün bu sənədə müraciət edin: İƏİT (2009), Səmərəli öyrətmə və öyrənmə mühitlərinin yaradılması: ÖÖBT-in ilk nəticələri, İƏİT nəşriyyatı, Paris.

³Status quo – "status quo" latın dilindən götürülmüş termdir. Onun mənası indiki vəziyyət və ya mövcud vəziyyətin olduğu kimi saxlanılması deməkdir.

yuxarıdan göstərişlər verilmir. Müəllimlər özləri islahatlara başçılıq edir və əsl peşəkarlar kimi məsuliyyəti öz üzərlərinə götürürlər.

Sözügedən məruzə xüsusi olaraq aşağıdakılara nəzər salır:

1. Müəllimlərin pedaqoji peşə sahəsinə cəlb edilməsi və onlara ibtidai pedaqoji təhsilin verilməsi

Çoxlu sayda pedaqoji kadrlar təqaüd yaşına çatdığına görə tezliklə bir çox ölkələrdə pedaqoji kadrlarla təminatda defisit yaranacaq. Buna görə də müəllimlər sırasına uyğun gələn bacarıqlı məzunları cəlb etmək üçün düşünülmüş strategiya və stimullaşdırıcı tədbirlər tələb olunur. Müvafiq maaş səviyyələrinin təyin edilməsi bu məsələlərin həll yollarından biri ola bilər. Lakin müəllimlik peşəsini cəlb edici etməyə nail olmuş ölkələr bu məqsədə tək cəmələhaqqını artırmaqla deyil, müəllimlərin ictimai statusunu qaldırmaqla, onlara peşəkarlıq inkişafı üçün real perspektivlər təklif etməklə və əsl mütəxəssislər kimi, islahatların aparılmasını onlara həvalə etməklə nail olmuşlar. Bu isə, öz növbəsində, müəllimdən sadəcə kurikulumun tələblərini yerinə yetirmək deyil, təhsil sahəsində novator və tədqiqatçı olmağa kömək edən pedaqoji təhsil almasını tələb edir.

2. İş yerlərində müəllimlərin püxtələşməsi üçün yaradılmış imkanlar və bu sahədə onlara göstərilən dəstək

Sözügedən araşdırma göstərdi ki, müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsi müxtəlif ölkələrdə və hətta ayrıca götürülmüş ölkə daxilində də bir-birindən çox fərqlənir. Burada kəmiyyət göstəriciləri ilə yanaşı, bu fəaliyyət növünün xüsusiyyəti də önəmlidir. Çox vaxt müəllimlərin peşəkarlıq inkişafı qısamüddətli, natamam kursların keçirilməsi ilə nəticələnir, halbuki ÖÖBA araşdırmasında iştirak etmiş müəllimlər qeyd etmişdilər ki, peşəkarlıq inkişafı nöqtəyi-nəzərindən ən faydalı proqramlar uzunmüddətli ixtisasartırma və tərkibində tədrisin effektivini artırmağa nail olma yollarının müzakirə edilməsi daxil olan proqramlardır.

ÖÖBA araşdırması onu da göstərdi ki, çox vaxt müəllimlər peşəkarlıq inkişafı üzrə proqramların xərclərini öz üzərlərinə götürürlər: ixtisasartırmaya öz vəsaitlərini xərcləmiş müəllimlər, bir qayda olaraq təlimdən daha çox fayda götürürlər. Eyni qaydada, mövcud tədris metodlarının təkmilləşdirilməsi üzərində həmkarları ilə birlikdə çalışaraq digər müəllimlər də bu işdən faydalanırlar.

İş yerlərində müəllimlərə göstərilən

köməkliliklə bağlı olan digər mühüm məsələ onların iş şəraitinin və peşəkarlıq inkişafı perspektivlərinin onların ehtiyac və isteklərinə nə dərəcədə uyğun gəlməsidir.

3. Müəllim əməyinin qiymətləndirilməsi və mükafatlandırılması

ÖÖBA araşdırmasının nəticələri göstərdi ki, aparılmış attestasiya və qarşılıqlı əlaqənin səviyyəsi müəllimlər tərəfindən dəstəklənir. Attestasiya, həmçinin müəllimlərin özünü təkmilləşdirməsinə də köməklik edə bilər. O, məktəblərin nailiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılması işinə müəllimlərin cəlb olunması üzrə göstərilən səylərin tərkib hissəsi də ola bilər. Lakin hal-hazırda müəllimlərin əksəriyyətinin fikrincə, məktəb direktorları attestasiyanı onların yaxşı işini qiymətləndirmək üçün istifadə etmirlər. Bu da onu göstərir ki, attestasiyanın əsas komponentlərindən biri onu həyata keçirən şəxslərin müvafiq surətdə təlim keçməsidir. Bununla əlaqədar olan, ehtiyatla həll edilməli məsələ isə müəllimin əməyinin düzgün və ədalətli mükafatlandırılması ilə onun fəaliyyətinin göstəriciləri arasındakı meyarlar nisbətinin müəyyənləşdirilməsidir. Burada hansı sistemdən istifadə olunsa da o, ədalətli olmalı, çoxsaylı meyarlara əsaslanmalı və müəllimlik peşəsində istifadə olunan üsullara uyğun qaydada, aşkarlıq prinsipləri əsasında tətbiq olunmalıdır.

4. Müəllimlərin təhsil islahatlarında iştirakı

Status-kvo³ vəziyyətində hər hansı fundamental dəyişikliklərin edilməsi maraqlı tərəflər arasında müqavimətə səbəb ola bilər; müəllimlərin fəal və həvəsli iştirakı olmadan, təhsil islahatları, adətən uğursuzluğa düçar olur. İslahatların uğurlu olması şansı səmərəli məsləhətləşmələr, kompromisə getmək istəyi və ən başlıcası isə islahatların planlaşdırılma və həyata keçirilməsi işinə müəllimləri cəlb etməklə yaxşılaşdırıla bilər. Məsləhətləşmələr praktiki addımlara keçdikdə islahatlar prosesi tədricən məktəblərin, peşəkar müəllimlərin aparıcı rol oynadığı təlim verən təşkilatlara çevrilməsinə yönəlir.

Bu dörd istiqamət bir-birilə qarşılıqlı əlaqəlidir. Məsələn, əgər müəllimlərin əməyi lazımcına mükafatlandırılmasa və onların iş şəraiti müvafiq surətdə yaxşılaşdırılmasa, onda müəllimlik ixtisaslarına qəbul imtahanlarında keçid balını sadəcə qaldırmaq yolu bu peşə sahəsinin müəllim kadrlarla təmin olunması işini poza bilər və kadr çatışmazlığına gətirib çıxarar. Digər tərəfdən, əgər

qəbul olunma tələbləri sərtləşdirilməsə, maaşların artırılması və iş şəraitinin dəyişdirilməsi öz-özlüyündə müəllim kadrların işinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmayacaq. Əgər qiymətləndirmənin nəticəsi yalnız mükafatlandırma səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsindən ibarətdirsə, peşəkarlıq inkişafı və karyera yüksəlişi imkanları isə nəzərə alınmırsa, onda müəllim işinin qiymətləndirilməsi sisteminin təsiri məhdud olacaq. Əgər müəllimlərin keyfiyyəti və təhsil səviyyəsi qənaətbəxş deyilsə, onda onlara daha çox sərbəstlik verilməsi məhsuldar olmayacaq.

Müəllim kadrların seçilməsi və onların ibtidai peşə hazırlığı

Təhsil sistemlərinin qarşısında ali məktəblərin istedadlı məzunlarının arasından müəllimlik peşəsi üçün kadr seçmək kimi çətin vəzifə durur. Bu məsələ xüsusən də pedaqoji kadrlar az olan ölkələrdə daha aktualdır. Müxtəlif ölkələrdə bu məsələlərin həllində müxtəlif strategiyalardan istifadə olunur. Rəqəbat qabiliyyətli əməkhaqqı, karyera yüksəlişi üçün perspektivlər, peşəkarlıq baxımından özünü idarəetmənin müxtəlif yolları və bir peşəkar kimi müəllimlərə müəyyən səlahiyyətlərin verilməsi istifadə olunan strategiyaların mühüm amillərini təşkil edir.

Kadrların cəlb edilməsi üzrə aparılan aktiv kampaniyalarda müəllimlik peşəsinin mənəvi məmnunluq gətirən bir peşə olduğuna xüsusi diqqət yetirməklə, başqa halda bu peşəni özünə gələcək karyera kimi seçməyəcək şəxsləri də bu peşəyə cəlb etmək mümkündür. Müəllimliyin yüksəkstatuslu fəaliyyət növü hesab edildiyi ölkələrdə onun statusunu müsabiqə yolu ilə kadr cəlb etmək vasitəsilə də artırmaq olar. Belə olan halda müəllimlərdə elə təsəvvür yaranacaq ki, onlar "yüksək mənəb" sahibləri arasında məşhur olan bir karyera seçmişlər. Bütün bunlar təhsil proqramlarının hazırlanmasında və həyata keçirilməsində fəal iştirak edə bilmək üçün adi iş metodlarını tətbiq etməklə yanaşı, müvafiq ibtidai pedaqoji hazırlığın olmasını da tələb edir.

Müəllimlik peşəsini cəlb edici karyera seçimi əməyinin yolları

Təhsil sistemlərinə yüksək ixtisaslı müəllim kadrları sadəcə yüksək maaşla deyil, onların bir peşəkar kimi formalaşması üçün yaradılan şəraitlə də cəlb etmək mümkündür.

BTQP proqramının məlumatlarına əsasən, dünyanın ən uğurlu təhsil sistemlərində şagirdlərə verilən təhsil növü və keyfiyyəti, uğuru nisbətən az olan

təhsil sistemlərində yalnız cəmiyyətin azsayılı elitası üçün əlçatandır. Bu da tələb edir ki, onlar bütün şagirdlərə əla təlim versinlər. Təhsil sahəsində milli siyasətlərin təhlili göstərir ki, uğurlu təhsil sistemləri çox vaxt onların ən yaxşı mütəxəssislərinin bitirdiyi ali məktəblərin məzunları arasından kadrlar cəlb edirlər. Lakin bu cür yanaşma bəzən müəllimlik peşəsinə özünü uyğun gələn namizəd kimi hiss edən və peşəkar statusuna uyğun gələn əmək şəraitində çalışmağa marağı olan insanları, öz işini idarə etmək üçün bürokratik idarəetmə üsullarından istifadə edən məktəblərdəki direktiv ab-havaya görə məktəblərə marağ göstərməkdən uzaqlaşdırır.

Buna görə də bir çox təhsil sistemləri məktəblərdə idarəetmənin yenidən təşkilinə başladılar. İnzibati metodların yerini peşəkarlıq normaları tutdu. Onlar peşəkarlıq fəaliyyətinin tərkib hissələri kimi müəllimliyin ictimai statusunu və müəllimlərin əməkhaqlarını müəyyən səviyyəyə qaldırdılar, onları peşəkarlıq müstəqilliyi, keyfiyyətli peşə təhsili və məsuliyyəti ilə təmin etdilər. Bu təhsil sistemləri ictimai dialoqun effektiv mexanizmlərini də təklif etdilər. Nəhayət, onlar özündə uyuşqan iş qrafikini məşğulluq zamanəti ilə birləşdirən, pedaqoji kadrların idarə edilməsində və yerləşdirilməsində məktəblərə kifayət qədər səlahiyyət verən cəlbedici məşğulluq formalarını da təmin etdilər. Bir çox təhsil sistemlərində bu idarəetmə prinsipləri milli və ya regional siyasətlərin əsasını təşkil edir.

... Beləliklə, işçi qüvvəsinin təklif və tələbatı diqqətlə nəzərə alınmalı, ümumilikdə müəllimlik peşəsinə yeni kadrları cəlb etməyə, həm də ayrı-ayrı fənlər üzrə mövcud olan problemləri həll etməyə imkan verən strategiyalar işlənilib hazırlanmalıdır.

Hətta yüksək keyfiyyətli ali məktəb məzunları arasında kadr cəlb etmək imkanı olan təhsil sistemlərində də təhsil siyasətini hazırlayan şəxslər etiraf edirlər ki, təlimin keyfiyyəti xeyli dərəcədə müəllimin hansı ali məktəbi bitirməsindən asılıdır. Hər hansı sənaye sahəsinin özü üçün peşəkarlar seçdiyi qrup, sözügedən peşənin statusu, iş şəraiti, fərdi işçinin bu işə verdiyi şəxsi töhfə hissi və sözügedən peşə ilə əlaqələndirilən maliyyə mükafatları kimi mühüm amillərin müəyyən vəhdətindən asılıdır. Müəllimlik peşəsi sahəsində aparılan siyasətlər inkişaf etmiş ölkələrdəki müəllim kadrlarının çatışmazlığını nəzərə almaqla bu amilləri dərinlən təhlil etməlidirlər, çünki çoxlu

sayda müəllim kadrlar təqaüdə çıxmaq yaşına yaxınlaşdıqca, bu azlıq yaxın gələcəkdə daha da artacaq. Hətta müəllim kadrların ümumi təklif və tələbatı taraz vəziyyətdə olan ölkələr də bəzən ayrı-ayrı fənlər üzrə müəllimlərə və əhalinin sosial baxımdan zəif, həssas və təcrid olunmuş qrupları üçün məktəblərin qıtlığı ilə də üzleşirlər.

Bu məsələnin həllində iki səviyyədə siyasi qərarlar tələb olunur. Bunlardan birincisi, müəllimlik peşəsinin xüsusiyyətinə və müəllimlərin iş mühitinə aiddir. Bu siyasətlər müəllimlik peşəsinin ümumi statusunu yaxşılaşdırmaq və əmək bazarında onun rəqabət qabiliyyətini artırmaq məqsədi daşıyır. İkinci səviyyədəki siyasətlər isə konkret fənlər üzrə az olan müəllimlik vakansiyalarına müvafiq kadrların cəlb edilməsi ilə əlaqədar tədbirləri nəzərdə tutur. Onu nəzərə almaq lazımdır ki, müəllimlər üçün sadəcə bir bazar deyil, məktəbin

növü və ixtisaslaşma fənlərinə görə bir-birindən fərqlənən bazarlar qrupu mövcuddur. Öz işlərində hansı cəhətləri dəyərləndirdikləri barədə aparılan sorğular da sözügedən peşə sahəsinə hansı kateqoriyadan olan mütəxəssislərin cəlb edilməsi məsələsini, o cümlədən öyrətmənin sosial əhəmiyyətini, gənclərə işləmək imkanı, yaradıcılıq perspektivləri, peşəkarlıq sərbəstliyi və həmkarlarla bir yerdə işləmək imkanı məsələlərini aydınlaşdırmağa kömək edə bilər.

Müxtəlif ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, siyasət müəllimlik peşəsinin cəlbediciliyini gücləndirə bilər

Qeyd etmək vacibdir ki, müəllimlik peşəsinin statusu müəllimliyin dəyişməz əlaməti deyil və bəzi ölkələrdə o, xeyli dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Sinqapur,

İngiltərə və Finlandiyanın təcrübəsindən göründüyü kimi, digər peşələrlə müqayisədə müəllimlik peşəsinin cəlbediciliyini artırmaq üçün ciddi səylər göstərilməsi vəziyyəti köklü surətdə dəyişə bilər. Müxtəlif ölkələrdə kadrların cəlb edilməsi sahəsində istifadə olunan maraqlı yanaşmalara bunlar daxildir:

- Müəllimlik peşəsi üçün "ənənəvi" namizəd olmayan qruplara yönəlmiş təşviqat proqramları;
- Ən yüksək potensialı olan namizədləri üzə çıxarmaq üçün müsahibələr, dərslər planları və öyrətmə vərdişlərinin nümayiş etdirilməsi də daxil olmaqla, yeni müəllimlərin seçim meyarlarının genişləndirilməsi;
- Gənc mütəxəssislərin daha çətin və məşhur olmayan məktəblərə göndərilməsi və həmin məktəblərdəki vəziyyəti daha da pisləşdirməsi hallarının qarşısını almaq məqsədilə müəllimlərin məktəblərə təyin edilməsi

prosesində iş stajının oynadığı rolun dəyişdirilməsi;

- Arzu olunan müəllimlik iş yerləri üçün həvəs, gördüyü işə münasibət və tələbələrə ehtiyaclarına həssaslıq kimi çətin ölçülə bilən keyfiyyətlərə ərizələrdə daha çox önəm verilir, ona görə ki, bəzi hallarda onlar öyrətmə və öyrənmə nöqtəyi-nəzərdən iş təcrübəsi və alınmış diplomlardan daha vacibdir.

Sonuncu, əhəmiyyəti o qədər də az olmayan qeyd ondan ibarətdir ki, tədqiqatlar göstərdiyi kimi, məktəblə sıx əlaqəsi olan insanlar – sinifdəki müəllimə kömək edən valideynlər və iş yerlərində öyrənmə proqramlarında iştirak edən işçiləri olan iş sahibləri, müəllimlərlə

bilavasitə ünsiyyətdə az olan adamlardan fərqli olaraq, müəllimlərə daha yaxşı münasibət bəsləyirlər. Beləliklə, məktəblər və ictimaiyyətlə sıx əlaqələrin qurulması müəllimliyin statusunu artırır. Müəllimlər və məktəb rəhbərləri səmərəli təlimin bir hissəsi kimi məktəbin ailələrə və yerli icmalarla münasibətlərində mühüm rol oynaya bilərlər. Məktəbdən sonra və sinifdənənar proqramlar, təlim mühitinin bir hissəsi kimi ailələrə kömək göstərilməsi, formal təlim və məktəb təhsilindən sonrakı həyat arasında daha sıx münasibətlərin, o cümlədən şagirdlərlə və onların ailələriylə fərdi münasibətlərin qurulması da bu prosesin bir hissəsi ola bilər.

Sinqapurun təcrübəsi

Müəllimlik istedadının üzə çıxarılmasına və onun inkişaf etdirilməsinə göstərdiyi hərtərəfli yanaşmaya görə Sinqapurun təcrübəsi tədqiqatçıdır. Sinqapurda orta məktəbin yuxarı sinif şagirdləri arasında ən bacarıqlıları (onlar orta məktəb məzunlarının üçdəbirini təşkil edir) ciddi surətdə seçilir (çünki onları müəllimlik peşəsinə cəlb etməkdə dövlət xüsusilə maraqlıdır) və bu şagirdlər hələ məktəbdə oxuyarkən onlara digər ixtisaslar sahəsində ali məktəbi yenidən bitirib işləməyə başlayan gənc mütəxəssislərin aylıq maaşına bərabər olan aylıq təqaüd verilir. Bunun qarşılığında bu müəllimlər ən azı üç il müəllimlik edəcəkləri barədə öhdəlik götürürlər. Seçim zamanı yüksək akademik bacarıqların olması mühüm şərtidir. Öz peşəsinə sadıqlıq və müxtəlif şagird kontingenti ilə işləməyə hazırlıq da vacib şərtlərdəndir. Müəllimliyə maraq yuxarı sinif şagirdləri üçün təşkil olunan strategiyalar vasitəsilə kifayət qədər erkən yaşlardan aşılır; müəllimlik karyerasını kifayət qədər yüksək vəzifədən başlamaq imkanı da yaradılır ki, o da şagirdlərə real şəraitdə işləmək təcrübəsi əldə etmək imkanı kimi nəzərdən keçirilir. Sinqapurda müxtəlif sahələrdə çalışan gənc mütəxəssislərin maaşları diqqətlə izlənilir və gənc müəllimlərin maaşları müvafiq surətdə tənzimlənir. Ölkənin hakimiyyət orqanları çalışır ki, potensial müəllimlər müəllimlik peşəsinə digər yüksəkmaaşlı peşələrlə eyni səviyyədə olan bir peşə kimi yanaşsınlar.

Üç il müəllimlik etdikdən sonra müəllimlər ildə bir dəfə attestasiyadan keçirlər. O, sözügedən müəllimə üç karyera inkişafı yolundan birinin (baş müəllim, tədqiqatçı-metodist və ya məktəb direktoru) daha uyğun gəldiyini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Hər bir halda əsas əməkhaqqına əlavələr nəzərdə tutulur. Liderlik potensialı olan

müəllimlər orta səviyyədə inzibati işçi komandalarının tərkibinə qoşulur və yeni vəzifə öhdəliklərinin icrasına hazırlaşmaq məqsədilə təlim keçirlər. Orta səviyyə menecerlərinin işi onların direktor-müavini və ya məktəb direktoru olmaq potensialı baxımından qiymətləndirilir. Hazırlığın hər mərhələsi namizədlərdə məktəb rəhbərliyinə və innovasiya fəaliyyətinə rəhbərlik edilməsi işində müəyyən təcrübə və bilik səviyyəsinin olmasını nəzərdə tutur. Sinqapurda gənc müəllimlər liderlik potensialını üzə çıxarmaq məqsədilə daim testdən keçirlər. Onlara imkan verilir ki, gənc müəllimlər, misal üçün, komitələrin işində iştirak edərək və cavan yaşda şöbə rəhbəri vəzifəsində yüksələrək bu potensialı nümayiş etdirlər və biliklərini daha da artırırlar. Mütəxəssislərdən bəzilərinə müvəqqəti olaraq nazirlikdə iş verilir. Potensial direktorların arasından namizədlər seçilir, onlar müsahibəyə çağırılır və onlara liderlik keyfiyyətini üzə çıxarmaq üçün situasiya tapşırıqları verilir.

İngiltərənin təcrübəsi

Təhsil sistemini idarə edən orqanlar İngiltərədə müəllim kadrların qıtlığı kimi ciddi problemi onların maaşını artırmaq, iş şəraitini yaxşılaşdırmaq və kadrların cəlb edilməsi üzrə güclü təşviqat kampaniyası keçirməklə həll edə bildilər.

Toni Bler administrasiyası işə başlayanda o, ölkə tarixində görünməmiş müəllim kadrların qıtlığı ilə üzləşmişdi. Beş ildən sonra hər müəllim vakansiyasına beş namizəd var idi. Bu nəticə qismən maaşların xeyli artırılması, həmçinin əmək şəraitinin əsaslı surətdə yaxşılaşdırılması ilə izah olunurdu, lakin ən mühüm rolu diqqətlə düşünülmüş və geniş miqyasda həyata keçirilmiş kadr cəlbətmə kampaniyası oynamışdı.

Kadr cəlbətmə kampaniyası 2000-ci ildə Təlim və İnkişaf Agentliyinin (TIA) güclü siyasi və maliyyə dəstəyi ilə başlamışdı. Müəllimlik peşəsinə aparan yolda motivasiyanı və mövcud olan çətinlikləri öyrənmək baxımından geniş miqyaslı araşdırma aparmaq, o cümlədən birinci dərəcəli marketing strategiyaları hazırlamaq üçün aparıcı beynəlxalq reklam və rekrutinq agentlikləri cəlb edilmişdi. Hökumət bu məqsədlər üçün əlavə olaraq 150 milyon funt-sterlinq ayırmışdı. Staj keçənlərin hamısına 6000 funt-sterlinq məbləğində vergiyə cəlb olunmayan dotasiya verilirdi. Riyaziyyat və fizika kimi "çox qıt" olan bilik sahələrində 4000 funt-sterlinq məbləğində avans ödənilirdi.

Müəllimlik peşəsinin statusunu qaldırmaq kampaniyası "fərq yaratmaq" şüarı

altında həyata keçirilmişdi. O, müəllimin əldə etdiyi bacarıq və vərdişlərin uyğunluğunu və müxtəlifliyini, müəllimliyə aparan yolların müxtəlifliyini və bir başqa karyeraya keçməmişdən öncə müəllimliklə "birinci karyera" kimi məşğul olmaq imkanını vurğulayırdı. Reklametmə yanaşması birbaşa idi. Maraqlananlara təklif olunurdu ki, onlar milli informasiya xəttinin telefon nömrələrinə zəng vursunlar. Bu da, öz növbəsində, TIA agentliyinə, müəllimliyi mümkün ola biləcək gələcək peşə kimi nəzərdən keçirənlər barədə məlumat toplamaq, riyaziyyat və fizika kimi "çox qıt" olan fənlər üzrə qabiliyyəti olan tələbələrə aşkar etməyə imkan verdi.

Reklam kampaniyasının 3 ayı ərzində pedaqoji kadrların cəlb olunması üzrə milli telefon xəttinə zəng vuranların sayı üçqat artmışdı. 2003–2004-cü tədris ilinin əvvəlinə boş qalmış vakansiyaların (iş yerlərinin) sayı bütün fənlər üzrə 1%-dən aşağı səviyyəyədək iki dəfə azalmışdı. Gənc müəllimlərin ən yüksək artımı riyaziyyat kimi "qıt" ixtisaslarda baş vermişdi. Burada onların sayı 2005-ci ilə müqayisədə təxminən iki dəfə artmışdı.

Finlandiyanın təcrübəsi

Qəbul imtahanlarında "keçid balını" qaldırmaq və təhsil sahəsində səmərəli həll yolları tapmaq məqsədilə "eksperimental araşdırmalar" aparmaq üçün müəllimlərə geniş səlahiyyətlər verməklə Finlandiya müəllimlik peşəsinə şöhrətli peşəyə çevirdi. Finlandiyada ictimai statusu müəllimlikdən yüksək olan az sayda peşə tapıla bilər.

Universitet professorları ölkədə ən çox hörmət olunan peşəkarlardan biridir. Bununla yanaşı, məktəb və universitet müəllimlərinə müraciət etmək üçün eyni söz işlədilir. Müəllimlik ölkədə ən şöhrətli peşələrdən biri olduğu üçün 2010-cu ildə ibtidai məktəb müəllimləri hazırlayan səkkiz pedaqoji ali məktəbdəki 660 yerə 6600 ərizə verilmişdi. Ali məktəblərdəki bu müsabiqənin nəticəsi olaraq, hazırda müəllimlik Finlandiyada yüksək statuslu üç peşədən biridir. Burada ən ciddi seçim aparılır və ölkənin hər yerində yüksək ixtisaslı, yaxşı təhsil almış müəllimlər işləyirlər.

Finlandiyada müəllimlərə cəmiyyətdə həmişə hörmət bəslənilsə də son illər ali məktəblərə qəbuldakı seçim meyarlarının sərtləşdirilməsi müəllimlərə sinifdə daha çox sərbəstlik verilməsi, dünyanın başqa yerlərindəki həmkarlarıyla müqayisədə onların əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması, bu peşənin statusunu daha da qaldırmağa imkan yaratdı. Fin müəllimlər sinfi peşəkarcasına idarə

etmək və təlimdə uğurlu olmaq üçün bütün şagirdlərə köməklik göstərmək bacarıqları sayəsində valideynlərin inamını və cəmiyyətin etimadını qazanmışlar.

1980-ci illərdən etibarən Finlandiyada hesabat sistemi tamamilə yenilənmişdir. Belə ki, müəllimlər təhsilin keyfiyyətinə görə öz məsuliyyətlərini tam şəkildə hiss edirlər. Finlandiyada potensial müəllimləri, onların dövlət təhsil sisteminin əsas missiyasına inamı nə dərəcədə inandırıcı tərzdə ifadə etdiklərinə əsaslanaraq seçirlər. Bu missiya mahiyyətə humanist, sivil və iqtisadi xarakterə malikdir. Gələcək müəllimlərin aldığı pedaqoji hazırlıq təlimə görə şəxsi məsuliyyət hissəsinin artırılmasına və onların himayəsində olan bütün şagirdlərin rifahının daha da yaxşılaşdırılmasına yönəlib. Peşəkar fəaliyyətlərinin davam etdiyi müddət ərzində onlar praktiki və tədqiqatçılıq funksiyalarını özlərində birləşdirməlidirlər. Fin müəllimlərdən təkə təlim metodları və insanın hərtərəfli inkişafı sahəsində dərin biliklərin olması tələb olunmur. Sonuncu şərt kimi, magistr dərəcəsi aldıqdan sonra onlar öz tədqiqatları əsasında elmi iş yazmalıdırlar.

Cəlbedici əmək şəraiti mənəvi ab-havanı yaxşılaşdırır, kadrların axını azalda və müəllimlər kontingentini genişləndirə bilər

İşgötürənlər anlayırlar ki, işçilərə iş və şəxsi həyat arasında tarazlıq yaratmaq, işi ailə və digər məşğuliyət növləri ilə birləşdirmək imkanı vermək lazımdır. Bəzi ölkələrdə məktəb müəllimlərinə yarımlıq rejimində işləməyə icazə verilir. Bundan başqa, müəllimlərə yaradıcı məzuniyyətləri təklif olunur, onlar öz hesabına əlavə məzuniyyət də götürə bilərlər. Müəllimlər üçün sənaye müəssisələri ilə xüsusi mübadilə proqramları da təşkil edilir. Bu cür təşəbbüslər heyli xərc tələb etsə də onların sayəsində kadr axınının qarşısı alınır, məktəblərdəki mənəvi ab-hava yaxşılaşır, məktəblərə yeni bilik və bacarıqlar gətirilir.

Məktəb işinin təkmilləşdirilməsi prosesində müəllimlər həqiqətən səmimi - qəlbəndən iştirak etdikdə pedaqoji iş daha çox məmnunluq gətirir

Təhsil sahəsində də qərar qəbul edən siyasətçilər (orqanlar) belə qənaətə gəlirlər ki, praktikada əsaslı dəyişikliklərin baş verməsi üçün yalnız yuxarıdan verilən göstərişlər kifayət etmir. Bu qaydada aparılan islahatların uğursuzluğunun səbəbləri müxtəlifdir:

- Bu cür islahatlarda, adətən tədris və təlimin əsas məqamlarından kənar

qalan amillərə diqqət yetirilir;

- İslahat keçirənlər elə güman edirlər ki, müəllimlər nə etmək lazım olduğunu yaxşı bilirlər, halbuki onlar nə etməli olduqlarını bilmirlər;
- İslahat keçirənlər tələb edirlər ki, müəllimlər bir çox işləri eyni zamanda görsünlər;
- Müəllimlər və məktəblər islahatın ümumi strategiyası ilə razı deyillər.

Son onillik ərzində bir çox təhsil sistemlərində məktəb rəhbərləri və müəllimlərə daha çox fəaliyyət sərbəstliyi verilmişdir. Bunu çox vaxt müəllimlik peşəsinin məsuliyyətini artırmağa imkan yaradan amil adlandırlar. BTQP proqramının nəticələrinə əsasən, bu addım müvafiq hesabat tədbirləri ilə birlikdə məktəbin fəaliyyətinin uğuru ilə sıx bağlıdır.

Finlandiyanın təcrübəsi əvvəllər mərkəzləşdirilmiş sistemdə görülən işin diqqət mərkəzinin indi hansı tədbirlərə yönəldiyini aydın şəkildə göstərir:

- Tədris işinin təkmilləşdirilməsi;
- Yeni ideyaları sınaqdan keçirmək və həmkarlarından öyrənmək üçün müəllimlərə imkan yaradılması şərti ilə təlim prosesinə xüsusi diqqət yetirilməsi;
- Həm müəllimlər, həm də şagirdlər üçün gözlənilən nəticələr kompleksi üzrə vahid strategiyanın işlənilməsi-hazırlanması;
- Müəllimlər və həmkarlar ittifaqları tərəfindən islahatlara müvafiq dəstəyin təmin edilməsi;

Bəzi ölkələrdə ümumilikdə müəllim kollektivinə, o cümlədən hər bir fərdi müəllimə daha çox fəaliyyət sərbəstliyi verilmişdir. Yaxşı nəticə göstərən bəzi məktəblərdə daha çox sərbəstlik, çətinlik çəkənlərdə isə daha az sərbəstlik verilir. Bəzi ölkələrdə məktəb direktoru öz statusuna görə aparıcı müəllimdən az fərqlənir. Başqa məktəblərdə isə rəhbər orqanlar əvvəlki kimi ümid edirlər ki, məktəb direktoru inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirəcək və müəllim heyətinə rəhbərlik edəcək.

BTQP proqramının nəticələri göstərir ki, peşə məsuliyyətinə xüsusi diqqət yetirilməsi mərkəzləşdirilmiş normalar və qiymətləndirmə sisteminin yaradılmasına zidd deyil; əslində, onlar biri-birilə sıx bağlıdır.

Müxtəlif təcrübəsi olan müəllimləri cəlb etmək üçün rekrutinq üsulları uyğunlaşdırıla bilər

Bir çox ölkələrdə müəllimiyə müxtəlif sahələrdə təcrübəsi olan adamları yalnız pedaqoji kadrlara olan qıtlığı ara-

dan götürmək üçün deyil, həm də müəllimlərin təcrübə və ixtisaslaşma sahələrini genişləndirmək məqsədilə cəlb edirlər. Bu istiqamətdə atılan addımlara müəllimlik peşəsinin üstünlüklərini, müəllimlər sırasında az təmsil olunmuş peşəkar və ictimai qruplar arasında, o cümlədən kişilər və müxtəlif sosial azlıqlar arasında təşviqat və təbliğat işinin aparılması daxildir.

Müxtəlif ölkələrdə bu məqsədlə aşağıdakı maraqlı üsullardan istifadə olunur:

- Pedaqoji peşəyə təhsildən kənar sahədə zəngin təcrübəsi olan şəxslərin dəvət olunması (bəzi ölkələrdə tələb olunur ki, tək cəmiyyət peşə təhsili sahəsində deyil, hər hansı sənaye sahəsində onların iş təcrübəsi olsun);
- İlk maaşın təyin edilməsində təhsildən kənar sahədə əldə etdiyi bəzi qənaətlər və təcrübənin nəzərə alınması;
- Kifayət qədər ixtisaslı tələbələrə, o cümlədən yetkin stajçı-müəllim tələbələrə, pedaqoji ali məktəbi bitirmək barədə sənədi almağı gözləmədən, onlara işləməyə və pul qazanmağa başlamağa imkan verilməsi;
- Pedaqoji təhsil almaq sahəsində çətinliklərin, o cümlədən qiyabi, axşam və ya distant təhsil almaq imkanlarının təklif edilməsi, həmçinin müvafiq təcrübə və diplomların nəzərə alınması. Pedaqoji peşəyə bu cür alternativ yollar kişilər və sosial azlıqların nümayəndələri kimi az təmsil olunmuş qruplar üçün xüsusilə cəlbedici görüne bilər.

Müəllimlər ali məktəblərin bir çox məzunlarından az maaş alsalar da seçimli stimullaşdırmanı düşüncəli surətdə tətbiq etməklə lazım olan yerlərə müəllimləri cəlb etmək üçün yetərinə olmayan resurslar da kifayət edə bilər

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına üzv olan ölkələrin demək olar ki, hamısında müəllimlərin real maaşları 1996 və 2008-ci illər arasında artsa da onlar ali təhsilli digər mütəxəssislərin maaşlarından aşağıdır. 15 illik təcrübəsi olan müəllimlər üçün qanunvericilikdə təyin edilmiş maaşlar, iqtisadiyyatın digər sahələrində çalışan 25-64 yaşlı ali təhsilli mütəxəssislərin orta aylıq maaşının 80%-dən aşağıdır. Çexiya, Macarıstan, İslandiya, İsrail, Sloveniya və ABŞ-da isə 60% və ya ondan da aşağıdır. Eyni zamanda müəllimin iş şəraitinin digər aspektləri ilə bağlı olan - məzuniyyətlər, iş yerinin və təqaüdlərin nisbi zəmanəti kimi amillər - digər peşə sahələrində olanlardan daha cəlbedicidir.

İƏT-nin tədqiqatları göstərir ki, eyni səviyyədə ixtisas dərəcəsi tələb olunan peşələrdəki maaşlarla müqayisədə müəllimlərin maaşları aşağı olan yerlərdə pedaqoji kadrlarla təminat qiymət baxımından öz elastikliyi ilə seçilir: nisbi maaşın müəyyən faiz artımı nəticəsində potensial müəllimlərlə təminat daha çox faiz artır. Müəllimlərin maaşlarının nisbətən yüksək olduğu ölkələrdə isə kadrlarla təminat daha az elastikdir: maaşın artımı kadrlarla təminatda faizlə ifadə olunan kiçik artıma gətirib çıxarır.

Müəllimlərin sayının çox olmasına görə, onların maaşlarının hətta bir-iki faiz punktu qədər artımı həddən artıq məsrəfli bir təbirdir. Bundan başqa, müəllimlik xidmətləri bazarı müxtəlifdir. Buna görə də məktəbin növündən, hansı fənn ixtisaslaşması üzrə və ya hansı regionda olan məktəbə müəllim tələb olunmasından asılı olaraq, rekrutinqin qarşısına bu və ya digər dərəcədə çətinliklər çıxı bilər. Belə hallar məhz müəllimlərin qıtlığı və kadrların axını yüksək olan uğursuz məktəblərdə daha kəskin şəkildə hiss olunur. Buna görə də bəzi ölkələrdə xüsusi ehtiyacı olanların və ya "qıt" müəllim qruplarının maaşları ümumiyyətlə sözügedən sahə üzrə olan maaşlardan daha çox artırmaq praktikası qəbul edilmişdir. Misal üçün, riyaziyyat, təbiət elmləri, texnologiya və peşə fənləri kimi sahələr üzrə mütəxəssisləri məktəbə cəlb etməyə yönəlmiş ünvanlı siyasi təşəbbüslər həyata keçirilir.

Rüsumlardan azad edilmə, akademik təqaüdlər və şərti-qaytarılmaz borclar bu cür insanları təhsilə cəlb etmək üçün istifadə olunan maliyyə stimullarından bəzilərdir. "Qıt" ixtisaslar üzrə təhsil almış şəxslərə mükafatlar verilir və onların iş təcrübəsi nəzərə alınır. Bəzi ölkələrdə bütün məktəbləri lazımi səviyyədə müəllimlərlə təmin etmək üçün çətin rayonlarda dərslər deməyə görə maaşa əlavələr edilir, ucqar rayonlarda işləyən müəllimlər üçün gedişhaqqının əvəzi ödənilir, "qıt" bilik sahəsində bacarıq və səriştələri olan müəllimlərə mükafatlar verilir.

Müəllimləri cəlb etmək strategiyalarının arasında aşağı sınıflarda iş gününün uzunluğunu tənzimləyən, çətin rayonlarda və ya xüsusi təhsil ehtiyacları olan məktəblərdə azsaylı sınıfların formalaşdırılması kimi, maaşla əlaqəli olmayan strategiyaları da qeyd etmək lazımdır.

Ən bacarıqlı müəllimlərə yaxşı müəllimlik vakansiyalarına keçmək imkanı verilməlidir

Əgər ən yaxşı namizədlər müəllimlik vəzifələrinə işə düzəlməkdə çətinlik çəkirlərsə, onda ali məktəb məzunlarının müəllimlik peşəsinə cəlb edilməsi üzrə tədbirlər özünü doğrultmayacaq. Təbii ki, ən yaxşı namizədlərin başqa sahədə iş tapmaq perspektivləri var və onlar hər hansı maraqlı iş yerinin boşalmasını gözləməyə və ya çətin məktəblərə təyinatın məcburi müddətini işləməyə bilərlər. Buna görə də yaxşı təşkil olunmuş və lazımi resurslarla təmin edilmiş seçim prosesi və boşalan iş yerlərinə ən yaxşı namizədlərin keçməsinə nəzərdə tutulan "vəzifəyə giriş" proqramlarının həyata keçirilməsi çox vacibdir. Gənc müəllimlərin hamısını birbaşa çətin məktəblərə göndərməmək üçün, bəlkə də müəllimlik vəzifələrinə namizədləri seçərkən iş stajının əhəmiyyətini nəzərə almamaq lazımdır.

İbtidai pedaqoji təhsilin yüksək keyfiyyətinin təmin edilməsi

Təhsil sahəsində uğur qazanmış ölkələrdə müəllimlərə daha səmərəli işləməyi və islahatlarda daha fəal rol oynamağı öyrədirlər.

İbtidai pedaqoji təhsil ölkədən-ölkəyə fərqlənir. Müvafiq siyasi kursların və praktikaların qiymətləndirilməsi hazırkı məruzənin əhatə dairəsinə daxil deyil. Lakin buna baxmayaraq İƏT tədqiqatı qeyd edilməsi vacib olan bəzi prinsipləri müəyyənləşdirməlidir.

■ "Konkret fənlər" üzrə müəllimin nəyi bilməli və bacarmalı olduğu barədə dəqiq və aydın meyarları olan təhsil sistemləri daha yaxşı nəticələr göstərir. Bu meyarlar ibtidai pedaqoji təhsili, müəllimlərin sertifikatlaşdırılmasını, pedaqoji işin mütəmadi olaraq qiymətləndirilməsini, peşəkarlıq inkişafını və karyera yüksəlişi imkanlarını müəyyən etməyə, həmçinin bütün bu vacib elementlərin effektivini qiymətləndirməyə kömək edir. Bu meyarlar məktəbin təlim məqsədlərini peşə üçün və nəyi yüksək keyfiyyətli müəllimlik hesab etmək anlamını əks etdirir.

■ Bir çox ölkələrdə ibtidai pedaqoji təhsil nəzəri hazırlığa nisbətən az, nəzəriyyə ilə praktika arasında müvafiq tarazlıq yaradan məktəb şəraitində peşəkarların hazırlanmasına daha çox diqqət yetirən model üzərində qurulmuşdur. Bu proqramlarda müəllimlər peşəkar təhsillərinin əvvəlində sınıflara gəlir, orada daha çox vaxt keçirirlər. Hazırlıq prosesində onlara daha çox köməklik göstərilir. Onların hazırlığı,

necə təlim vermək üzrə irihəcmli kurs işinin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur. Oraya ən müasir təcrübələrə əsaslanan tədqiqatların aparılması və ya universitetlərin nəzdindəki məktəbdə bir ildən artıq müddət ərzində işləmək imkanları da daxildir. Burada müəllimlər yeni praktikalar işləyib-hazırlayırlar, onları sınaqdan keçirir və tədris-təlim sahəsində tədqiqat işləri aparırlar.

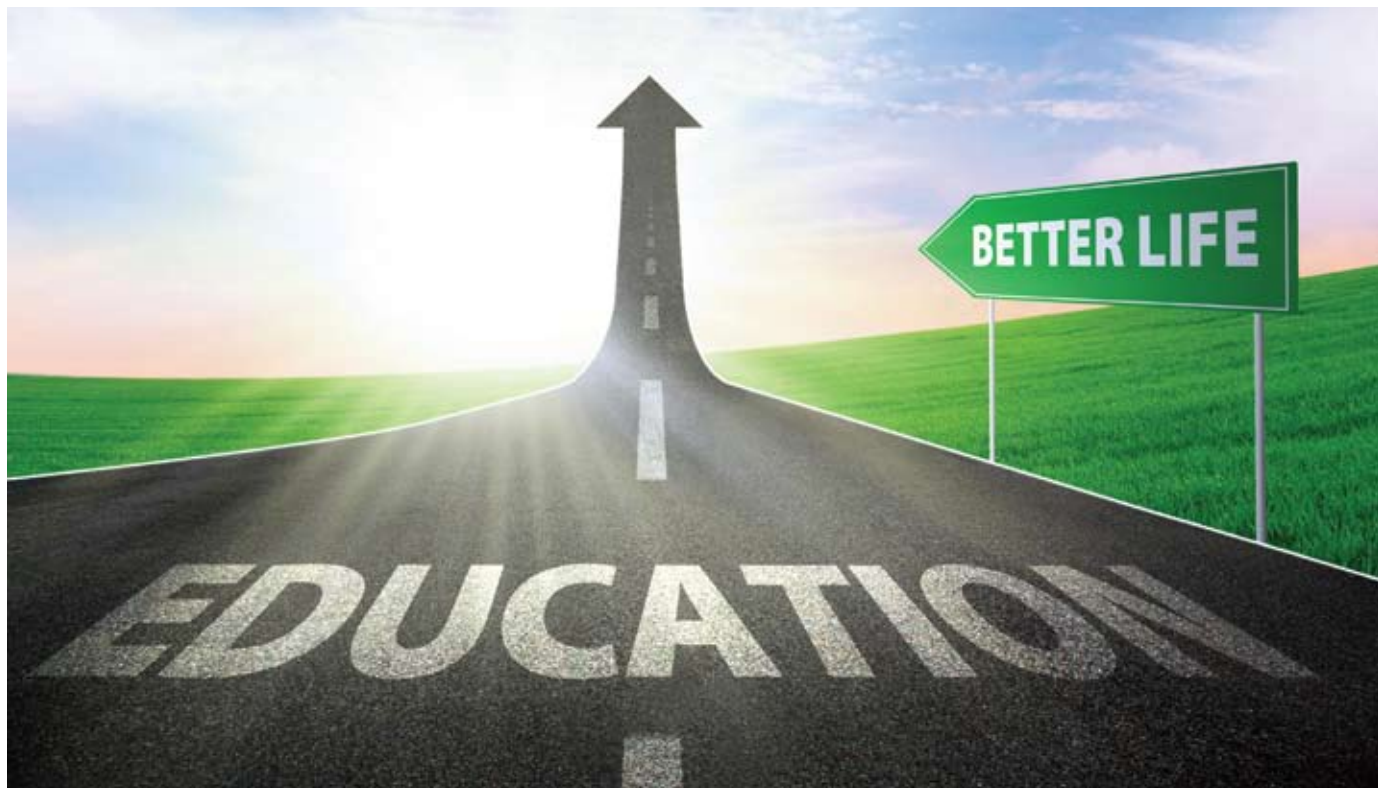
■ İbtidai pedaqoji təhsilin çevik variantlarının yaradılması, başqa hallarda məktəbə gəlmək barədə düşünməyəcək şəxslərə müəllimlik karyerasını başlamaq imkanı verir. Bu, müəllimlik peşəsinə gəlişin ənənəvi yollarının mahiyyətini heç bir vaxtla kiçiltmir. İbtidai pedaqoji təhsilin, peşəyə girişin və peşəkarlıq inkişafının mərhələləri, müəllimlik karyerasının əsasını təşkil edərək bir-birilə əlaqəli olmalıdır. Bir çox ölkələrdə pedaqoji təhsil tək-cə ayrı-ayrı bilik sahələrində əsaslı hazırlığa, müvafiq fənlərin tədrisi nəzəriyyəsinə və ümumi pedaqoji nəzəriyyəyə deyil, həmçinin refleksiv təcrübə və iş yerində tədqiqatlar aparılması üçün zəruri olan vərdişlərin inkişafına da yönəlmişdir. İbtidai pedaqoji təhsil daha çox müəllimlərdə şagirdlərin mövcud problemlərini cəld və dəqiq tanımaq, həll yollarının geniş repertuarından məhz konkret problemin növünə uyğun gələn həll yolunu seçə bilmək bacarıqlarını inkişaf etdirməyə daha çox yönəlmişdir. Bəzi ölkələrdə müəllimlərə praktikanın sistemli surətdə təkmilləşdirilməsi üçün zəruri olan tədqiqatçılıq vərdişlərini də öyrədirlər. Misal üçün, Finlandiyada və Çinin Şanxay əyalətində müəllimlər eksperimental tədqiqatlar aparmağı öyrənir və "dərhal reaksiya vermək" vərdişlərini sınaqdan keçirirlər ki, geriləməyə başlayan şagirdə yubanmadan səmərəli yardım göstərə bilsinlər.

Bundan başqa, bəzi ölkələr müəllimlərin, keçid balı aşağı olan çoxsaylı ixtisaslaşdırılmış pedaqoji kolleclərdə hazırlanması sistemindən, universitetlərin nəzdində yaradılmış, kifayət qədər yüksək keçid balı və universitetdə statusu xeyli dərəcədə yüksək olan azsaylı pedaqoji kolleclərdə hazırlanması sistemində keçmişdir.

NAXÇIVAN MÜƏLLİMLƏR İNSTITUTU İNKİŞAF YOLLARINDA

Oruc Həsəni

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun rektoru

Müstəqil Azərbaycanımızın gələcəyi olan uşaqların istər məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində, istərsə də orta məktəblərdə təlim-tərbiyəsinin düzgün istiqamətləndirilməsi hərtərəfli inkişaf etmiş gənc nəslin formalaşdırılmasına xidmət edir. Onların ali təhsil almaları üçün ölkəmizin müxtəlif bölgələrində institut və universitetlərin şəbəkəsi son illərdə xeyli genişləndirilmişdir. Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu Naxçıvan filialının yaradılması da bu qəbildəndir.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin 13 iyun 2000-ci il tarixli fərmanına əsasən Naxçıvan Politeknik Texnikumunun bazasında təşkil edilən bu təhsil ocağı fəaliyyətə başladığı günlərdən Muxtar Respublikada aparılan abadlıq və quruculuq işlərindən kənar qalmamışdır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər

Kabinetinin 26 avqust 2003-cü il tarixli qərarı ilə bu təhsil ocağı müstəqil instituta çevrilərək Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu adlanmışdır.

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu fəaliyyətə başlayarkən əsasən məktəbəqədər tərbiyə müəssisələri və ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai sinifləri üçün bakalavr pilləsi üzrə kadr hazırlığını nəzərdə tuturdusa, hazırda burada pedaqoji, təbiətşünaslıq və incəsənət fakültələri fəaliyyət göstərir.

Əvvəllər «İbtidai təhsilin pedaqogikası və metodikası», «Məktəbəqədər tərbiyənin pedaqogikası və metodikası» ixtisasları üçün bakalavr səviyyəsi üzrə kadr hazırlanırdısa, 2003-cü ildən başlayaraq «Riyaziyyat və informatika», «Pedaqogika və psixologiya», «Defektologiya», 2008-ci ildən isə «Təsviri incəsənət, rəsmxət və əmək təlimi» ixtisasları üzrə

də kadr hazırlığını davam etdirir. 2009-cu ildən «İbtidai sinif müəllimliyi», «Riyaziyyat və informatika müəllimliyi», «Təsviri incəsənət müəllimliyi», «Məktəbəqədər təlim və tərbiyə» və «Təhsildə sosial psixoloji xidmət» ixtisasları üzrə kadr hazırlığına başlanmışdır.

2004-cü ildən təhsilin magistratura səviyyəsində də «İbtidai təhsilin pedaqogika və metodikası» və «Pedaqogika nəzəriyyəsi və tarixi» ixtisasları üzrə də kadr hazırlığı aparılır.

Institutda «Dillər və ədəbiyyat», «Pedaqogika və psixologiya», «Ümumi fənlər», «Ali riyaziyyat və informatika», «Riyaziyyat və tədrisi metodikası», «Humanitar və təsviri incəsənət» kafedraları fəaliyyət göstərir. 21 tələbə ilə fəaliyyətə başlayan institutumuzda hazırda 700-dən çox bakalavr, 20-dən artıq magistr təhsil alır ki, onların da təhsili ilə

68 nəfərdən ibarət professor-müəllim heyəti məşğul olur. Onlardan 6 nəfəri elmlər doktoru, professor, 32 nəfəri fəlsəfə doktoru, dosentdir. 2010/2011-ci tədris ilində tələbə qəbulu planı 210 nəfərdən 250 nəfərə çatdırılmışdır.

Tədris ilinin müəllim hazırlığı sahəsində institutda tədrisin keyfiyyətinə xüsusi fikir verilmiş, məhz bunun nəticəsi olaraq qış və yay imtahan sessiyalarında yüksək nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Fəaliyyətə başladığı dövrdən NMI-də semestr imtahanları «Tələbələrin biliyinin qiymətləndirilməsinin çoxballı sistemi haqqında əsasnamə»yə əsasən aparılmışdır. Hal-hazırda institutda təhsil Bolonya sistemi üzrə aparılır. Bu günədək institutu 869 tələbə bakalavr pilləsi üzrə bitirmişdir.

2011-ci ilin aprel ayında Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin attestasiya və akkreditasiya komissiyasından keçmiş və sertifikat almışdır.

Kafedralarda elmi tədqiqat və elmi-metodik işlərin təşkili və yerinə yetirilməsi daim diqqət mərkəzində olmuşdur. 2011–2015-ci illər üçün tərtib olunmuş plana əsasən 3 istiqamətdə elmi tədqiqat işlərini 68 əməkdaş yerinə yetirir. Elmi tədqiqat işləri mövzularının 60 faizi Naxçıvan Muxtar Respublikasının regional problemlərinə həsr olunmuşdur.

Son 5 ildə institut əməkdaşlarının 450-yə yaxın məqaləsi (onlardan 63-ü xarici jurnallarda), 250-yə yaxın tezisi (onlardan 26-sı xaricdə), 52 kitabı – o cümlədən 29 monoqrafiya, 2 dərslik, 22 dərs vəsaiti, həmçinin 71 metodik vəsait və fənn proqramları çap edilmişdir. Institut əməkdaşları tərəfindən dövrü mətbuatda müasir dövrün aktual problemlərinə dair yazılar dərc olunur, radio və televiziya verilişlərində mütəmadi çıxışlar, diskussiyalar aparılır.

Institutda ali təhsilin magistratura səviyyəsində kadr hazırlığına da xüsusi diqqət yetirilir. Bu günədək institutun magistraturasını 29 nəfər bitirmiş, onlar institutda və müxtəlif təhsil müəssisələrində işlə təmin olunmuşlar. Hər semestrin əvvəlindən buraxılış kurs tələbələri ilə söhbətlər aparılır və onların içərisindən təhsilin magistraturasına sənəd verəcək tələbələr üçün informatika, xarici dil, məntiq və ixtisas fənləri üzrə əlavə məşğələlər təşkil edilir.

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunda elmi tədbirlərin təşkili və elmi-pedaqoji

kadrların hazırlanması həmişə diqqət mərkəzindədir. Təsdiq olunmuş plan üzrə konfrans və simpoziumlar vaxtılı-vaxtında keçirilir.

2003-cü ildən başlayaraq hər il may ayında ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının ildönümünə həsr olunmuş «Müasir təlim metodları və yeni pedaqoji texnologiyaların təlim-təbiiyyə prosesində tətbiqi» mövzusunda elmi-praktik konfrans keçirilir. Konfransda ali təhsil müəssisələri əməkdaşları ilə bərabər, orta məktəb müəllimləri də fəal iştirak edirlər. Konfransın materialları hər il çap olunur.

2007-ci ildən başlayaraq Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu NDU, AMEA Naxçıvan Bölməsi, AMEA Riyaziyyat və Mexanika İnstitutu, Azərbaycan Astronomiya Cəmiyyəti və Marağa Astronomiya və Astrofizika Elmi Tədqiqat İnstitutu ilə birlikdə müxtəlif illərdə fizika, riyaziyyat və texnika elmləri üzrə beynəlxalq simpozium və konfranslar keçirir. Konfrans və simpoziumlarda Azərbaycanın tanınmış elm xadimləri maraqlı mövzularla çıxış edir, qonşu Türkiyə və İran İslam Respublikasından gəlmiş alimlər məruzələr edirlər. Konfransın materialları dərc olunur.

2009-cu ildən başlayaraq Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu və NDU ilə birlikdə «Pedaqoji kadr hazırlığı: problemlər, vəzifələr», «Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsinin pedaqoji-psixoloji problemləri» mövzularında beynəlxalq konfranslar və ARTPI ilə birlikdə «Azərbaycan təhsili yeni inkişaf mərhələsində» mövzusunda respublika elmi-praktik konfrans keçirir.

Hər il institutda «Xocalı faciəsi», «Azərbaycanlıların soyqırımı və deportasiyası tarixi», «Heydər Əliyev və Azərbaycan», «Milli Qurtuluş günü», «Dövlət Müstəqilliyi günü», «Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik günü», «Beynəlxalq ana dili günü», Beynəlxalq tələbə-gənclər həftəsi ilə əlaqədar «Azərbaycan gəncliyi inkişaf yollarında» mövzusunda və görkəmli şəxsiyyətlərin yubileyələrinə və yaradıcılığına həsr olunmuş elmi-praktik konfranslar da keçirilir.

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun «Xəbərlər» elmi-metodik jurnalı 21 dekabr 2004-cü il tarixində Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin qeydiyyatından keçmiş (şəhadətnamə №1158) və ildə 4 nömrə nəşr olunması nəzərdə tutulmuşdur. «Xəbərlər» jurna-

Oruc Həsəni

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun rektoru

Professor,
Naxçıvan MR
Ali Məclisinin
deputatıdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən "Tərəqqi" medalına layiq görülmüş, 2011-ci ildə Rusiya Pedaqoji və Sosial Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişdir.

Məqalədə Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun inkişaf tarixindən bəhs edilir, elmi-pedaqoji və təhsil sahəsində görülmüş işlər açıqlanır. Təhsil sahəsində qəbul edilmiş Dövlət Proqramlarının Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunda yerinə yetirilməsinin vəziyyəti haqqında məlumat verilir.

В статье обсуждается история развития Нахчыванского Института Учителей, раскрываются дела в области образования и научной – педагогической.

Даются сведения о положении исполнения в Нахчыванского Института Учителей принятых Государственных Программ в области образования.

The article deals with development history of the Nakhchivan Teachers Institute, works done on scientific – pedagogical and educational field are cleared.

li Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının dissertasiyaların əsas elmi nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən elmi nəşrlərin siyahısı pedaqogika elmləri bölməsinə salınmışdır. Bu günədək jurnalın 30 nömrəsi işıq üzü görmüşdür.

Institutda müasir avadanlıqlarla təchiz olunmuş nəşriyyat şöbəsi fəaliyyət göstərir. Elmi-praktik konfransların proqram və materialları, «Xəbərlər» elmi jurnalı, fənn proqramları, əməkdaşların dərs və metodik vəsaitləri, tövsiyələri, qabaqcıl iş təcrübələri və institutun bütün nəşriyyat işləri burada çap olunur.

Elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur. Belə ki, son beş ildə institut əməkdaşlarından 4 nəfəri elmlər doktoru, 9 nəfəri fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almışdır. Professor-müəllim heyətindən 2 nəfəri Azərbaycan Respublikasının əməkdar müəllimi, 3 nəfəri Naxçıvan MR-in əməkdar müəllimi, 1 nəfəri Naxçıvan MR-in əməkdar həkimi,

1 nəfəri isə Naxçıvan MR-in əməkdar mədəniyyət işçisidir, 2 nəfər “Tərəqqi” medalına layiq görülmüşdür.

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu xarici ölkələrlə elm və təhsil sahəsində əməkdaşlıq məqsədilə Türkiyə Respublikası Kars Kafkas Universiteti ilə əməkdaşlıq müqaviləsi bağlamaq üçün lazımi sənədləşmə işlərini aparmış və 2012-ci ildə niyyət protokolunun imzalanması nəzərdə tutulmuşdur.

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunda xarici ölkələrlə elmi əməkdaşlıq daim diqqət mərkəzindədir. Bu məqsədlə Ukrayna Milli Elmlər Akademiyasının Riyaziyyat İnstitutu, Xarkov Universiteti, Türkiyə Respublikasının Kocaeli Universiteti, Kars Kafkas Universiteti, Kırşehir Ahi Evren Universiteti, İngiltərənin London Riyaziyyatçılar Birliyi, Qazaxıstan Respublikasının Almaatı Milli Universiteti ilə əməkdaşlarımız sıx əlaqə saxlayır, beynəlxalq konfranslarda iştirak edir, onların elmi jurnallarında məqalələr çap etdirir və internet vasitəsilə əlaqələr yaradırlar.

Elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasında elmi-nəzəri seminarların rolu böyükdür. Bu məqsədlə kafedralarda elmi-nəzəri seminarların təşkili və keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Seminar mövzularının aktuallığına xüsusi fikir verilir və seminarların gedişində fəal tələbələrin iştirakı təmin edilir. 2005-ci ilin sentyabr ayından başlayaraq ayda bir dəfə ümumitut elmi seminarı keçirilir. Seminarlarda institut əməkdaşlarının dissertasiya işləri və müasir dövrün aktual problemlərinə dair məruzələr dinlənir.

Elmi nailiyyətlərin istehsalatda tətbiqi ilə bağlı olaraq professor Sadiq Vəliyev və Rafiq Hüseynovun “Dərsin səmərəli təşkilində fəal interaktiv təlimə bir baxış”, professor Oruc Həsənlinin “Məktəb psixoloqunun stolüstü kitabı”, dosent Tofiq Məmmədovun “İbtidai siniflərdə riyaziyyatın tədrisi metodikası”, dosent Azad Novruzov və pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Rövşən Vəliyevin “Həndəsə məsələləri”, filologiya elmləri doktoru Akif İmanlının “Onomastika məsələləri”, dosent Məhəmməd Hacıyevin “Riyazi mücərrədləşdirmə və dərkətmə”, dosent Adil Məmmədov və Hüseyn Novruzovun “Yaş anatomiyası, fiziologiyası və gigiyenası”, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Qızıltac Şahbazovanın “Kiçikyaşlı məktəblilərin mənəvi tərbiyəsi”, Tamara Baxşəliyevanın “Yeni

təlim metodlarının üsul və texnikaları”, professor Sadiq Vəliyev və pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru İsa Əliyevin “Cəbr kursunda məsələ həllinə rəhbərlik və çalışmaları” adlı dərslikləri və s. dərs vəsaitləri və metodiki vəsaitlər hazırlanıb Naxçıvan MR-in bütün rayon təhsil şöbələrinə paylanmış və bu metodikanın yayılması ilə əlaqədar dərslər təşkil olunmuşdur. Rayon təhsil şöbələrinin metodbirləşmələrinin dayaq məntəqələri üçün metodik tövsiyələr hazırlanmış, qabaqcıl iş təcrübələri çap etdirilərək təhsil şöbələrinə göndərilmişdir.

Tələbə elmi cəmiyyətinin (TEC) fəaliyyətinin gücləndirilməsi, tələbələrin elmi tədqiqat işlərinə cəlb edilməsi və onların arasından istedadlı gənclərin aşkara çıxarılması və elmə yönəldilməsi qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Hər bir müəllimin fərdi planında TEC xətti ilə 1-2 tələbəyə rəhbərlik etmək nəzərdə tutulur. TEC-də mövzuların tərtib olunmasında kafedralarda məqsədyönlü iş aparılmış, mövzuların aktuallığı və tələbələrin bilik səviyyəsinə uyğunluğu daim nəzərə alınmışdır. TEC işlərinin yerinə yetirilməsinin vəziyyəti hər zaman diqqət mərkəzində saxlanılır, tələbələr və onların rəhbərləri ilə il boyu söhbətlər aparılır, onlara dəyərli məsləhətlər verilərək lazımi ədəbiyyatlarla təmin edilmələrinə köməklik göstərilir. TEC işlərinin yerinə yetirilməsinin vəziyyəti kafedra iclaslarında və institut elmi şurasında müzakirə edilərək hesabatlar dinlənir.

Hər il may ayında TEC xətti ilə yekun tələbə elmi konfransları keçirilir.

Konfrans 3 bölmədə (pedaqoji, filologiya və təbiət elmləri) öz işini aparır və tələbələrin elmi tədqiqat işləri dinlənilərək onların arasından istedadlı gənclər aşkar edilir və mükafatlandırılır.

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun 32825 kitab fonduna malik olan kitabxanası son illərdə çıxan tədris-metodiki, elmi, monoqrafik xarakterli ədəbiyyatlarla zənginləşmiş və kitabxananın kataloq sistemi avtomatlaşdırılmışdır.

“Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008–2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın həyata keçirilməsi üzrə tədbirlər planı hazırlanmış, kitabxana-informasiya sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqi və istifadəsi nəticəsində müasir kitabxana-informasiya infrastrukturunun yaradılması, istifadəçilərə göstərilən kitabxana-informasiya xid-

mətinin dünya standartları səviyyəsinə çatdırılması, qabaqcıl kitabxanalarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi, kitabxana fondunun kitabla təchizatı sisteminin yaradılması və müasir tipli informasiya daşıyıcıları ilə təmin edilməsi işləri tədbirlər planı əsasında yerinə yetirilir. Kitabxanada olan diyarşünaslığa aid nəşrləri qoruyub-saxlamaq və nəsildən-nəslə ötürmək məqsədilə onların informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi prosesi davam edir. 400 adda dərslik, dərs vəsaiti və mühazirə materiallarının, “Xəbərlər” elmi jurnalının 30 nömrəsinin və institutda keçirilmiş elmi-praktik konfransların elektron versiyaları hazırlanmışdır.

Əlavə təhsil sahəsində tərtib olunmuş plan əsasında hər il institutda, Muxtar Respublikanın rayon mərkəzlərində, ayrıca kənd məktəblərində aylıq, həftəlik, üçgünlük kurslar keçirilir. Muxtar Respublikanın bütün rayon mərkəzlərində və institutda “Məktəb kitabxana işinin təşkili”nə və “Məktəb psixoloji xidmət”ə aid elmi-praktik konfranslar keçirilir.

“Xüsusi istedadla malik uşaqların (gənclərin) yaradıcılıq potensialının inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2006–2010-cu illər)”nin 5-ci bəndinə uyğun olaraq məktəblərdə məktəb psixoloqlarının yenidən hazırlanma kursları təşkil edilmiş və bu kurslarda hər il 46 məktəb psixoloqu iştirak etmişdir.

Yeni fənn kurikulumlarının öyrənilməsinə dair aylıq ixtisasartırma kursları təşkil edilmiş və bu kurslarda 2007-ci ildə 309, 2008-ci ildə 300, 2010-cu ildə 310, 2011-ci ildə I-IV siniflərdə dərs deyəcək 300 müəllim iştirak etmişdir. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin və Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun bir qrup əməkdaşı “Yeni texnologiyaların tətbiqi” proqramı üzrə bu kurslarda birhəftəlik məşğələlər aparmış, kursun davamı isə Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən aparılmışdır.

Təşkil edilən bütün kursların, təlimlərin keçirilməsində Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun müəllimləri və Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun bir qrup əməkdaşı yaxından iştirak etmişlər.

Kursların və təlimlərin keçirilməsində institutda fəaliyyət göstərən 2 informasiya kabinetindən (hər birində 15 kompüter dəsti), internet mərkəzindən və 8 elektron lövhə ilə təmin olunmuş auditoriyadan istifadə olunmuşdur.

UNİVERSİTET SİSTEMİNDƏ KEYFİYYƏT HƏDƏFİ

Cihan Bulut

Qafqaz Universitetinin tədris işləri üzrə prorektoru

Universitetlər dünyanın global inkişafı fonunda hər bir ölkəyə məxsus dəyərləri nəzərə alaraq universal xüsusiyyətlərə malik, informasiya istehsal edən, araşdırma, təlim və tədris fəaliyyətləri ilə məşğul olan, informasiyanın tətbiq olunmasına və müzakirə edilməsinə şərait yaradan, informasiyanın texnoloji imkanlara çevrilməsini təmin edən, istehsal etdiyi informasiyanı geniş kütlələrə yayan, təhsil, araşdırma və sosial xidmət sahələri ilə bağlı sistemlər təklif edən və strateji hədəfləri müəyyənləşdirməyə çalışan qurumlardır. Burada insanların müstəqil və yaradıcı düşüncə qabiliyyətləri inkişaf etdirilir, cəmiyyətə və bəşəriyyətə faydalı, geniş dünyagörüşünə malik, açıq təfəkkür sahibi şəxslər yetişdirilir.

Bu müəssisələrin cəmiyyətin onlardan gözlədiyi bu funksiyaları yerinə yetirə bilmələri üçün mükəlləf olduqları bezi tələbləri Bolonya prosesi kimi müasir yanaşmalar işığında aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

- Universitetlər yeniliklərə açıq olmalı, tələbə əsaslı təhsil metodlarından istifadə etməli, tədris planlarını gələcəkdə məzunları işlə təmin edəcək potensial işə götürənlərlə qarşılıqlı dialoqlar əsasında yenidən formalaşdırmalı, professional təhsil, ömür boyu təhsil və daha əvvəl öyrənilənlərin yenidən qiymətləndirilməsi kimi məsələləri inkişaf etdirməlidir.
- Cəmiyyətin günü-gündən sürətlə artan elmi-texnoloji informasiya ehtiyacını nəzərə alaraq hər sahədən və səviyyədən olan insanın rahatlıqla tədqiqat apara biləcəyi imkanları təmin etməlidir.
- Universitetlər cəmiyyətlə daha sıx münasibət qurmalı, cəmiyyətin yəndənqurma və dəyişiklik proseslərində aktiv iştirak etməli, sosial və regional problemlərin həlli istiqamətində hər zaman araşdırmalar aparmalı, təkliflər təqdim etməlidir. Eyni zaman-

da öz daxilində də hər zaman yaxın münasibət içərisində olan akademik araşdırma qruplarının formalaşdırılmasına səy göstərməlidir.

- Universitetlər cəmiyyət qarşısında və öz daxilində şəffaf olmalı, hər zaman fəaliyyətinin hesabını verə biləcək mövqedə olmalıdır. Cəmiyyətin bütün təbəqələrinin istifadə edə biləcəyi qədər cəmiyyətlə iç-içə olmalı, bu şəraiti təmin etməlidir. Bu məzmununda ali təhsildə məktəbləşmə nisbətinin yüksəldilə bilməsi üçün elmi dərəcəli işçi sayı əhəmiyyətli ölçüdə artırılmalı, mövcud vəsaitlər daha səmərəli istifadə edilməli və bəlkə də ən əhəmiyyətlisi bu günlə müqayisədə təhsil qurumlarına ayrılan vəsaitlərin miqdarı artırılmalıdır.
- Universitetlər ayrılan vəsaitləri optimal şəkildə istifadə etməli, təşkilati

araşdırma strategiyalarını müəyyənləşdirməlidir. Elmi tədqiqat və elmi kəşflərin zənginləşdirilməsi istiqamətində məsuliyyətlərinin şüurunda olaraq hərəkət etməlidir.

- Xarici tələbə və müəllim saylarını artırılaraq beynəlxalq tələbə və müəllim mübadiləsi təşviq edilərək universitetlərin mədəni zənginlikləri yüksəldilməlidir.
- Hər bir müəllimə düşən tələbə sayı həm milli, həm də Avropa İttifaqı ölkələrində olduğu kimi beynəlxalq miqyasda standartlara uyğunlaşdırılmalıdır. Professor-müəllim heyətinin dərslərinin çox olması həm təhsilin keyfiyyətinə, həm də araşdırma işlərinə mənfi təsir edən amillərdəndir. Bu vəziyyət eyni zamanda yeni elm adamlarının yetişdirilməsi işinə də mənfi təsir edir.

Cihan Bulut

Qafqaz Universitetinin tədris işləri üzrə prorektoru.

Makro İqtisadiyyat üzrə elmlər doktorudur.

İqtisadiyyat üzrə 6 kitab, 100-dən artıq elmi məqalə və elmi konfrans çıxışlarının müəllifi, 4 elmi jurnalın redaksiya heyətinin üzvüdür. cbulut@qu.edu.az

Universitetlər onlardan tələb olunan vəzifələri yerinə yetirmək üçün həm global, həm yerli şəraiti çox yaxşı bilməli, bu şəraitin tələb etdiyi aktual təhsil sistemində sahib olmalı, sürətlə baş verən dəyişikliklərdən geridə qalmamalı, onlara çevik ayaq uydurmaq qabiliyyətinə malik olmalıdır. Məqalədə bu istiqamətdə görülməli işlər, məhsuldarlığı və effektivliyi artıracaq məsələlər haqqında araşdırma aparılmışdır.

Universities in order to fulfill the tasks required of them must know both the global and the local conditions very well and those conditions must be demanded by the current education system, should not be behind the rapid changes taking place, and must be flexible and able to keep up with them. The article has been carried out investigations on issues to be done in this direction about increase productivity and efficiency.

Для того, чтобы выполнить задачи требуемые от университетов они должны знать как глобальные, также местные условия. Эти условия должны быть востребованы актуальностью системы образования, а также идти в ногу с изменениями происходящими в этой среде. В статье показаны направления по этой теме, а также было проведено исследование для производительности и повышения эффективности.

- Universitet kitabxanaları qloballaşmanın və dəyişmənin sürət qazandığı bir şəraitdə informasiyanın rahatlıqla əldə edilə biləcəyi, istifadə edilə biləcəyi və inkişaf etmiş bir informasiya infrastrukturuna sahib olmalıdır.
- Cəmiyyətin zəif təbəqələrinin hüquqlarının müdafiə olunması, ölkənin təbii və mədəni mirasının qorunması kimi məsələlərdə universitetlərin aktiv rol oynaması tələb olunur.

Təyin olunan məqsədlərə nail olmaq üçün izlənilə biləcək bəzi strategiyalar:

- Qəbul edilən missiya və prinsiplərin motivasiyanın artırılması istiqamətində istifadə edilməsi.

- Mövcud kadr potensialına keyfiyyətin artırılması üsullarından istifadə edərək xidmətdaxili təlimlərin təşkil edilməsi.
- Universitet əməkdaşlarının və tələbələrin sosial-mədəni imkanlarının artırılması.
- Məzun təqib sistemi formalaşdırılaraq məzunlar arasında sağlam koordinasiyanın təmin edilməsi.
- İşçi potensialının lüzumsuz artımını əngəlləmək və əməkdaşların işdən ayrılmalarının qarşısının alınması bilməsi üçün rəqəbat strategiyalarının inkişaf etdirilməsi.
- Təlim-tədris prosesində münasib es-tetika da nəzərə alınaraq fiziki imkanların yaxşılaşdırılması, infrastruktur problemlərinin aradan qaldırılması, keyfiyyətin artırılması.
- Əməkdaşların gəlir səviyyəsinin yaxşılaşdırılması istiqamətində daxili və xarici imkanların istifadə edilməsi.
- Tələbə mərkəzli təhsilə keçilməsi, tələbələrin ixtisaslarında müvəffəqiyyət qazanabilmələrinə imkan təmin edəcək təhsil modellərinin mənimsənməsi.
- Professor-müəllim heyətinin tələbələrə kifayət qədər vaxt ayırmalarının və tyyutorluq sisteminin effektiv işlədilməsinin təmin edilməsi.
- Əməkdaşların əməkhaqqı və digər sosial təminat imkanlarının inkişaf etdirilməsi.
- Dərs kreditləri və diplom ekvivalentliyinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması.
- Dərs proqramlarının və dərs məzmunlarının aktuallaşdırılması.
- Mövcud və qurulacaq kitabxanaların fəaliyyət göstərmə müddətlərinin, araşdırma aparma yetərliliyinin sürətçixarma və professor-müəllim heyətinə xidmət saatlarının tələbələrin kitabxanadan istifadə imkanları nəzərə alınaraq təşkil edilməsi.
- Cəmiyyətin problemləri haqqında həll təkliflərinin verilməsi, ölkənin gələcəyi ilə əlaqədar tədqiqat mövzularının və layihələrinin prioritet məsələ kimi qəbul edilməsi və dəstəklənməsi.
- Milli və beynəlxalq (Avropa İttifaqı, Dünya Bankı və s.) araşdırma qaynaqlarının artırılması və daha təsirli bir şəkildə istifadə edilməsi məqsədi ilə bir şöbənin yaradılması.
- Mütəmadi çıxarılan dövri nəşrlərin beynəlxalq indekslər tərəfindən qəbul edilən jurnallar siyahısına daxil olması üçün düzgün strategiyaların müəyyənləşdirilməsi.
- AI Prosesi kimi bəzi beynəlxalq im-

kanlardan istifadə edilərək (ikiterəfli razılaşma və s.) əlavə maliyyə imkanlarının yaradılması.

- Ölkənin coğrafi mövqeyi nəzərə alınaraq və cazibə mərkəzi olması potensialından istifadə edərək yeni maliyyə imkanlarının yaradılması.
- Sponsorluq sisteminin daha effektiv işlədilməsi.
- Müəlliflik hüququ və patent üçün əlverişli strukturun formalaşdırılması.
- Əlavə vəsait qazandıracaq məsləhətçilik sisteminin tətbiq edilməsi.
- Məzunlarla mütəmadi ünsiyyət qura-raq əlverişli mövqedə fəaliyyətlərini davam etdirən məzunların universitetin maliyyə problemlərinə dəstək olmalarının təmin edilməsi.
- Əlavə gəlir gətirəcək qanuni imkanların araşdırılması və inkişaf etdirilməsi.
- Universitetin milli və beynəlxalq səviyyədə təsir gücünü artıracaq strategiyaların müəyyənləşdirilməsi, bu strategiyaları tətbiq edəcək strukturların qurulması və zəruri maliyyə büdcəsinin yaradılması.
- İş dünyası ilə universitet arasında əməkdaşlığı daha da inkişaf etdirərək məzunların iştapma imkanlarının artırılması.
- Orta məktəbdə müvəffəqiyyət qazanmış və ixtisas sahəsində uğur əldə etmiş professor-müəllim heyətinin bizim universiteti seçmələri istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi.
- Ölçmə-qiyətləndirmə sistemlərinin mütəmadi nəzərdən keçirilərək günün tələblərinə uyğun yaxşılaşdırılması.

Təhsil işçilərindən tələb olunan xüsusiyyətlər

Yaxşı bir müəllimdən tələb olunan ideal xüsusiyyətlərin nələr olması haqqında bəzi araşdırmalar aparılmış, bu araşdırmalar nəticəsində bir çox xüsusiyyətlər və davranış normaları ortaya çıxmışdır.

Yaxşı təhsil işçisi ixtisasını açıq-aydın izah edə bilən, öz sahəsinin mütəxəssisi, dərsinə hazırlıqlı gələn, tələbə-müəllim münasibətini yaxşı qurmağı bacaran şəxsdir. Əslində, orta məktəb müəllimlərindən tələb olunan xüsusiyyətlər haqqında çox sayda araşdırmalar aparılmasına baxmayaraq ali təhsil müəssisələrində fəaliyyət göstərən professor-müəllim heyəti ilə tələbələr arasında effektiv münasibətlər haqqında araşdırmalar çox azdır.

İdeal təhsil işçisi tələbələrə ilə sağlam pedaqoji münasibət qura bilən şəxsdir. Bu şəkildə qurulacaq münasibət

həm müəllimin peşə müvəffəqiyyətinin məhsulu, həm də peşə müvəffəqiyyətinin əsasıdır. Müəllim sinifdəki bütün tələbələrə maraqlanmalı, onların dərslərdə aktiv iştirakını təmin etməli, şifahi və praktik fəaliyyətlərini tələbələrin dərslər müvəffəqiyyətini artıracaq şəkildə tənzimləməlidir.

Universitet tələbələri ümumiyyətlə şəxsiyyət kimi formalaşma böhranında olurlar. Şəxsiyyətin sağlam formalaşma bilməsi üçün uyğun sosial şəraitin yaradılması zəruridir. Fakültə və ya kafedrada psixoloji və sosial mühit çox yaxşı tənzimlənməlidir.

İdeal bir müəllimin xüsusiyyətləri haqqında tələbələrin fikirləri

Aparılan bir tədqiqat işində ideal müəllimdən tələb olunan xüsusiyyətlər çoxtərəfli araşdırılmışdır. Tələbələr tərəfindən ideal müəllimdən tələb olunan xüsusiyyətlər haqqında qeyd edilən məlumatlar, xüsusilə vurğulanan keyfiyyətlər qruplaşdırılmışdır. Bu qruplardan bəziləri aşağıdakılardır:

- Öz siyasi fikirlərini təlqin etməyən, tərəfsiz, hər düşüncəyə hörmətlə yanaşan, tələbələr arasında heç bir ayrı-seçkilik etməyən, qız və oğlan tələbələrə bərabər yanaşan.
- Tələbənin problemlərini dinləyən və həllində köməklik göstərən, onların sosial fəaliyyətlərində iştirak edən, dərslərdən vaxtlarda da onlarla maraqlanan, tələbələrə ata-ana qayğısı, dost münasibəti göstərə bilən, onların adlarını əzbər bilən.
- Tələbəni kiçik uşaq kimi qəbul etməyən, ona yuxarıdan aşağı baxmayan, auditoriyada tələbələrə rəftarına diqqət edən, rahatlıqla sual verməyə şərait yaradan, rahatlıqla ünsiyyət qurmağı bacaran və buna imkan verən.
- Şəxsiyyətli, idealist, təmiz və qəşəng geyinən, geyiminə və davranışlarına çox diqqət yetirən, nümunəvi şəxs olan, dürüst, etibarlı.
- Gülerüzlü, yumşaqxasiyyətli, sakit təbiətli, təvazökar, səmimi, tələbələrə candan münasibət göstərən.
- Tələbəyə təzyiqlik göstərməyən, etibarlı, optimist.
- Tələbəyə sevgiylə münasibət bəsləyən, mehriban, ona hörmət edən.
- Nəzakətli, tələbə ilə arasındakı məsafəni yaxşı qoruya bilən, sərt və incidici olmayan, təhqir etməyən, həddən artıq qürurlu davranmayan.
- İxtisasını yaxşı bilən, mövzuya və dərslərə hakim, yaxşı bir elm xadimi, tədqiqatçı, dərslərə hər zaman hazır gələn, xarici dil bilən.

- Mövzunu tələbəyə izah edə bilən, yaxşı pedaqoq keyfiyyətlərə malik, dərse və mövzuya uyğun metod müəyyənləşdirə bilən, dərslər vəsaitlərindən səmərəli istifadə edən.
- Qiymətləndirmədə obyektiv, tələbəyə layiq olduğu qiyməti verən, tələbələri qiymətlə hədələməyən, qiymətdən tələbəni nəzarət altında saxlamaq üçün bir silah kimi istifadə etməyən.
- Tələbə psixologiyasını başa düşən, onu imtahan stresinə salmayan.
- Tələbələri darıxdırmadan dərslər söhbət tərzində izah edən, yumor hissine malik, zarafatçı, dərslərini tələbələrə sevdiren, tələbələrin dərslərdə maksimum iştirakını təmin edə bilən.
- Natiqlik qabiliyyətinə malik, səs tonundan düzgün və effektiv istifadə edə bilən.
- Tələbələrini yaxşı tanıyan və dərsləri tələbələrinin səviyyəsini nəzərə alaraq izah edən.
- Tələbələri araşdırmaya sövq edən.
- Dərslər konkret faktlar əsasında izah edən, nəzəriyyə ilə yanaşı, praktik məsələlərə də yer verən.
- Dərslərdə aktual problemlərə münasibət bildirən, dərslər aktuallaşdırmağı bacaran.

Göründüyü kimi, dəyərləndirmə kriteriyaları fərqli iki qrupda toplanmışdır. İlk qrupda ümumi mənada təhsil işçilərinin

dinləyən, onları anlayan və problemlərinin həllində köməklik etməyə səy göstərən, lazım gəldikdə onlara ata-ana qayğısı göstərə bilən, sirdaş, dost, yoldaş kimi davranan şəxsdir.

Əslində, tələbələrə nəzakətli davranan, onları incitməyən, təhqir etməyən, gülerüzlü, anlayışlı, etibarlı, rahatlıqla ünsiyyət qura bilən təhsil işçisi tipini tələb edən tələbələr 35.9% təşkil etmişdir. Araşdırmada iştirak edən tələbələrin əksəriyyəti müəllimlərinin onlarla kobud davrandığını, bu səbəbdən sual və hətta cavab verməkdən çəkdiyini, dərslərdən vaxtlarda müəllimləyə yaxınlaşmanın və nə isə demək istədiyinin mümkün olmadığını bildirmişdir.

Təlim-təhsil prosesi ilə bağlı xüsusiyyətlər arasında, şübhəsiz ki, sorğuda iştirak edənlərin böyük əksəriyyəti təhsil işçilərinin elmi yetərilliklərinin vacib olduğunu qeyd etmişdir. Ancaq elmi informasiyanın pedaqoji metodlara uyğun izah edilməsini vacib hesab edənləri də nəzərə alıqda informasiyanın təqdim olunmasının da tələbələrin 68.4%-i tərəfindən çox əhəmiyyətli hesab edildiyini qeyd edə bilərik.

Eyni zamanda təhsil işçilərinin qiymətdən bir silah kimi istifadə etmələri, tələbələrə layiq olduqları qiymətləri müəyyən subyektiv səbəblərə görə verməmələri də tələbələrin əhəmiyyətli bir hissəsinin narazılıqlarını bildirdikləri məsələlərdəndir.

fərdi xüsusiyyətləri və tələbələrə münasibətləri, ikinci qrupda isə daha çox təlim-təhsil prosesi ilə əlaqədar xüsusiyyətlər yer almışdır.

Tələbələrin ən çox görmək istədikləri təhsil işçisi tipi onların problemlərini

Professor-müəllim heyətinin dəyərləndirilməsi

Universitet müəllimlərinin hansı xüsusiyyətlərə malik olmaları mövzusunda bir çox fərqli yanaşmalar mövcuddur. Təhsil işçilərinin bir akade-

mik heyət və ya elmi təftiş komitəsi tərəfindən dəyərləndirilməsi, kafedra müdirləri və ya öz həmkarları tərəfindən dəyərləndirilməsini mənimsəyən, fakültədən məzun olub iş həyatında fəaliyyət göstərən tərəfindən dəyərləndirilməsi kimi yanaşmaları nümunə kimi qeyd edə bilərik. Yəni təhsil işçilərinin dəyərləndirilməsində müxtəlif dəyərləndirmə sistemlərindən istifadə edilir. Belə dəyərləndirmə sistemlərindən biri də çox geniş şəkildə istifadə edilən (Qafqaz Universitetində də tətbiq olunan) professor-müəllim heyətinin müəllimin dərslərini alan tələbələr tərəfindən dəyərləndirilməsidir.

Amerika və Avropada da çox geniş istifadə edilən bu sistemdən professor-müəllim heyətinin vəzifə müddətlərinin uzadılması məqsədi ilə deyil, fəaliyyət keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində faydalanılmalıdır. Əksər ölkələr bu dəyərləndirmə sistemindən professor-müəllim heyətinin dərslər işləmə məsələsində müvəffəqiyyətlərini və təhsil prosesinin keyfiyyətini artırmaq məqsədi ilə istifadə edir. Eyni zamanda müəllimlər haqqında əksər ölkələrdə aparılan araşdırmalar, tələbələrin verdikləri qiymətlərdən müəllimlərin öz çatışmazlıqlarını aradan qaldırmaq və tələbələr tərəfindən qüsurlu görülən tərəflərini düzəltmək məqsədi ilə istifadə etdiklərini göstərir.

Universitet rəhbərliyi bir çox hallarda belə dəyərləndirmələrin nəticələri əsasında professor-müəllim heyətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində xidmətdaxili təlimlər planlayır. Tələbələrin sərbəst şəkildə dərslər və müəllim seçməsinə imkan verən sistemlərdə

tələbələr belə dəyərləndirmələrin nəticələri əsasında müvafiq dərslər və müəllimi seçirlər. Bəzi universitetlər və ya fakültələr öz əməkdaşlarını hər il tələbələrin iştirakı ilə aparılan sorğu vasitəsilə dəyərləndirirlər. Bu sorğularda, adətən tələbələrə dərslər deyən müəllimi natiqlik qabiliyyəti, dərslər hazırlıqlı gəlməsi, tələbələrin mövzunu öyrənmələrinə həssas yanaşılması və müxtəlif fikirləri səliss təqdim edə bilməsi kimi cəhətlərdən dəyərləndirmələrinə imkan verəcək suallar yönəldilir.

Tələbə dəyərləndirmələrinin məqbulluğu və etibarlılığı məsələsi hər zaman mübahisəli məsələ olmuşdur və bu istiqamətdə çox sayda araşdırma aparılmışdır. Professor-müəllim heyətinin tələbələr tərəfindən dəyərləndirilməsini əhəmiyyətli, məqbul və etibarlı hesab edən araşdırmalar mövcuddur. Hətta tələbələrin xüsusilə müəllimin istifadə etdiyi təlim metodunu, müvəffəqiyyəti ölçmədəki ədalətini və tələbələrlə münasibət qurma bacarığını çox yaxşı dəyərləndirə biləcəyi qeyd edilir. Tələbələrin yaşı, cinsiyyəti və təhsil səviyyəsi müəllimin dəyərləndirilməsinə o qədər də təsir göstərmir. Ancaq sinfin çox olması və dərslərin məzmunu tələbə dəyərləndirmələrinə əhəmiyyətli təsir göstərən amillərdən hesab edilir.

Universitetlərimizdə artan professor-müəllim heyəti ehtiyacının aradan qaldırılması üçün keyfiyyətli yeni nəsilin yetişdirilməsi ilə yanaşı, mövcud əməkdaşların da keyfiyyətləri xidmətdaxili təlimlər və ixtisasartırma kursları vasitəsilə artırılmalıdır.

Beləliklə, qloballaşan dünyada universitetlər təkcə tədris işləri və

elmi fəaliyyətlərlə məşğul olmur, eyni zamanda elmi fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi və tətbiqində də iştirak edir. Bunun üçün lazımı şəraitə yiyələnmək və bu vasitələrlə həyata keçirməyi planlaşdırdıqları fəaliyyətlərin keyfiyyətini yüksəltmək daxili və xarici rəqabətin ən mühüm şərtlərindəndir. Universitetlərin bu mövzuda atacaqları addımlar çox vacibdir.

Ədəbiyyat

1. *Equitable Access, Success And Quality In Higher Education: A Policy Statement By the International Association of Universities, International Association of Universities, Adopted by IAU 13th General Conference, Utrecht, July 2008*, http://www.iau-aiu.net/content/pdf/Access_Statement_July_2008.pdf.

2. *The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report*, [http://www.ehea.info/Uploads/\(1\)/Bologna%20Process%20Implementation%20Report.pdf](http://www.ehea.info/Uploads/(1)/Bologna%20Process%20Implementation%20Report.pdf)

3. *Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Remzi Y.Kıncal, Sebahattin Arıbaş, "İdeal Bir Öğretim Elemanının Özellikleri", Afyon Kocatepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi. 3,1999. s.1-11.*

4. *Ayşe Baş Collins, "Üniversite Öğrencileri Öğretim Elemanlarının Başarısını Değerlendirebilir Mi? İklemler ve Problemler" Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2002, Cilt 35, S1-2. s81-91.*

5. *M. Karlıdağ, "İdeal Üniversiteye Doğru", Sızıntı, Aralık 1995 Yılı :17 Sayı :203,*

TƏHSİLƏ QAYĞI ƏN ETİBARLI İNVESTİSİYADIR

Validə Məmmədova

Azərbaycan Rəssamlıq Akademiyasının tədris işləri üzrə prorektoru

Ali təhsilin əsas vəzifələrindən biri məzmunu və sahəsindən asılı olmayaraq ixtisasına müvafiq yaradıcı şəxsiyyəti formalaşdırmaqdır. Ali təhsil müəssisələri cəmiyyətin müasir tələblərinə cavab verən yüksək ixtisaslı mütəxəssis hazırlamaqla bərabər, zamana davamlı şəxsiyyət yetişdirməlidir. Müasir ali təhsil standartları və tədris planları tərtib edilərkən bu problem diqqət mərkəzində olmalıdır. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyində tədrisin təkmilləşdirilməsi və müasirləşdirilməsi sahəsindəki işlətlərin sahələr üzrə mütəxəssislər, alim və pedaqoqlar, təhsil ekspertləri cəlb edilməklə aparılmasının müsbət nəticələri göz gabağındadır. Lakin buna baxmayaraq təhsilin keyfiyyəti çox zaman ayrı-ayrı qruplar: valideynlər, işəgötürənlər və bütövlükdə cəmiyyət tərəfindən tənqid obyektinə çevrilir. Bəzən mətbuat səhifələrində və televiziya da təhsil, ali təhsil problemləri ilə bağlı diletant, populist çıxış və məqalələrin şahidi olur. Düzdür, problemlər var və hesab edirik ki, onlar olmalıdır. Çünki hər bir dövr təhsil qarşısında elmin inkişaf səviyyəsi və cəmiyyətin tələbatı ilə bağlı

problemlər qoyur, təhsil mütəxəssisləri və ekspertlər isə onların həlli yollarını axtarır və bu tələbatların təmin edilməsi ilə bağlı müvafiq tədbirlər həyata keçirir. Lakin nədənsə gənclərin ali təhsilə münasibəti, ixtisas seçimi problemi kimi ciddi sosioloji, mahiyyət etibarilə iqtisadi problemə münasibət bildirilmir. Hər dövrün ali təhsili zamanına və şəraitinə müvafiq məzmunu və fəlsəfi yanaşma metodu ilə fərqlənsə də həmişə diqqət mərkəzində şəxsiyyətin formalaşdırılması, inkişaf prosesi durur. İmkanlar və tələbatlar isə bütün dövrlərdə ali təhsil prosesinin məzmununu təşkil edən əsas amillərdən biri kimi aktual olub.

Ali məktəblərdə problemlər nə ilə başlanı?

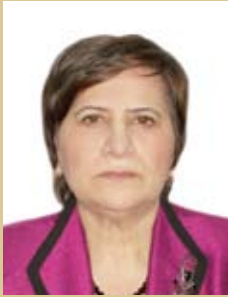
1. Gənclərin böyük bir qismi alacaqları ixtisasla bağlı məlumata malik deyillər.
2. Tələbələrin fundamental bilikləri informasiya ilə əvəz etməsi ilə.

Bu gün ali təhsil insan həyatının mərhələlərindən birinə çevrilib. Bunun səbəbi nədədir? Ali təhsil almaq istəyənlərin məqsədi nədir?

Təhsil prosesinin nəticələrinə təsir göstərən amillər çoxdur. Gəlin etiraf edək ki, bəzən məqsəd seçilən ixtisasa meyl və həvəs, istedad və arzu ilə bağlı olmur, bu səbəbdən də bəzən alınan ali təhsil diplomu gərəksiz bir sənədə çevrilir.

Bəzi valideynlər nəinki övladlarının həvəs və maraqlarını nəzərə almır, onları gələcək peşələri ilə tanış etmədən bu və ya digər ali məktəbdə diplom almaq xatirinə "vaxtını öldürür". Tədris edilən fənləri elmi biliklərə yiyələnmək məqsədi ilə deyil, imtahanlardan müvəffəq qiymət almaq xatirinə öyrənir. Belə hallar tək-cə mütəxəssis hazırlığına deyil, tədrisin keyfiyyətinə də təsir göstərir. Bu halda ali məktəb seçimi düşünülməmiş, diplom xatirinə edən tələbəni, cəmiyyət isə təhsil sistemini, ali məktəbi qınayır.

Müzakirələrə səbəb olan problemlərin aradan qaldırılmasında ailə və təhsil mütəxəssislərinin birgə səyi vacib şərtlərdən biridir. Çox təəssüf ki, bu gün ailə təhsilə münasibətdə istehlakçı rolunu tutaraq təhsil sistemi ilə yanaşı, məhz ailənin mühüm sosial institut olduğunu

Valide Məmmədova

Azərbaycan
Rəssamlıq
Akademiyaşının
Tədris işləri üzrə
prorektoru

Professor,
Əməkdar
İncəsənət xadimi,

bir monoqrafiya, ali məktəb tələbələr üçün "Müasir rus ədəbiyyatı", "Rus məhacirət ədəbiyyatı" dərslərinin, 50-dən artıq məqalənin müəllifi, "Mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi" dərslərinin hər iki cildinin həmmüəllifidir.

Məqalədə mədəniyyət və incəsənət təmayüllü ali məktəblərin problemlərinə toxunulub. Bu ali məktəblərin pedaqoji kadrlarla və maddi-texniki təminatının tələblərini əks etdirən müasir tələblərə cavab verən hüquqi-normativ sənədlər toplusuna ehtiyac olduğunu əsaslandırır. Müəllif ixtisas üzrə mütəxəssis hazırlığı və ixtisaslar üzrə pedaqoji kadr hazırlığı məsələsinə də münasibət bildirir. Nəticədə, "Mədəniyyət və incəsənət ixtisasları üzrə təhsil konsepsiyası"nın hazırlanması, akreditasiya meyarlarında bu təhsil ocaqlarının spesifikasiyalarının nəzərə alınması və yaradıcılıq ali məktəblərinin assosiyasının yaradılması təkliflərini irəli sürür.

This article is about the problems of art in education. The author points to the necessity of the package of legal and normative documents. As to the author's opinion, today the problem of teachers and specialists preparation on their speciality is very actual. The problem of state accreditation of art institutions is stated as the criteria of estimation of art institutions are not available according to the specification of field of art. It is suggested to develop the conception of art institutions, join them into the separate educational group and create their association.

В статье затрагиваются проблемы в области художественного образования. Автор указывает на необходимость создания пакета правовых - нормативных документов. По мнению автора на сегодняшний день остро стоит проблема подготовки специалистов и педагогов по специальности художественного профиля. Ставится проблема государственной аккредитации творческих вузов, поскольку на сегодняшний день нет критериев оценки работы вузов художественной направленности, учитывающих специфику сферы искусств. Предлагается разработать концепцию развития творческих вузов, выделить эти образовательные учреждения в отдельную группу и создать их ассоциацию.

lazımınca dərk etmir.

Nədənsə çox zaman təhsilin qarşılıqlı, ikitərəfli proses olması diqqətdən yayınır. Məlum faktıdır ki, təhsil alanın tədris edilən fənlərə münasibəti təhsil verənlərin faydalı iş əmsalı ilə sıx bağlıdır. Tələbələrin marağı, elmi biliklərə yiyələnmək sahəsində öyrənmək və çalışmaq kimi fəaliyyətləri müəllimlərin cəmiyyət qarşısında məsuliyyətini daha da artırır. Bu gün təhsilin bütün pillələrində aparılan islahatların həyata keçirilməsində əsas rol müəllimə ayrılıb. Danılmaz faktıdır ki, bütün dövrlərdə əsas strateji və texnoloji resurs müəllimdir. Milli təhsil strategiyasının müvəffəqiyyəti müəllimin pedaqoji mədəniyyəti və peşəkarlığı, şəxsi keyfiyyətləri və ixtisasından asılı olmayaraq yaradıcı potensialı və daim öyrənmək həvəsi cəmiyyət qarşısında sosial məsuliyyəti ilə sıx bağlıdır.

Ali məktəb müəllimləri ixtisasından asılı olmayaraq tələbələrə elmi biliklərin zəruriliyinə inandırılmalı, onlarda bilikləri ümumiləşdirmək, ümumi nəticə çıxarmaq, tətbiq etməyin yollarını tapmaq və əldə edilmiş təcrübəni təkmilləşdirmək bacarığını formalaşdırmalıdır. Təbiidir ki, zaman keçdikcə, elmi-texniki tərəqqinin nəticəsində biliklərin həcmi artır. Lakin buna baxmayaraq tədris proqramları tərtib edilərkən onları yükləməkdən qorumaq lazımdır. Çünki yüklənmənin zərəri keyrindən daha çoxdur.

İngilis fəlsəfəsinin klassiklərindən biri olan Herbert Spenserin hələ XIX əsrdə hər şeyi öyrətməyin mümkünsüzlüyü barədə fikirlərinin aktuallığını qeyd etmək istədim. Herbert Spenserin fikrincə, təhsilin əsasını elmi biliklərin ən mühüm və vacib olanları: həyat bilgisi, yaşamaq üçün qazanc gətirə bilən professionalıq, ictimai və siyasi dünyagörüşünü formalaşdıran humanitar və siyasi biliklər təşkil etməlidir.

Məsələn, çoxsaylı fənləri tədris planında yerləşdirərkən təbii ki, standartlar çərçivəsində onlar az saat miqdarında tədris edilir. Bu isə həm fənnin məzmununa, həm keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir, ən əsası isə tələbələr tərəfindən maraqsız qarşılanmasına səbəb olur.

Eyni zamanda təhsili bəzi mütəxəssislərin təklif etdiyi kimi ancaq peşə hazırlığı fənləri üzərində də qurmaq düz deyil. Çünki ali təhsilli mütəxəssis zamanın tələbinə cavab verən humanitar elmlər kompleksinə yiyələnməlidir.

Tədris planlarında imkanlar və tələbat mexanizminin nəzərə alınmaması təhsilin və mütəxəssis hazırlığının keyfiyyətinə mənfi təsir göstərməklə bərabər ixtisasın nüfuzuna ciddi xələl gətirir. Nəticədə keyfiyyətsiz mütəxəssis üçün işəgötürən ali məktəbi, ali məktəb isə aldığı biliklərdən istifadə edə bilməyən tələbəni

günahlandırır.

Müasir ali təhsilin əsas problemlərindən biri də məhz tədrisin real həyatı bacarıqlarla əlaqəsinin zəif olmasıdır.

Bu məqalədə ümumiləşdirilmiş təcrübəyə və real faktlara əsasən xüsusi qabiliyyət tələb edən ixtisaslar, xüsusən, rəssamlıq təhsilinin problemlərinə toxunularaq gedən proseslərə münasibətimizi bildirməyə çalışmışıq.

Mədəniyyət və incəsənət sahəsində təhsilin əsas xüsusiyyətini ənənəvi varilik prinsipi, ardıcıl surətdə bir səviyyədən digərinə keçən təhsil formalarına keçid: dərnək-xüsusi təmayüllü gimnaziya-kollec-ali məktəb təşkil etməlidir. İstedadlı gənclərin yetişməsinə yönələn və özünü doğruldan bu sistem bu gün nəinki Azərbaycanda, demək olar ki, bütün post-sovet məkanında dağılıb. Artıq müxtəlif yönümlü pulsuz yaradıcılıq dərnəklərini özündə cəmləşdirən "pionerlər evi" tarixdə qalıb. Onların yerini tutan kurslar isə əsasən pulludur. Yaradıcılığa meyilli uşaqların isə əsas kontingentini ənənəvi olaraq maddi cəhətdən o qədər də zəngin olmayan ziyalı ailələrindən olan uşaqlar təşkil edir.

Ölkəmizin musiqi və rəssamlıq sahəsində kadr hazırlığında kolleclərin rolu danılmazdır. Rusiya televiziyaşının "Mədəniyyət" kanalında gedən ictimai müzakirələrin birində RF-nin Xalq artisti, dünya miqyaslı tanınmış balet ustası və pedaqoq Nikolay Tiskaridzenin xoreografiya məktəbləri barədə dedikləri bir daha eynitipli təhsil ocaqlarının - rəssamlıq, musiqi kolleclərinin unikallığını təsdiq edir: "Dünyada elə bir təhsil ocağı tapılmaz ki, uşaqlara həm ümumi təhsil, həm musiqi, həm də xoreografiya öyrətsin". Ümumtəhsil məktəbinin IX sinfini bitirən yeniyetmələr bu təhsil ocaqlarında həm orta təhsil alır, həm də istedad və qabiliyyətini inkişaf etdirir. Nəticədə ali məktəbə peşəyönümlü tələbə daxil olur. Sovet təhsil sisteminin ən böyük nailiyyətlərindən biri olan bu kolleclər həqiqətdən də unikal təhsil ocaqlarıdır. Və çox yaxşı haldır ki, biz bu təhsil mərhələsini saxlaya bilmişik.

Lakin hal-hazırda kollec-ali məktəb zənciri xeyli zəifləyib. Bunun səbəblərindən biri musiqi və ya rəssamlıq kolleclərində ümumtəhsil fənlərinin ancaq I-II kurslarda keçilməsi, III-IV kurslarda isə tədrisin ancaq seçilmiş ixtisasa yönəlməsidir. Gəlin etiraf edək ki, kollec və peşə məktəblərində təhsil alan kontingent əsasən aztəminatlı ailələrin övlədləridir və onların ali məktəblərə daxil olmaq üçün pullu kurslara getmək və repetitorla məşğul olmaq imkanları olmadığından bu kontingent test imtahanlarından minimal keçid balını belə toplaya bilmir. Bu halda ali məktəbə müvafiq yönümlü kollec tələbələrindən daha çox

1 il ərzində qəbul proqramına müvafiq elementar yaradıcılıq vərdişləri əldə edən abituriyentlər daxil olur. Nəticədə mədəniyyət və incəsənət təmayüllü ali məktəblərin kontingentinin böyük hissəsini hazırlıqsız, bu ali məktəbləri təsadüfən seçən tələbələr təşkil edir. Belə vəziyyət istər rəssamlıq, istər musiqi təhsili sahəsində akademik təhsil proqramlarının yerinə yetirilməsinə imkan vermir. Çünki ali məktəb bakalavr təhsilinin birinci ilində ixtisas üzrə kollec funksiyalarını da öz üzərinə götürməli, əlində fırça və qələm tuta bilməyən, musiqi savadı olmayan tələbələrə elementar peşə savadı vermək məcburiyyətində olur.

Ali rəssamlıq təhsili almaq istəyən istedadlı gənclər də bir sıra ciddi problemlərlə qarşılaşırlar. İldən-ildə dövlət sifarişi ilə (dənişsiz) yerlərə qəbulun azalması, tədris üçün vacib olan material, alət və müasir texniki vasitələrin əldə edilməsinin cəmiyyətin bütün təbəqələri üçün maddi cəhətdən mümkünsüzlüyü istedadlı gənclər üçün maneəyə çevrilir. Ali məktəblərin özünəməliyyə sistemine keçidi digər ali məktəblərdən fərqli olaraq rəssamlıq təhsili verən ali məktəblərin acınacaqlı vəziyyətə düşməsinə səbəb ola bilər. Xüsusi qabiliyyətlər tələb edən ixtisaslar üzrə təhsil digər ali məktəblərdən fərqli olaraq nisbətən çox vəsait tələb edir. Bunu Rəssamlıq Akademiyasının ancaq bir – “Rəngkarlıq” və “Heykəltəraşlıq” ixtisaslarının təmsilində əyani olaraq nəzərinizə çatdırmaq istərdim. Başqa ali məktəblərə ixtisaslar üzrə qəbul planı 20-100 nəfərdirsə, bu ixtisaslara 7-15 nəfərdir. Tarixən rəssamlıq ixtisasları üzrə qrup dərsləri 5-7 nəfərdən ibarət və fərdi keçilir. Bundan başqa, akademik rəssamlıq təhsilinin əsaslarına yiyələnmiş tələbələr III kursdan etibarən öz seçimlərinə görə ixtisas üzrə emalatxanalara (studiyalara) bölünürlər. Nəticədə ixtisas seçimi ilə bağlı tələbələr emalatxanalar üzrə 2-3 nəfərdən ibarət də təhkim olunur.

Tələbələrin emalatxanalara bölünməsi müxtəlif faktorlardan asılıdır. Şübhəsiz ki, burada ilk faktor tələbənin seçimi ilə onun bacarığının üst-üstə düşməsidirsə, digər faktor zamanın tələbi, bazar iqtisadiyyatı şəraitindəki tələbatdır. Məsələn, dekorativ-tətbiqi sənət ixtisasları üzrə elə il olur ki, tələbələr tərəfindən şüşə-keramika, elə il olur ki, metal üzrə rəssam ixtisası seçilir. Bir neşə il əvvəl “rəssam- modelyer” ixtisasına həddindən böyük müsabiqə var idi. Lakin bu gün artıq bu eyforiya keçib. Dövlətimiz, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın xalq sənətinə - xalçaçılıq, dekorativ tətbiqi sənətlərin inkişafına və

təbliğinə göstərdiyi qayğı son illər bu ixtisasları seçənlərin sayını artırır. Və yaxud ölkəmizdə gedən genişmiqyaslı tikinti və abadlıq işləri rəssam - dizayner və interyer üzrə rəssam ixtisasına müsabiqə balının yüksəlməsinə səbəb olub. Məsələn, ADRA-da rəngkarlıq üzrə monumental, dəzgah və müasir təsviri sənət, teatr rəssamlığı və kino rəssamlığı emalatxanaları, heykəltəraşlıq üzrə müxtəlif üslublu iki emalatxana fəaliyyət göstərir. Bu emalatxanalara (studiyalara) nəinki ölkəmizdə, demək olar ki, dünyanın bir çox ölkəsində öz üslubu, dəst-xətti ilə tanınan sənətkarlar, əsasən xalq rəssamları rəhbərlik edərək sənətdə öz varislərini, öz məktəblərini yaradırlar. Şübhəsiz, bu halda emalatxanalardan biri tələbat olana qədər həmin il müvafiq kursda öz fəaliyyətini dondurur. Və yaxud son illər tələbələr teatr rəssamlığı emalatxanasını daha az seçirlər. Bunu da, şübhəsiz, yenə də bazar iqtisadiyyatı diqtə edir. Respublikada teatrların sayını bilən tələbələr öz seçimlərini digər emalatxanalara yönəldirlər. Son illər “Dəzgah

təhsil müddətində qurulan natürmortlar üçün istifadə edilən avadanlıq (əşya, mulyaj, müxtəlif rəngli və növlü parçalar və s.) bir tədris ilində keyfiyyətini itirdiyinə görə hər il təzələnməlidir. Bundan əlavə, tədrisin təşkili üçün vacib olan gil, rəng, kətan, kağız, metal, taxta, müxtəlif çeşidli saplar və digər sadalamağı uzun çəkən tədris vəsaitləri var ki, onlar da hər il alınmalıdır. Göründüyü kimi, rəssamlıq sahəsində kadr hazırlığına xeyli vəsait tələb olunur. Hal-hazırda icra edilən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 25 iyun 2010-cu il tarixli 120 nömrəli “Ali təhsil müəssisələrində yeni maliyyələşmə mexanizminin tətbiq edilməsi haqqında” qərarı ilə ayrı-ayrı ixtisaslar üzrə dövlət sifarişi ilə ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat və magistratura səviyyəsində hər bir təhsilalanə düşən təhsil xərclərinin bugünkü miqdarı akademiya tədrisin dağılmasına səbəb ola bilər. Gəlin bu siyahıya nəzər salaq. Rəssamlığa hər bir təhsilalanə bakalavriat səviyyəsində 2000 AZN, magistratura səviyyəsində isə təhsil

rəngkarlığı” emalatxanasının tərkibində “Müasir rəngkarlıq” emalatxanasının açılmasını da zaman və tələbat diqtə edib. Hal-hazırda bu emalatxanaya yönüm artır.

Rəssamlıq təhsili üçün norma sayılan və ənənəvi olan bu hal bizim ali məktəbdəki əməli ixtisaslar üzrə müəllim-tələbə nisbətini digər ali məktəblərdən fərqləndirir. Digər əsaslı fərq ondan ibarətdir ki, humanitar yönümlü ali məktəblərdə dərslərdə əsasən tələbə və müəllim iştirak edirsə, ADRA-da ixtisas dərslərində proqrama əsasən müəllimdən başqa naturaçı və tədris ustası da iştirak edir. Bundan başqa, istər bakalavr, istər magistr səviyyəsində

xərclərinin miqdarı və sərf olunan vəsait nəzərə alınmadan filologiya və digər humanitar ixtisaslar üzrə eyniləşdirilərək 1800 AZN müəyyənləşdirilib. Bunun səbəbi isə yeni maliyyələşmə mexanizmi hazırlanarkən mütəxəssis rəylərinin və yuxarıda göstərilən xüsusiyyətlərin nəzərə alınmaması, spesifikadan asılı olmayaraq eyni meyarın tətbiq edilməsi ilə bağlıdır.

Sovet təhsili sistemi dövründə hər ixtisasın xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla tədris prosesinin pedaqoji kadrlarla və maddi-texniki təminatının tələblərini əks etdirən normativ sənədlər toplusu var idi. Bu sənəddə bütün incəliklər nəzərə alınmışdı. Məsələn, heykəltəraşlıq ixti-

sası üzrə təhsil verən ali məktəbdə rəsm və heykəltəraşlıq üzrə xüsusi siniflər - emalatxanalar olması və hər tələbəyə minimum 15 kv.m sahə ayrılması və s. konkret olaraq qeyd olunmuşdu.

Yeni maliyyələşmə mexanizminin həyata keçirilməsi ADRA-nı daha bir problemlə - pedaqoji kadr qıtlığı problemi ilə üz-üzə qoyub. Magistratura pilləsində isə dərs deyənlərin, xüsusən də dissertasiya və buraxılış işi rəhbərlərinin mütləq elmi dərəcəsi, elmi və ya fəxri adı olması tələb edilir. İstər sovet təhsil sistemində, istərsə də indi ali məktəbin professor-müəllim heyətinin işinin həcminə tədris, tədris-metodiki və elmi tədqiqat işlərinin məcburi yerinə yetirilməsi daxildir. Mədəniyyət və incəsənət təmayüllü ali məktəblərdə dərs deyən professor-müəllim heyəti ənənəvi olaraq ixtisas müvafiq tədris-metodiki işlər verir, elmi tədqiqat işinin əvəzinə isə kafedranın istiqaməti ilə bağlı yaradıcılıq işi təqdim edərək əsasən yaradıcılığa istiqamətləndikləri üçün dosent və professor elmi adını almağa o qədər də əhəmiyyət verməyiblər. Konkret olaraq 2012–2013 tədris ilində ADRA-nın magistrələrini elmi rəhbərlərlə təmin etmək üçün kadr potensialı, Milli Elmlər Akademiyasının sahə institutlarından müəllim dəvət etmək üçün lazımi maliyyə vəsaiti yoxdur.

İncəsənət təmayüllü ali məktəblərin sərf etdiyi vəsaitləri, müəllim-tələbə nisbətini nəzərə alan normativ-hüquqi aktların olmaması yuxarıda göstərilən qərarla bilavasitə bağlı olan digər sənədin, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 12 noyabr 2012-ci il tarixli 2030 nömrəli əmrinin icrası akademiya katastrofik vəziyyət yarada bilər. Əmrin 2.1.bəndində göstərilir: «Ali təhsil müəssisələrində yeni maliyyələşmə mexanizminin tətbiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2010-cu il 10 fevral tarixli Fərmanının icrası olaraq dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına dövlət sifarişi ilə ali təhsil müəssisələrində kadr hazırlığı adambaşına maliyyələşdirmə prinsipi əsasında həyata keçirildiyi üçün rəhbərlik etdikləri ali təhsil müəssisəsində çalışan işçilərin vəzifə maaşlarının əmək qanunvericiliyinin və müvafiq normativ-hüquqi aktların tələbləri gözənilməklə sərbəst şəkildə müəyyən etsinlər».

Hal-hazırda mədəniyyət və incəsənət sahəsində təhsilin vəziyyəti ilə yaranmış ciddi problemlər öz həllini gözləyir. Bu təkcə ixtisas üzrə mütəxəssis hazırlığı ilə deyil, həm də bu ixtisaslar üzrə pedaqoji kadr hazırlığı ilə bağlıdır.

Dövlətin inkişafında əsas yerlərdən birini tutan və müstəsna əhəmiyyətə malik olan təhsil sahəsində ölkəmizdə aparılan məqsədyönlü islahatlar nəticəsində baş

verən köklü dəyişikliklər və yeniləşmələrin müsbət nəticələri göz qabağındadır. Lakin həyata keçirilən islahatlar nəticəsində qəbul edilən qanunlar və qoyulan tələblər təhsilin bütün sahələrinə eyni dərəcədə şamil edilə bilməz. Bu gün mədəniyyət və incəsənət təmayüllü ali məktəblərin magistratura pilləsinə qəbulun forması və tanınmış dünyaşöhrətli sənət adamlarının və bu sahədə kadr hazırlığında böyük təcrübəsi olan mütəxəssislərin fikrincə, qəbul edilməzdir.

Mədəniyyət və incəsənət təmayüllü ali məktəblərin xüsusi qabiliyyət tələb edən magistraturasına imtahansız qəbul etmək nə dərəcədə düzgündür? Mütəxəssislərin narahatlığının səbəbi də istedadlı gəncləri həm mədəniyyət müstəvisində, həm də pedaqoji prosesdə itirməklə bağlıdır.

Rəssamlıq, ümumiyyətlə, mədəniyyət və incəsənət ixtisasları üzrə magistratura təhsili bu gün çox ciddi problemlərlə qarşılaşıb.

Bu, ilk növbədə, Təhsil Qanununda əməli ixtisaslar üzrə magistratura pilləsinin nəzərdə tutulmamasıdır.

Azərbaycanın dünya təhsil sistemində və Bolonya prosesinə qoşulması, Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiya təhsilimizin daha da təkmilləşərək Avropa standartlarına çatdırılmasına xidmət edir. Bolonya prosesinə qoşulmuş Böyük Britaniya (Sent-Endryus, Qlazqo, Aberdin, Heriot-Watt, Oksford, Kembric, Dublin), Fransada magistratura pilləsində ixtisas üzrə (professional) seçim imkanı verilir. Doktoranturada təhsilini davam etdirmək istəyənlər isə mütləq elmi istiqamətləri seçməlidir. Göründüyü kimi, Avropada magistratura daha çevik olaraq son məqsəd və nəticəyə - yüksək ixtisaslı kadr hazırlığına xidmət edir. Post-sovet məkanında Bolonya prosesini ilk və müvəffəqiyyətlə tətbiq edən Qazaxıstan və Litvada da magistraturanın iki növü var: professional (ixtisaslar üzrə) və elmi magistratura. Yekun dövlət attestasiyası professional magistraturada dövlət imtahanı və diplom işinin müdafiəsindən, elmi magistraturada isə dissertasiya müdafiəsindən ibarətdir. Təhsil formalarından asılı olaraq tədris illəri müxtəlifdir. Litvada təhsilə alan ali məktəbin razılığı ilə hər iki təhsil proqramına müvafiq uyğunlaşdırılmış proqram seçə bilər. Bu zaman tədris illi, kreditlərin sayı artır və məzun iki ixtisas dərəcəsi alır.

Çox heyf ki, başqa ölkələrdə olan magistratura növləri bizim təhsil qanununda nəzərdə tutulmayıb. Biz ixtisasından asılı olmayaraq bütün magistrələrdən alimlik tələb edərək elmi kütləviləşdirir və nüfuzdan salırıq.

Digər çox ciddi problemi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti 14 may 2011-ci il tarixli 95 nömrəli qərarı ilə

təsdiq edilmiş "Ali təhsilin magistratura səviyyəsi üzrə ixtisasların (ixtisaslaşmaların) təsnifatı" yaradıb. Bu sənəddəki "Mədəniyyət və incəsənət ixtisasları qrupu"ndakı rəssamlıq ixtisasları ilə bağlı təsnifata nəzər salaq. 060302 Sənətsünaslıq - "Təsviri incəsənət tarixi və nəzəriyyəsi" və ayrıca ixtisas kodları olan 060318 Rəngkarlıq - Rəngkarlığın tarixi və nəzəriyyəsi; 060319 Qrafika - Qrafika sənətinin tarixi və nəzəriyyəsi; 060320 Heykəltəraşlıq - Heykəltəraşlığın tarixi və nəzəriyyəsi; 060312 Dekorativ sənət- Dekorativ tətbiqi sənətin tarixi və nəzəriyyəsi ixtisaslarının kodları müxtəlif olsa da tədrisin obyektivi eynidir. Bu halda tədris planları necə fərqlənməlidir? Lakin "Humanitar və sosial ixtisaslar qrupu"na daxil edilən 060201 Filologiya - Ədəbiyyatşünaslıq (ölkələr və sahələr üzrə) verilməsi həm elmi, həm də təhsilin təşkil baxımından düzdür.

Bugünkü realıq bu qərara düzəliş edilməsini tələb edir. Bu il ADRA-da magistraturaya qəbulun bu sənəddən irəli gələn nəticələri acınacaqlıdır. Rəngkarlıq ixtisasına daxil olan 5 magistrdən ancaq 1 nəfəri bakalavr pilləsinə öz ixtisası ilə bitirib qalanları isə sırf nəzəri "Sənətsünaslıq" üzrə bakalavr təhsili alıblar. Bu ixtisasların tədris planlarındakı fərq artıq ilk tədris günündə müəllimlərin etirazında üzə çıxdı. Rəngkar magistrələr ixtisas üzrə mürəkkəb natura, layihə və kompozisiyaları yerinə yetirməli olduqları halda, sənətsünaslar elementar rəsm və rəngkarlıq tapşırıqlarını belə həll edə bilmirlər. Belə "rəngkarlıq müəllimi" sabah hansı rəngkarı yetişdirə bilər? Bu, problemin ancaq görünən tərəfidir.

Magistr öz sahəsində yüksək peşəkarlığa malik olmalı halda belə, rəngkar, heykəltəraş və s. ixtisaslar üzrə magistraturanı bitirənlər yaradıcılıqda hansı nailiyyətlər əldə edə bilərlər? Mövcud qərara əsasən, mədəniyyət və incəsənət təmayüllü ali məktəblər peşəkar vokalçı, aktyor, pianoçu və rəssam magistr deyil, bu sahələr üzrə nəzəriyyəçi sənətsünas yetişdirmək məcburiyyətindədir. Şübhəsiz ki, sənətsünaslara ehtiyaç var. Sahələr üzrə hər bir bakalavr nəzəriyyəçi ola bilər. Lakin gəlin etiraf edək ki, hər bir sənətsünas peşəkar vokalçı, aktyor, pianoçu və rəssam ola bilməz. Çünki bunun üçün xüsusi qabiliyyət və istedad tələb olunur.

Mədəniyyət və incəsənət təmayüllü ali məktəblərdə dərs deyən rəssam və aktyorlar, vokalçı və rəssamlar pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmaqla bərabər həm də yaradıcılıqları ilə milli incəsənətin inkişafına xidmət edir, öz yaradıcılıq töhfələrini verirlər. 1976-cı ildən bu günə qədər aktiv yaradıcılıqla bərabər, Rusiya Dövlət Teatr İnstitutunda (QİTİS-də) pe-

daqqi fəaliyyətlə məşğul olan, yaradıcılıq təhsilinin problemlərini yaxından bilən Oleq Tabakovun kadr hazırlığı barədə dedikləri bizim üçün də maraqlıdır: "İncəsənət və mədəniyyət sahəsində gələcək pedaqoji kadrlarını ancaq biz özümüz (QİTİS və bu qəbildən olan ali məktəblər nəzərdə tutulur) hazırlaya bilərik. Aktyor sənətindən dərs deyən, ancaq özü aktyorluq edən olmalıdır".

Sizi inandırırıq ki, təcili tədbirlər görülməşə təsviri sənət sahəsində magistratura təhsilinin belə təşkil dünyada tanınan və fəxrimiz olan Azərbaycan incəsənətinin çox yaxın gələcəkdə peşəkarlıqdan uzaqlaşdırıb kənarlaşdırmağa, yaradıcılıq təşəbbüsündən məhrum şablonçuluğa çevrilməsi ilə nəticələnməkdir.

Mədəniyyət və incəsənət sahəsində yüksək ixtisaslı pedaqoji kadr hazırlığında müstəsna əhəmiyyətə malik assistentura-stajorluq institutu ləğv edilərək aspirantura və dissertantura ilə əvəz edilib. Hər iki sistemin saxlanması faydalıdır. Çünki assistentura-stajorluq yaradıcılıq aspiranturası hesab olunur. Onu bitirənlər gələcəkdə ali məktəblərdə ixtisas üzrə dosent adına təqdim edilirdilər. Məsələn, ADRA-nın rektoru, heykəltəraş Ömər Eldarov assistentura-stajorluqdan akademiklikə qədər peşəkarlıq məktəbi keçərək öz məktəbini yaradıb. Heykəltəraş-professorlar Fuad Salayev, Natiq Əliyev və başqaları onun assistentura-stajorları olub. Biz vaxtında geciksək də heç olmasa indi təhsil qanununa müvafiq təhsil pillələri saxlanılmaqla əlavə və dəyişikliklərlə bağlı təkliflərimizlə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə və müvafiq qərarları qəbul edən qanunverici orqanlara müraciət etməliyik.

Magistratura pilləsində isə dərs deyənlərin, xüsusən də dissertasiya və buraxılış işi rəhbərlərinin mütləq elmi dərəcəsi, elmi və ya fəxri adı olması bu gün ADRA-nı daha bir problemlə üz-üzə qoyub. Mədəniyyət və incəsənət təmayüllü ali məktəblərdə dərs deyən professor-müəllim heyəti ənənəvi olaraq ixtisasa müvafiq tədris-metodik işlər verir. Onlar kafedraya məhz yaradıcılıqla bağlı elmi tədqiqat işini təqdim edir və əsasən yaradıcılığa istiqamətləndikləri üçün dosent və professor elmi adını almağa da o qədər meyilli deyillər.

Digər mühüm həllini gözləyən problem mədəniyyət və incəsənət təmayüllü ali məktəblərin dövlət akreditasiyası ilə bağlıdır. Akreditasiya meyarlarında bu ali məktəblərin xüsusiyyətləri nəzərə alınmadığı üçün qiymətləndirmə kadr hazırlığını müəyyənləşdirən əməli - ixtisas fənləri üzrə qazanılan bilik, bacarıqların səviyyəsinə, istedadın inkişafına görə deyil, nəzəri-humanitar fənlərin mənimsənilmə səviyyəsinə əsasən

aparılır. Nəticədə yaradıcılıq təmayüllü ali məktəblərdə akreditasiya zamanı ixtisas hazırlığına qiymət verilməməsi həm professor-müəllim, həm də tələbə kontingentinin narazılığına səbəb olur. Şübhəsiz ki, bu məsələ də yaxın gələcəkdə öz həlli yolunu tapmalıdır.

Ölkəmizdə tibbi və hərbi təhsil sistemində bu mühüm məqam nəzərə alınsa da nədənsə tələbə kontingentinin cüzi hissəsini - təxminən 1.5% təşkil edən yaradıcılıq təmayüllü, o cümlədən ancaq 0.4% təsviri sənət yönümlü ali məktəblərdə təhsil alan tələbələrə belə imkan verilməyib.

Son illər ərzində təsviri sənət yönümlü ixtisaslar üzrə magistr hazırlığının nəticələri göstərir ki, həm sahələr üzrə rəssam kadr hazırlığının səviyyəsi aşağı düşür, həm də biz ən istedadlı gəncləri itiririk.

Nəzəri biliklərin rolunu heç də azaltmadan qeyd etməliyik ki, yaradıcılıq təmayüllü təhsil müəssisələrində əsas və mühüm yeri istedadının püxtələşməsi və yaradıcı potensialın formalaşması tutmalıdır. Əfsus ki, bu gün ADRA-da ixtisaslar üzrə magistratura pilləsində təhsilini davam etdirənlər heç də ən istedadlı və qabiliyyətli rəngkar, heykəltəraş, qrafik bakalavr məzunlarımız deyil, nəzəriyyəni bilənlərdir. Bu sahədə mövcud vəziyyətin mənfi nəticələri isə artıq özünü həm sənətdə, həm də pedaqoji kadr siyasətində göstərir.

Çox heyif ki, başqa ölkələrdə olan magistratura növləri bizim təhsil qanununda nəzərdə tutulmayıb.

Belə ki, Azərbaycan Rəssamlıq Akademiyasında çalışan pedaqoji heyətin əksəriyyəti kadr hazırlığında əvəzsiz rolunu oynayan yaşlı nəslə təmsil edən ustad sənətkarlardan ibarətdir. Lakin bu gün artıq ali məktəbdə sırf əməli-ixtisas dərsi demək hüququ olan, ustad sənətkarların yanında püxtələşən istedadlı gənc kadr qıtlığı yaranır. Mədəniyyət və incəsənət sahəsində təhsilə "ögey övlad" münasibətinin nəticələri yaxın on ildə kadr hazırlığında fövqəladə vəziyyət yaradar.

Qaldırılan problemlərin həll edilməsi yolunu necə görürük. İlk növbədə, cəmiyyətin inkişafında mühüm rol oynayan, xüsusi qabiliyyət tələb edən ixtisaslar üzrə təhsilinin inkişafına münasibət dövlət səviyyəsində dəyişilməli, təhsil ekspertlərinin və xüsusi qabiliyyət tələb edən ixtisaslar üzrə mütəxəssislərin birgə səyi ilə qısa bir zamanda "Mədəniyyət və incəsənət ixtisasları üzrə təhsil konsepsiyası" hazırlanmalıdır. Konsepsiyada müasir tələblərə cavab verməklə bərabər Azərbaycanda tarixən yaranmış və özünü doğrultmuş yaradıcılıq ixtisasları üzrə təhsil sistemində istinad edilməli, xüsusi qabiliyyət tələb edən ixtisaslar üzrə

təhsilin milli və Avropa təhsili kontekstində əsas vəzifələri müəyyənləşdirilməlidir. Bu məqsədlə rəssamlıq, musiqi, incəsənət təmayüllü ali məktəblərin milli təhsil sistemi çərçivəsində hüquqi və normativ bazanın hazırlanması vacibdir. Göstərilənlərin reallaşdırılması üçün müvafiq ali məktəb nümayəndələrinin və təhsil ekspertlərinin iştirakı ilə prioritetləri müəyyənləşdirən əsaslandırılmış sənədlər toplusu hazırlanmalı və təkliflər qanunverici orqanlara təqdim edilməlidir. Mədəniyyət və incəsənət sahəsində təhsilin səviyyəsini daha da yüksəltmək, qarşıya çıxan problemləri vaxtında qaldırmaq və həll etmək məqsədi ilə yaradıcılıq ali məktəblərinin assosiasiyası yaradılmalıdır.

Özünü qazanılmış nailiyyətləri, dünya şöhrətli sənətkarların meydana gəlməsi ilə doğrultmuş incəsənət və mədəniyyət sahəsində təhsil sistemində bir sıra mühüm islahatlara ehtiyac var. Reallıq onu göstərir ki, pilləli təhsil sistemində keçid ali təhsil alanların əksəriyyəti üçün faydalıdır, özünəməxsusluğu, spesifik təhsil sistemini tələb edən tibbi, hərbi və yaradıcılıq təmayüllü ali məktəblərə xüsusi yanaşma metodu seçilməlidir. Yaradıcılıq təmayüllü ali məktəblərdə Bolonya təhsil sisteminin daha məqsədemüvafiq və effektivliyini artırmaq üçün başqa dövlətlərin təcrübəsi öyrənilməlidir.

Göstərilən problemlər vaxtında həll olunmasa milli rəssamlıq məktəbi nəinki inkişaf etməyəcək, bir əsr boyu nail və layiq olduğu müvəffəqiyyətləri itə bilər.

Bu gün biz illər ərzində aparıcı Rusiya, Avropa rəssamlıq məktəblərinin təcrübəsinə əsaslanaraq yaratdığımız, böyük nailiyyətləri olan milli rəssamlıq məktəbini, incəsənət və mədəniyyət sahəsində öz bəhrələrini verən təhsili qoruyub-saxlamalıyıq. İncəsənət və mədəniyyət sahəsində təhsil ilə bağlı xüsusi müddəalar öz əksini təkə təhsil haqqında qanunda deyil, mədəniyyət haqqında qanunda da tapmalıdır.

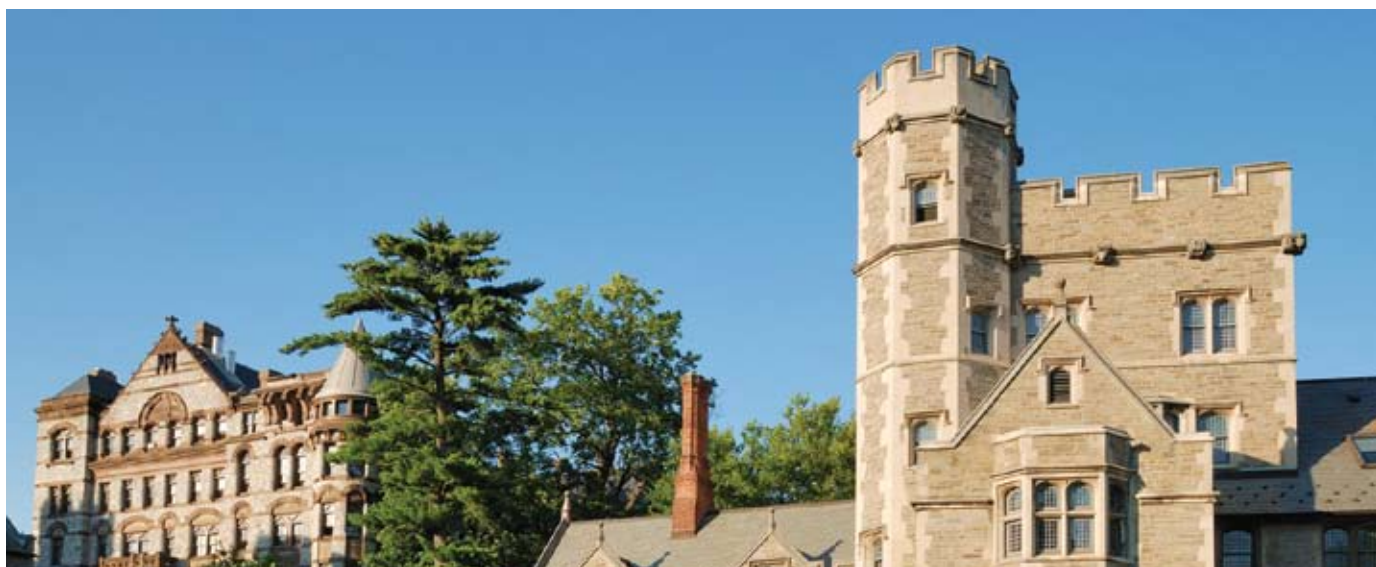
Mədəniyyət və incəsənət təmayüllü ali məktəblərdə ölkəmizin tələbə kontingentinin cüzi faizi, təxminən 1,5 faizi təhsil alır. Lakin gəlin etiraf edək ki, məhz xüsusi qabiliyyət tələb edən ixtisaslar üzrə kadr hazırlayan ali məktəblərin tələbələri və məzunları öz konsert proqramları, sərgiləri və yaradıcılıqları ilə ölkəmizi yaxın və uzaq xaricdə digər ali məktəb məzunlarından daha çox təmsil edir və tanıdır.

Tarix boyu mədəniyyət və incəsənət dinindən və dilindən, siyasi baxışlarından və iqtisadi durumundan asılı olmayaraq müxtəlif xalqları və millətləri yaxınlaşdırən müstəsna rola malik olub. Bu yüksək missiya nəzərə alınaraq biz bu sahədə təhsilə xüsusi həssaslıqla yanaşmalı, inkişafı üçün heç nəyi əsirgəməməliyik.

УНИВЕРСИТЕТЫ АМЕРИКИ: ПОЧЕМУ ОНИ ТЕРПЯТ ПОРАЖЕНИЕ?

Энтони Графтон

Профессор истории и гуманитарных наук Принстонского университета США.

Принстонский университет (англ. Princeton University) - частный университет, один из старейших и известнейших университетов в США. Является одним из самых престижных вузов страны. Находится в городе Принстон, штат Нью-Джерси.

Университет является одним из восьми университетов Лиги плюща и одним из девяти колониальных колледжей, основанных до Американской революции. Принстонский университет предоставляет дипломы бакалавра и магистра в областях естественных, гуманитарных, общественных и технических наук. Университет не располагает школами медицины, права, бизнеса или богословия, однако предлагает профессиональные степени в Школе общественных и международных отношений имени Вудро Вильсона, в Школе инженерных и прикладных наук, а также в Школе архитектуры. Университет располагает наибольшим эндаументом в мире из расчёта на одного учащегося.

Известно, что многие американские университеты занимают верхние строчки в различных мировых рейтингах, и хотя в основном эти рейтинги не более чем развлечение для административных работников и выпускников вузов, кое о чем они все-таки говорят. Ряд американских университетов предлагает своим преподавателям такие зарплаты, такие условия работы, лаборатории и библиотеки, что с ними мало кто может сравниться. Не только на сотрудников, но и на студентов бакалавриата и магистратуры американцы тратят больше, чем их коллеги за океаном. По европейским или азиатским стандартам плата за

обучение в этих вузах огромна, но в последние годы они многое сделали для того, чтобы привлечь и выходцев из небогатых семей, предоставляя более щедрую помощь студентам бакалавриата и полностью оплачивая обучение всех докторантов. На каждом уровне системы увлеченные профессора заражают студентов своим энтузиазмом по поводу чего угодно — структуры кристалла или структуры стихотворения.

Тем не менее, американские университеты вызывают и резкую критику, часто со стороны преподавателей и журналистов, которые хорошо знают

их изнутри, и эта критика небезосновательна. У каждой медали есть обратная сторона, каждой добродетели соответствует какой-нибудь порок, и почти в каждом университете существуют свои застарелые проблемы. Профессора самых престижных медицинских вузов публикуют под своими именами статьи рекламщиков фармацевтических компаний. Во многих государственных университетах и нередко в частных главные футбольные и баскетбольные тренеры получают миллионы, а их помощники — сотни тысяч долларов за подготовку полупрофессиональных команд. Лишь несколько таких команд приносят спон-

сирующим их университетам деньги, сопоставимые с затратами на них, а в некоторых командах игроков нещадно эксплуатируют.

В частных колледжах и университетах с конкурсным отбором председатели приемных комиссий резервируют места в каждой группе для детей выпускников и потенциальных спонсоров, для спортсменов, многие из которых извлекают значительно меньше пользы из предлагаемых им академических возможностей, чем их одноклассники, и просто для тех, кто в состоянии оплатить обучение. В университетах, заявляющих, что делают ставку на бакалавриат, слишком многие профессора ограничиваются тем, что дважды в неделю прогоняют презентации в PowerPoint, а индивидуальное обучение поручают магистрантам, получающим в разы меньше, и докторам наук, работающим по краткосрочным контрактам, и те из кожи вон лезут, чтобы передать студентам азы литературного мастерства и математического анализа, зарабатывая при этом всего пару тысяч долларов за курс.

Оценить качество обучения в американских колледжах и университетах непросто. В стране сейчас почти пять тысяч университетов и колледжей,

как двухгодичных, так и четырехгодичных. Студентов в них миллионы, из них примерно 40% — в возрасте от 18 до 24 лет, а подавляющее большинство старше. Высшее образование представлено как тенистыми Олимпами частных вузов по типу Лиги плюща и внушительными дворами государственных университетов, так и муниципальными колледжами, работающими по двенадцать часов в сутки и окруженными огромными, всегда переполненными автостоянками. Высшее образование — оно разное: частное и государственное, массовое и элитное, консервативное, заросшее плющом, и современное, передовое. На этой громадной и пестрой сцене нет места обобщениям.

Книги об американских университетах — многие, а может быть, и большинство — можно отнести к одной из двух категорий. Первая — это горестные сетования, которые чуть ли не еженедельно раздаются со страниц печати. Эта категория объединяет такие разные по своим отправным точкам книги, как «Комната отдыха университетских преподавателей» (2011) — острая критика профессоров, написанная выдающейся журналисткой Наоми Шэфер Райли, и «Упадок университетских преподавателей»

Энтони Графтон

Princeton Universitetinin tarix və humanitar elmlər üzrə professoru

Профессор истории и гуманитарных наук Принстонского университета США.

(2011) — атака на администрации, предпринятая авторитетным политологом Бенджамином Гинсбергом. Вместо того чтобы анализировать такие сложные сообщества, как университеты, с разных точек зрения, оба автора сосредоточили все внимание на некой группе злокозненных негодяев. Вместо подробного описания конкретных вузов, которое могло бы дать ощущение ритма и организации университетской жизни, они нагромождают истории, взятые из газет, журналов и с вебсайтов; описывают индивидуальный опыт, часто вопиющий, так, как если бы это было общее правило, и без устали мусолят байки, и так уже сильно потрепанные в предыдущих полемических работах.

Но даже несмотря на это, не все

их стрелы летят мимо цели. Райли рассказывает, приводя множество фактов, как невесело приходится временным и случайным преподавателям, работающим в вузах по контракту. Гинсберг справедливо отмечает, что количество административных и других штатных сотрудников вузов увеличивается намного быстрее, чем количество преподавателей, и это приводит к повышению сумм, выплачиваемых студентами и их семьями за обучение, но никак не способствует повышению его качества. Однако когда Райли называет ненужными все исследования разом на том основании, что так считает кое-кто из старших преподавателей, или когда Гинсберг высказывается за увольнение всех административных работников, потому что они дармоеды, которых волнует только очередная бессмысленная конференция на Гавайях, — они кидаются в другую крайность. Читать это забавно, но делу,

сона и «Дрейфующие в науке» (2011) Ричарда Арума и Джосипы Роксы рассматривают отдельные аспекты системы. Они вскрывают неприглядный мир постыдных фактов и недопустимых методов, применяемых изо дня в день, мир, не имеющий ничего общего с глянцевой картинкой, которую создает рекламная шумиха вокруг мировых университетских рейтингов.

В книге «Дрейфующие в науке» Арум и Рокса рисуют жуткую картину того, во что превратился университетский учебный план. Основные данные, на которые опираются авторы, — это результаты, которые показали 2322 студента, принявшие участие в Оценке знаний учащихся колледжей, стандартизированном тесте, предложенном студентам в течение их первого семестра в университете и еще раз в конце второго года обучения. Этот тест не предполагает выбора из нескольких вариантов ответа, для его выполнения необходи-

Результаты исследования действуют отрезвляюще. Оценка знаний учащихся колледжей показала, что около 45% студентов в выборке за первые два года обучения фактически никак не продвинулись в отношении умения критически мыслить, строить сложные суждения и излагать свои мысли в письменном виде. Анализ их академического опыта позволяет понять, почему так происходит. Студенты сообщили, что в среднем посвящают учебе 12 часов в неделю, в то время как в 1961 г. это были 25 часов в неделю, а в 1981 г. — 20. Половина студентов в выборке отказывались от курса, если в предыдущем семестре по нему требовалось написать работу объемом более 20 страниц, а треть отказывались от курса, если по нему нужно читать не меньше 40 страниц в неделю.

Естественно, результаты несколько различаются. В каждом вузе, где проводились тесты, — от исследовательских университетов до маленьких колледжей — отдельные студенты показали высокий уровень знаний, и отдельные программы, как выяснилось, больше способствовали усвоению знаний, чем другие. Однако в целом очевидными представляются два вывода. Во-первых, традиционные предметы и методы сохраняют свою учебную ценность. В настоящее время общеобразовательные предметы привлекают намного меньше учащихся, чем двумя поколениями ранее. Но те, кто специализируется в этих областях — гуманитарные и общественные науки, естественные науки и математика, — показали результаты лучше, чем те, кто выбрал бизнес, коммуникации и другие новые специализации практической направленности в колледжах свободных искусств. И в то время как по всей стране модернизируют библиотеки и учебные аудитории ради модного совместного обучения, студенты, посвящающие больше времени самостоятельной работе, обошли тех, кто в основном работал в командах.

Во-вторых, и это еще печальнее, огромное множество студентов приходят в университет, не испытывая особого интереса к своим учебным курсам и не представляя, как они могут подготовить их к будущей профессиональной деятельности. Все, чего они хотят, пишут Арум и Рокса, — это разыграть «культурные сценарии студенческой жизни, как она изобража-

увы, не помогает.

И есть иная категория книг. Основательно подготовленные, предлагающие обширный материал и порой украшенные десятками таблиц, которые для непосвященных выглядят как криптограммы, сочинения вроде «Избранных» (2005) Джерома Карабеля, «Отменить госуниверситеты» (2008) Кристофера Ньюфилда, «За финишной чертой» (2009) Уильяма Боуэна, Мэттью Чингоса и Майкла Макфер-

мо прочесть некоторое количество текстов по определенной проблеме в области бизнеса или политики и написать письмо чиновнику с советом, как ее разрешить. Дополнительный материал получен из Национального исследования распределения времени студентов и самопроверки знаний и умений студентов, в которой ежегодно участвуют миллионы молодых людей, а также из недавних полевых исследований студенческой жизни.

ется в массовом кино вроде «Зверинца» (1978) «Вана Уайлдера, короля вечеринок» (2002)». Научная работа отнюдь не занимает центральное место в их представлении об учебе в университете. Даже студенты элитного Калифорнийского университета сообщили, что в среднем проводят «12 часов [в неделю], общаясь с друзьями, 11 часов за компьютером, сидя на развлекательных сайтах, шесть часов смотрят телевизор, шесть часов занимаются спортом, пять часов отводят на хобби» и 13 часов в неделю уделяют учебе.

В итоге для большинства из них университет — это не знания и умения, а документ об образовании, диплом, означающий возможность устроиться на работу. Те, кто учится много, зачастую — хотя, к счастью, не всегда — происходят из высокообразованных семей и поступают в колледжи и университеты с высоким

на страницах нашего издания Саймон Хэд, преподаватели вузов должны стремиться к техническим нормам производительности, вызывающим всеобщее возмущение. Но для студентов бакалавриата нынешняя система со сторонними экзаменаторами является гарантом справедливости, соблюдения стандартов учебных программ даже в том случае, если большинство студентов отстающие, и предоставления возможностей для самых способных на каждом уровне системы. Американское высшее образование не имеет адекватной системы оценки, и возможности, предоставляемые на каждом уровне, зависят от великодушия и увлеченности отдельных людей.

За последние несколько десятилетий университеты во многих отношениях реорганизовались, что способствовало формированию студенческой жизни в ее современном

не профессора со стажем и штатные преподаватели, а магистранты и временные сотрудники.

Деканы вовсе не хотели идти на такие меры, их принудили к этому бюджетные ограничения. Но на деле оказывается, что эти ограничения не помешали им пригласить на работу и продолжить сотрудничество со звездными академиками, которые получают большие зарплаты и проводят дорогостоящие исследования. Глубокого мыслителя намного легче склонить к переезду во второразрядный колледж, где он будет размышлять вслух перед кучкой магистрантов, чем убедить обучать 120 детишек в семестр.

Даже в теперешние, по-видимому, трудные времена администрации и сотрудники вузов, не занимающиеся преподаванием, процветают, как и недорогие факультативные мероприятия, которые они предлагают, — от

конкурсным отбором. Они уже принадлежат к экономической и культурной элите. Наша великая демократическая система университетского образования превратилась в оплот социальной стабильности — в разрозненное общество, многие члены которого живут бездумно, научаются немногому и возвращаются в экономический и социальный класс, определенный им по рождению.

В Великобритании, как рассказал

виде. Профессора теперь считают своим законным правом направлять усилия преимущественно на исследование, особенно в области естественных и общественных наук. Сделав открытие, в качестве награды они получают освобождение от работы со студентами. Даже те, кто, как говорится, не открывает Америку, проводят как можно больше времени в лаборатории или библиотеке. Преподаванием все больше и больше занимаются

упражнений на сплочение для первокурсников до междууниверситетских соревнований. Мысль понятна: никто не рассматривает обучение в классе как нечто первостепенное.

Означает ли это, что американские университеты в кризисе? Арум и Рокса отвечают «нет», поскольку студенты и их родители по-прежнему стремятся к обучению в колледжах и университетах и готовы платить, правительство и магистратуры про-

должают принимать выпускников этих вузов, а корпорации — нанимать их (и тратить более 50 млрд. долл. ежегодно на обучение своих работников нужным им навыкам). Но те, кто родился в обеспеченных и интеллигентных семьях, получают несоразмерно большую пользу от лучшего образования. Отучись в любом колледже — и будешь получать больше денег, чем получал бы без него. Но не жди, что получишь столько денег, сколько мог бы, если бы изучал прикладную математику в Стэнфорде. И никто не знает, долго ли еще семьи смогут и захотят платить в течение четырех лет за символическое, по большому счету, образование, которое неуклонно доживает и теряет свое влияние.

Сейчас обсуждается множество

ли вдохновит молодежь включить на досуге букридер и почитать. Мы, разумеется, не хотим добиться еще большей эффективности, чем нынешнюю, отключив студентам головы. Онлайн-обучение, еще одна популярная идея, вполне может принести плоды — при том условии, что компетентный преподаватель будет находиться в Сети 24 часа в сутки, а это делает подобные курсы столь же дорогостоящими, как и обычные.

Как показали Уильям Боуэн и его соавторы в книге «За финишной чертой», есть сфера, в которой наша система терпит поражение даже более разгромное, чем в попытках пробудить в студентах интерес к научной работе. В недавней полемике по поводу бакалавриата, особенно в об-

лет, и всего 30% тех, кто поступил в муниципальный колледж, выйдут из него через три года с дипломом младшего специалиста. Очевидно, что большинству студентов не удастся завершить образование.

Возьмем государственные университеты — подавляющее большинство мест по программам бакалавриата предлагают именно они. Лишь немногие из них — Университет штата Вирджиния, Университет Уильяма и Мэри, Беркли — выпускают 90% или более своих студентов каждые шесть лет. Примерно еще 15 вузов удерживают показатель выпускников за шесть лет на уровне 80% и выше. В остальных дела обстоят еще хуже. Ведущий университетский комплекс штата Нью-Джерси, Рутгерс/Нью-Брансуик, за четыре года выпускает 52% студентов, и за шесть лет — 77%. Ежегодно туда поступают 5835 человек. Через шесть лет 1342 студента из их числа не закончат обучение. В университетах Огайо, Индианы, Флориды и Айовы в каждой группе не завершают обучение сопоставимое число студентов,

В Университете штата Висконсин в Мэдисоне, исторически одном из великих государственных университетов Америки, через четыре года выпускаются только 48% студентов бакалавриата, хотя этот же показатель за шесть лет больше на 30%. Тем не менее это только верхушка айсберга, видимая над уровнем моря. В некоторых колледжах, в том числе в коммерческом секторе, большинство бросают учебу задолго до выпускного. Америка, когда-то мировой лидер по уровню образованности населения, опустилась на 10-е место.

Прекращение учебы не всегда худший вариант: продолжение порой обходится дороже. Потому что вне зависимости от того, утратил студент интерес к учебе или потерял свое место в университете, он и его семья теперь в долгах как в шелках. В период великой экспансии конца 1950-1960-х годов резко увеличилось число американцев с дипломами колледжей и университетов. И работодатели стали чаще требовать такой диплом, даже если университет не готовил именно к той должности, на которую вы претендовали. Увеличился объем государственных инвестиций, они обеспечивали большую часть системы высшего образования. Поскольку штаты формировали университетские

предложений по реформированию системы, но большая их часть способна только усугубить положение. В Техасе, где дебаты о государственных университетах достигли наибольшего накала, высокооплачиваемые критики внятно заявляют: преподаватели вузов должны обучать больше студентов за меньшие деньги. Но существует только один способ это осуществить: загнать еще больше студентов в огромные аудитории, т.е. окончательно лишить их возможности индивидуального общения с профессором, а менее многочисленные группы полностью доверить разоренным магистрантам и временным преподавателям. Такое обучение вряд

ласти гуманитарных наук, в качестве свидетельства безусловного провала приводились цифры отсева студентов — порядка 50%. Программы бакалавриата, бесспорно, требуют внимательного анализа и реформирования. Но их неуспех едва ли можно считать чем-то экстраординарным. Отсев в американской системе образования происходит на всех уровнях. В этом хитром агрегате протекают все клапаны. Менее 70% учащихся получают полное среднее образование. Только немногим более 70% выпускников школ поступают в какой-либо вуз. Лишь чуть более половины тех, кто начал обучение по программам бакалавриата, завершат его через шесть

бюджеты в значительной степени за счет налоговых поступлений, плата за обучение в вузах оставалась низкой. Студенты могли занять скромную сумму для оплаты своей доли расходов на образование, подрабатывать на повседневные нужды — и по окончании вуза у них оставался совсем небольшой долг. Бросая учебу, они, конечно, сталкивались с финансовыми трудностями, но и это не становилось катастрофой, потому что речь шла опять-таки о небольших суммах.

Однако со времен революции Рейгана, как показал в своем всестороннем исследовании Калифорнийского университета Кристофер Ньюфилд, штаты все решительнее переносят бремя расходов на образование со своего собственного бюджета на бюджеты студентов и их семей. Университеты-лидеры в каждом штате удерживают свои цены ниже стоимости обучения в элитных частных колледжах, но они недешевы по любым другим стандартам. В Университете штата Мичиган первокурсник, постоянно проживающий в штате, должен выплатить в общей сложности 25204 долл., а студент последнего курса — 26810 долл. В Университете Пенсильвании первокурсник в текущем году выплачивает 25416 долл. за обучение, услуги и проживание. Очень часто семейных сбережений, студенческих заработков и стипендий для этого недостаточно, и студентам и их родителям приходится брать кредит. В этом году студенты, занявшие деньги на учебу, а это две трети учащихся, к своему выпуску будут должны в среднем 33798 долл., что в 2 раза превышает средний долг десять лет назад. Так что за четыре года беззаботной жизни в колледже слишком часто приходится расплачиваться десятилетиями в долговой кабале.

Задолженность американцев по студенческим кредитам, как заметил недавно Малькольм Харрис, составляет сегодня почти 1 трлн. долл. и превышает их задолженность по кредитным картам. Студенческий долг, объясняет он, «исключительно тяжелый. От него не избавляет банкротство, студенческие кредиты также не имеют срока аннулирования, и кредиторы могут наложить арест на зарплату должника, на выплаты по социальному страхованию и даже на выплаты по безработице». Долговое бремя распределяется по принципу, обратному заповеди Матфея: тому,

кто ничего не имеет, никто не подаст. Цветным студентам из необеспеченных семей приходится занимать больше. Они также меньше пользуются возможностями относительно дешевых федеральных программ Stafford и Parent Plus, возможно, потому что мало о них знают; они больше зависят от частных кредиторов, которых Данте поместил бы вместе со специалистами по кредитованию в

по студенческим кредитам.

Лопнет ли мыльный пузырь высшего образования? Не знаю. Серьезные авторы предостерегают от одностороннего подхода к оценкам. Боуэн и его коллеги, к примеру, анализируют влияние взятых на учебу кредитов на уровень отсева. Согласно их выводам, нельзя однозначно утверждать, что неуспех студентов объясняется главным образом долгами. Однако

нижнем круге ада.

И все это ради образования, которое, как мы уже видели, не приносит особой пользы многим из тех, кто идет на риск попасть в долговую тюрьму, лишь бы его оплатить. Но самая большая несправедливость заключается, конечно, в том, что бросившие университет должны выплачивать взятые кредиты, хотя, по всей вероятности, в трудные времена зарабатывают меньше и живут хуже, чем выпускники вузов. Тем не менее даже среди последних вырос уровень безработицы, как и уровень дефолта

эти явления взаимосвязаны в жизни многих учащихся, если не в намерениях законодателей. Задумайтесь, что значит быть обычным студентом в наши дни. Вы хорошо, даже очень хорошо учились в школе. Но, придя в университет, вы понимаете, что у вас мало опыта в проведении исследований и написании научных работ, и вы плохо представляете, как ваши учебные курсы связаны с вашими дальнейшими планами. Вы начинаете учиться в долгах, и вам улыбается перспектива набрать еще больше. Чтобы заработать на по-

вседневные расходы, вы устраиваетесь в супермаркет или закусочную. Живете вы в огромной убогой общаге или в хлипком многоквартирном доме за пределами кампуса, где частное пространство и уединение ограничиваются вашей комнатой с ванной. Преподавателей, как и культуру, вы наблюдаете с большого расстояния: с задних парт темной аудитории, переполненной вашими сверстниками, просматривающими ленту Facebook на своих лэптопах.

Неудивительно, что в этих обстоятельствах многие студенты так никогда и не усваивают новые требования и стандарты университетского образования. Вместо этого они дрейфуют от курса к курсу, и заботят их только развлечения и халява на экзаменах. Также неудивительно, что многие оказываются не готовы к решению проблем, когда они возникают. Студенты слишком часто употребляют алкогольные напитки и курят марихуану, слишком много играют в компьютерные игры, разбивают машины, беременеют, получают психологические травмы, пытаются помочь соседке по комнате, страдающей анорексией, и слишком часто теряют скромную, но совершенно необходимую поддержку родителей, когда те попадают под сокращение. Студенты постарше — а сейчас большинство студентов старше, чем мы привыкли видеть студентов университета, — часто вынуждены работать на полную ставку и заботиться о детях или родителях,

или о тех и других сразу. Те, кто вероятнее всего столкнется с этими проблемами, не приучены с детства искать нить, ведущую сквозь бюрократические лабиринты. У них нет уверенности, что впереди их ждут открытая дверь и доброжелательный помощник или профессор, жаждущий им стать, и у них нет даже родителей, которые бы суетились вокруг них и пытались найти такого помощника.

К счастью, многие студенты не только выживают, но и закаляются в горниле этих проблем. Многие вузовские преподаватели и административные работники делают все от них зависящее, чтобы помочь студентам. Университетская культура, как и политика, существенно различается в разных регионах. Многие высшие школы в штатах испытывают трудности, как, например, школа «Аризона Стейтс», вокруг которой подняли столько шума. Но многим удается ограничить размеры классов и проследить за тем, чтобы преподаватели были заняты именно преподаванием. Судьба студентов, бросивших учебу, и выпускников вузов различается существенно, но это не разница между судьбой утонувших и спасшихся. Кто-то переходит в другой университет. Кто-то идет в армию, «прочистает мозги» и, возвратившись, благодаря закону о льготах демобилизованным заканчивает обучение; правда, слишком поздно, чтобы войти в статистику своего выпускного класса. Кто-то устраивается секретарем, чтобы прокормить детей, и получает

диплом бакалавра и лучшую работу в зрелом возрасте. Но эти случаи — исключения из правила.

Зная все это, как можно оставаться снисходительным к этой системе? Система отчасти работает за счет своих недостатков. Административные работники рассчитывают на плату за обучение, вносимую из заемных средств студентами, которые, как им самим известно, будут исключены из вуза, прежде чем успеют воспользоваться многими из оплаченных услуг. Преподавание обеспечивается путем эксплуатации труда студентов магистратуры, многие из которых также уйдут и не потребуют себе должности. Преподаватели, получив место, часто становятся слепы к проблемам и глухи к жалобам своих собственных студентов, написавших под их руководством научную работу. И даже там, где есть желание менять что-то к лучшему, средства часто направляются на совершенно другие цели.

Наконец, во многих университетах второстепенные занятия вышли на первый план. Игровые виды спорта требуют огромных энергетических и денежных затрат, в то время как часть этих средств можно было бы потратить на улучшение условий обучения для студентов. Невозможно без боли смотреть на то, что сделала погоня за футбольной славой с Рутгерсом, в котором множество первокурсных факультетов и который, учитывая, насколько богат штат Нью-Джерси, мог бы стать Беркли или Мичиганом Восточного побережья. Университет тратит 26,9 млн. долл. в год, субсидируя спортивные программы. Между тем зарплаты преподавателей весьма невысоки, и надбавки отменены у всех поголовно. Из кабинетов историков убрали настольные телефоны. Ремонт отложили, и корпуса, используемые ежедневно с раннего утра до позднего вечера, стремительно ветшают.

На критические замечания о том, что не имеет смысла развивать футбол за счет преподавания, представитель администрации ответил: «Непосредственная поддержка спорта составляет только 1% бюджета Рутгерса». Видимо, он рассчитывал на неосведомленность читателей: в бюджете любой большой организации сумма текущих средств — за исключением тех, что вкладываются заранее, за несколько лет, — составляет не

более 1-2%. Это значит, что на спортивных мероприятиях ушли деньги, которые могли бы послужить со-вершенствованию основных видов деятельности университета. Кристофер Ньюфилд - не единственный здравомыслящий, информированный исследователь, который считает, что политические элиты сознательно ведут атаку на образование для среднего класса.

Может быть, это и не кризис. В конце концов, как отмечали многие обозреватели, «мы теперь так живем», и для исключений и надежды всегда есть место. И все-таки нельзя закрывать глаза на полчища студентов, которые покидают университеты, как наполеоновская армия - Россию: не вдохновленные учебными курсами, часто уязвленные своими собственными, как они считают, неудачами, отягощенные долгами. Быть может, кое-кому из авторов, пишущих об университетах, стоило бы перестать беспокоиться о питомцах Гарварда, Йеля и Принстона и озаботиться судьбой намного более многочисленных студентов, которые не могут окончить университеты Иллинойса и Западной Вирджинии, Вермонта и Техаса. И не менее полезно было бы, если бы увлеченные учителя вроде Энтони Кронмана, автора книги «Конец образования: почему наши колледжи и университеты отказались от поиска смысла жизни» (2007), недавно вышедшего полемического сочинения, направленного против коррупции в области гуманитарных наук, занялись анализом конкретной ситуации, в которой оказываются большинство американских студентов. Poleмика о

гибели гуманитарного знания, как бы эффективна она ни была, не исправит негуманность, с которой тысячи студентов сталкиваются, причем предсказуемо, из года в год.

Лучше всего было бы предприимчивым издателям найти пытливых авторов и поручить им подробно описать ряд университетов и колледжей со всеми их недостатками. Poleмические книги, даже те, которые не назовешь беспредметными, сводятся обычно к поливанию кого-нибудь грязью - а это, как говаривал еще Гекльберри Финн Тому Сойеру, не аргумент, - чем к изложению фактов. Эмпирические исследования, за очень редкими исключениями, сознательно пишутся в таких общих выражениях и таким блеклым языком, что никогда не найдут своего читателя, разве что среди специалистов. Человек разбирающийся, но не профессионал, например родитель или студент, член правления университета или попечитель, не способен изобразить живую картину жизни и работы в колледже или университете в течение года, какой она видится всем участникам процесса; и уж тем более не в состоянии доходчиво объяснить, как взаимосвязаны в академическом мире финансы и педагогика, дурные намерения и хороший результат.

Должно быть, забавно выкрикивать: «Читайте своих греков», — и разоблачать преступные сговоры. Но общественные дискуссии и внимательный анализ стали бы намного более продуктивными, если бы авторы, хорошо владеющие материалом, сумели передать структуру и вкус жизни

в американском университете так же убедительно, как Томас Рикс, Иван Райт, Элизабет Самет и другие сделали это в области военной. Романисты давно разведали эту территорию. Где же талантливые журналисты? Они найдут добросовестных студентов и множество примеров упущенных возможностей и, возможно, сумеют понять, почему так происходит.

Статья перепечатана из журнала «Вопросы образования» № 2. 2012 г.

Литература

Н.Ш.Райли. Комната отдыха университетских преподавателей и другие причины, почему вы не получите то образование, за которое заплатили.

Б.Гинсберг. Упадок университетских преподавателей: расцвет административных, и почему это важно.

Дж.Карабель. Избранные: тайная история зачисления и исключения из Гарварда, Йеля и Принстона.

К.Ньюфилд. Отменить госуниверситеты: наступление на средний класс на протяжении уже сорока лет.

У.Дж. Боуэн, М.М.Чингос, М.С.Макферсон. За финишной чертой: как закончить колледж при государственном университете в Америке.

Р.Арум, Дж.Рокса. Дрейфующие в науке: границы образования в пределах университетских кампусов.

Э.Кронман. Конец образования: почему наши колледжи и университеты отказались от поиска смысла жизни.

«Ali təhsil və cəmiyyət»

jurnalının redaksiya heyəti

Sumqayıt Dövlət Universitetin rəhbərliyini, professor-müəllim

və tələbə heyətini universitetin

50 illik yubileyi münasibəti ilə

təbrik edir!

1962

2012

OXUCULARA VƏ MÜƏLLİFLƏRƏ MÜRACİƏT!

Əziz dostlar!

Jurnalımız qarşısına respublika təhsil ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə dialoq aparılmasında vasitəçi rolunda çıxış etmək, bunun üçün ali təhsilin müasir problemlərinin ciddi elmi təhlilini vermək və onların cəmiyyətin inkişafına təsirini təmin etmək kimi məsul bir vəzifə qoymuşdur. Jurnalın başlıca missiyası (məramı) milli təhsilin modernləşdirilməsi məsələlərini həll etmək üçün ali məktəb ictimaiyyətinin mənəvi və intellektual resurslarını yetişdirməkdən ibarətdir.

Biz gözləyirik ki, müəlliflərimizin məqalələri ali məktəblərdə peşəkarlıq səviyyəsinin qaldırılmasına kömək edəcək. Biz ona nail olmaq istəyirik ki, jurnal nömrədən-nömrəyə keyfiyyətə yeni sahələri əhatə etsin, Azərbaycanın ali təhsil sistemində ardıcılıqla aktual proseslərin elmi təhlilini aparsın. Jurnalımızın ali təhsil və elm ziyalılarına, oxucu auditoriyasına açıq olması bizə ali təhsilin müasir problemləri haqqında bütöv təsəvvür yaratmağa imkan verir. Axı respublikanın intellektual, texnoloji və mədəni potensialının artması bundan asılıdır.

Biz istəyirik ki, jurnalımızın nəşri sayəsində ölkəmizin ali təhsilinin gələcəyinə nəzər salmaq mümkün olsun, bugünkü gənclik başa düşsün ki, tez bir zamanda yaşlı nəslə əvəz etməli olacaq. Məhz onlar elm, mədəniyyət, incəsənət və iqtisadiyyatın genişləndirilməsi sayəsində Azərbaycanın mənəvi və intellektual kapitalı kimi yetişməlidirlər.

Hörmətli müəlliflər, məqalələrinizi gözləyirik.

Redaksiya

APPEAL TO READERS AND AUTHORS!

Dear friends!

Our journal responsibility is to act as mediator between the representatives of the republic education community and to give strict scientific analysis of modern problems of higher education, as well as to provide their impact on the improvement of the society. The main mission of our journal is to foster moral and intellectual resources of higher education society in order to solve the problems of modernization of national education.

We would like our authors' articles will support for raising of the level of professionalism in higher educations. We want to achieve that the journal should cover new fields in its quality, by being published number to number, and carry out scientific analysis of actual processes in succession in higher education system of Azerbaijan. Our journal's being to be open and accessibility to science intellectuals of higher education and science, readers' auditory enables us to have full imagination about modern problems of higher education. But, increase in intellectual, technological and cultural potential of the republic depends on it.

We want that, thanks to publication of our journal may it possible to review the future of higher education, and today's youth may understand that, they are to substitute for older generation. Only they are to be nurtured as moral and intellectual capital of Azerbaijan as in result of expansion of science, art and economics.

Dear authors, we look forward to seeing your articles.

Editorial staff

ОБРАЩЕНИЕ К АВТОРАМ И ЧИТАТЕЛЯМ!

Дорогие друзья!

Наш журнал поставил перед собой ответственную задачу - выступить в роли посредника в диалоге представителей образовательного сообщества республики, обеспечивая при этом строго научный анализ современных процессов в высшем образовании и их влияние на развитие общества. Миссия журнала, состоит, прежде всего, в том, чтобы наращивать интеллектуальные и духовные ресурсы вузовского сообщества для решения задач модернизации национального образования.

Мы ожидаем, что статьи наших авторов будут способствовать поднятию профессиональной планки достижений национальной высшей школы. Мы хотим добиться того, чтобы журнал из номера в номер осваивал качественно новые рубежи, последовательно вел научный анализ актуальных процессов в системе высшего образования Азербайджана. Открытость нашего журнала для вузовской и научной интеллигенции, читательской аудитории позволит нам создать целостное представление о современных проблемах высшего образования. Ведь от этого по большому счету зависит рост интеллектуального, технологического и культурного потенциала республики.

Мы хотим, чтобы благодаря публикациям нашего журнала осуществилась возможность заглянуть в будущее высшей школы нашей страны, а нынешняя молодежь осознала, что совсем скоро ей предстоит придти на смену старшего поколения и что именно они должны будут наращивать духовный и интеллектуальный капитал Азербайджана, приумножать его славу в науке, культуре, искусстве и экономике.

Уважаемые авторы, ждем ваших статей!

Редколлегия

ELAN

«Ali təhsil və cəmiyyət» jurnalında ali təhsil problemlərinə, onun cəmiyyətdəki roluna həsr olunmuş fundamental və tətbiqi araşdırmaları, pedaqoji, psixoloji və metodik məsələləri əhatə edən, ali təhsilin inkişafına xidmət göstərən elmi-metodik məqalələrin dərci nəzərdə tutulmuşdur. Eyni zamanda jurnal səhifələrində ali təhsildə aparılan islahatların təbliği, bu sahədə mütəxəssis və müəllimlərin iş təcrübəsi, aparılan elmitədqiqatların nəticələrinin təhsil prosesində tətbiqi məsələləri işıqlandırılacaq və Bolonya prosesi çərçivəsində ali təhsilin Avropa məkanına inteqrasiyası ilə bağlı məlumatlar, bu sahədə olan yerli və beynəlxalq təcrübə barədə məqalələr dərc ediləcəkdir. Jurnalda oxucuları ali təhsillə bağlı suallara cavab vermək üçün «Hüquqi xidmət» rubrikası da fəaliyyət göstərəcəkdir. Jurnal ildə 4 dəfə çap olunacaqdır.

Redaksiya heyəti arzu edən müəlliflərdən yuxarıda qeyd olunan problemlərə həsr olunmuş məqalələrini Təhsil Nazirliyinin ali və orta ixtisas təhsili şöbəsinə təqdim olunmasını xahiş edir.

Jurnalda məqalələr Azərbaycan, ingilis, rus dillərindən birində nəşr edilir və yazıldığı dildən asılı olmayaraq onların hər birinin 3 dildə qısa annotasiyası verilir.

Əlaqələr:

Ünvan: AZ-1008, Bakı şəhəri, Xətai pr., 49.

Telefon: (012) 496-35-45; faks: (012) 496-34-78

E-mail: jurnal_atc@edu.gov.az

Redaksiya heyəti

MÜƏLLİFLƏRİN NƏZƏRİNƏ!

«Ali təhsil və cəmiyyət» jurnalında dərc olunmaq üçün təqdim edilən məqalələrə qoyulan tələblər

1. Təqdim olunan məqalələr ali təhsil problemlərini, onun cəmiyyətdəki roluna həsr olunmuş fundamental və tətbiqi araşdırmaları, ali təhsilin inkişafına xidmət göstərən pedaqoji, psixoloji, elmi-metodiki məsələləri əhatə etməlidir.
2. Müəllif(lər) məqalənin məzmununa və istinad etdiyi materiallara görə tam məsuliyyət daşıyır.
3. Jurnalın hər nömrəsində eyni müəllifin yalnız bir məqaləsi dərc oluna bilər.
4. Təsviri xarakterli və elmi əsası olmayan məqalələr dərc olunmur. Məqalədə qrammatik səhvlər olmamalı və səlis dildə yazılmalıdır.
5. Qaldırılan problem ümumi şəkildə müəyyən olunmalı və onun elmi və (və ya) təcrübi məsələlərlə bağlılığı şərh edilməlidir.
6. Problem üzrə son elmi nailiyyətlər və dərc olunan materiallar təhlil edilməli, onun həll və ya tədqiq olunmayan sahələri qeyd olunmalıdır.
7. Məqalədə aparılan tədqiqatların məzmunu və alınan nəticələr şərh olunmalıdır.
8. Məqalənin başlığı onun məzmununu əks etdirməli, qısa, lakonik olmalıdır.
9. Məqalənin sonunda 3 dildə (Azərbaycan, rus və ingilis) annotasiya və istifadə olunan ədəbiyyatın siyahısı verilməlidir. Annotasiyaya müəllifin soyadı, adı və məqalənin adı daxildir.
10. Məqalə A4 formatlı kağızda çap edilməli və onun müəllif(lər) tərəfindən imzalanmış (elektron variantı ilə birlikdə) bir nüsxəsi AZ-1008, Bakı şəhəri, Xətai pr. 49 (tel: (012) 496-35-45; fax: (012) 496-34-78, e-mail: jurnal_atc@edu.gov.az) təqdim olunmalıdır.
11. Məqalə 5-15 səhifə (9000-27000 işarə məsafəsiz) həcmində olmalıdır.
12. Məqalə çap olunarkən vərəqin kənarlarından (yuxarı, aşağı, sol, sağ) - 2,5 sm., boş yer buraxılmalı və o Times New Roman 12 şriftlə, sətirarası 1,5 intervalla yazılmalıdır. Abzasda 1,25 sm., düstur, şəkil və cədvəllərdən 6 p.t. interval saxlanılmalıdır. Şəkil, cədvəl və qrafiklərin altında onların adı yazılmalıdır. Düsturlar Word və ya Math Type redaktorunda verilməlidir.
13. Əlavə olaraq müəllifin(lərin) soyadı, adı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi, özü haqqında qısa məlumat, iş yeri və vəzifəsi, e-maili, telefonu və digər əlaqə rekvizitləri ayrıca vərəqdə təqdim olunmalıdır.
14. Müşayiətedici məktubda məqalənin hər hansı bir nəşrdə çap olunub-olunmaması barədə məlumat verilməlidir.
15. Dərc olunmamış məqalələr müəllifə geri qaytarılır.

INFORMATION TO AUTHORS

Requirements for articles published in the journal
“Higher Education and Society”

1. Articles submitted to the journal are devoted to higher education and its role in society, and covers basic and applied research related to educational, psychological, scientific and methodological aspects of higher education.
2. Author(s) shall be fully responsible for the content of articles and material used.
3. In a particular issue may be published no more than one article of the author-concerned.
4. The journal does not publish articles of a descriptive nature that do not have science-based claims. The article ought not to have grammatical errors and the presentation must be clear.
5. Raised issues are presented in a general form and show their connection with important scientific and/or practical problems.
6. The article analyzes the latest developments and publications on this issue; unresolved/unexplored parts of the problem, if any, are allocated separately.
7. There is given an analysis of recent developments and publications on the study, which is referred to by the author.
8. The title should be brief and reflect the content of the article.
9. At the end of the article is a summary, including the name of the author/s and the title of the article in three languages: Azerbaijani, Russian and English with the same content.
10. Manuscript in a single copy on A4 size paper shall be signed by the author/s and submitted to the editor (together with the electronic version of the article) at: AZ-1008 Baku, Khatai Ave 49 (tel: (012) 496-35-45; fax : (012) 496-34-78, e-mail: jurnal_atc@edu.gov.az).
11. The volume of articles for publication in the journal is: 5 - 15 pages (9,000 - 27,000 characters without spaces).
12. Technical requirements for registration of the text of an article. Margins: top, left, right, bottom - 2.5 cm. Font: Times New Roman 12 points. Line spacing - 1.5, indent: first line (paragraph) - 1.25 cm intervals (above and below) of the formulas, figures, tables - 6 d.c. Drawings, pictures, tables, performed with the appropriate signatures. Photos are inserted in the text as images. Formula has to be in Word or Math Type.
13. On a separate page, indicate the names and initials of author/s, academic degree (if applicable), place of work, email, phones for communication.
14. The cover letter should indicate that the manuscript has not previously been published.
15. Articles rejected by the editors will not be returned to the authors.

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ

Требования к статьям, публикуемым в журнале “Высшее образование и общество”

1. Представляемые в журнал статьи посвящаются вопросам высшего образования, ее роли в обществе, и охватывают фундаментальные и прикладные исследования, относящиеся к педагогическим, психологическим, научно-методическим аспектам высшего образования.
2. Автор(ы) несет полную ответственность за содержание статьи и использованный материал.
3. В отдельно взятом номере журнала может быть опубликовано не более одной статьи автора.
4. В журнале не публикуются статьи описательного характера, не имеющие научно обоснованных утверждений. Статья должна быть изложена ясно и без грамматических ошибок.
5. Поднимаемые проблемы представляются в общем виде и показывается их связь с важными научными и/или практическими задачами.
6. В статье дается анализ последних достижений и публикаций по данной проблеме; нерешённые/неисследованные части проблемы, если таковые имеются, выделяются отдельно.
7. Приводится анализ последних достижений и публикаций по проблеме исследования, на которые опирается автор.
8. Заголовок должен быть кратким и отражать содержание статьи.
9. В конце статьи приводится аннотация, включая имя автора/ов и название статьи, на трех языках: азербайджанском, английском и русском с идентичным содержанием.
10. Рукопись в одном экземпляре формата А 4 подписывается автором/ами и представляется в редакцию (вместе с электронным форматом статьи) по адресу: AZ-1008, г. Баку, пр. Хатаи 49 (tel: (012) 496-35-45; fax: (012) 496-34-78, e-mail: jurnal_atc@edu.gov.az).
11. Объем статьи для публикации в журнале: 5 - 15 страниц (9000 – 27000 знаков без пропусков).
12. Технические требования к оформлению текста статьи. Поля: верх, лево, право, низ – 2,5 см. Шрифт: Times New Roman 12 пунктов. Междустрочный интервал – 1,5, отступы: первой строки (абзац) - 1,25 см, интервалы (выше и ниже) от формул, рисунков, таблиц – 6 п.т. Рисунки, фото, таблицы выполняются с соответствующими подписями. Фото вставляются в текст как рисунки. Формулы выполняются в редакторе Word или Math Type.
13. На отдельной странице указываются фамилии, инициалы автора/ов, учёная степень (если имеется), место работы, email, телефоны для связи.
14. В сопроводительном письме следует указать, что рукопись ранее не публиковалась.
15. Отклоненные редакцией статьи автору не возвращаются.

“Cəmiyyətin informatlaşdırılması: sosial-iqtisadi, sosiomədəni və beynəlxalq aspektlər” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans

Dillər: rus, ingilis, çex

15-17 yanvar 2013

Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Şəxsiyyətin və cəmiyyətin yaradıcılıq potensialının inkişafı” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans

Dillər: rus, ingilis, bolqar

17-18 yanvar 2013

Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

Learning and Skills 2013 – hər il təşkil olunan təhsil və professional hazırlıq sərgisi. Sərgi zamanı 120 seminar və konfransın keçirilməsi nəzərdə tutulub (euro-expo.ru)

29-30 yanvar 2013

(Böyük Britaniya, London)

“Cəmiyyət, mədəniyyət, şəxsiyyət. Sosial-humanitar biliklərin aktual problemləri” mövzusunda

beynəlxalq elmi-praktik konfrans

Dillər: rus, ingilis, Belarus, polyak, bolqar

5-6 fevral 2013

Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Təhsil müəssisələrində və praktiki fəaliyyətlərdə şəxsiyyətin professionallaşması: əməyin sosiologiya və psixologiyasının və professional təhsilin nəzəri və tətbiqi problemləri” mövzusunda III beynəlxalq

elmi-praktik konfrans

Dillər: rus, ingilis, Belarus

10-11 fevral 2013

Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“XXI əsrin psixologiyası: nəzəriyyə, praktika, perspektivlər” mövzusunda III beynəlxalq elmi-praktik

konfrans

Dillər: rus, ingilis, belarus

15-16 fevral 2013

Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Əhalinin ekoloji təhsili və ekoloji mədəniyyəti” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans

Dillər: rus, ingilis, Ukraina

25-26 fevral 2013

Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

Beynəlxalq karyera sərgisi 2013 (SUNTEC)

Sərgidə beynəlxalq komplekt şirkətlər, Sinqapur və dünyanın bir sıra digər ölkələrinin təhsil müəssisələri iştirak edəcək, xaricdə vakant iş yerləri təqdim olunacaqdır. Sərgi universitet məzunlarına, yeni iş yerləri axtaranlara, komplekt agentliklərə iş yeri tapmağa kömək məqsədi ilə təşkil olunacaqdır.

Mart 2013

(Sinqapur)

Futuralia 2013 – hər il təşkil olunan sərgi – Portuqaliyada təhsil və təlimə həsr olunan bu böyük milli hadisə - Futuralia sərgisi tələbələrə bir sıra ekspertlərlə birbaşa əlaqə saxlamağa unikal imkan yaradır. Sərgi çərçivəsində mühazirə, seminar və konfransların keçirilməsi nəzərdə tutulub (euro-expo.ru).
13-16 mart 2013
(Portuqaliya, Lissabon)

“Xaricdə təhsil” sərgisi 2013
Sərgi zamanı dəyirmi masaların, təhsil müəssisələrinin təklif etdiyi təhsil proqramları təqdimatlarının keçirilməsi nəzərdə tutulub.
16 mart 2013
(Rusiya, Xabarovsk)

“Şəxsiyyət və sosial inkişaf” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis, Azərbaycan, polyak
28-29 mart 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“İnformasiya-kommunikasiya sferası və insan” mövzusunda III beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis, Belarus
15-16 aprel 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Sosial elmlər və ictimai sağlamlıq: nəzəri yanaşmalar, empirik tədqiqatlar, praktiki həll yolları”
mövzusunda III beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis, Belarus
20-21 aprel 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Müasir cəmiyyətdə şəxsiyyətin potensialının özünərealaşdırması” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, Azərbaycan, bolqar
28-29 aprel 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Əlavə və professional təhsil sistemində müasir texnologiyalar” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis, Belarus
2-3 may 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Təhsil sistemində yeniliklər və müasir texnologiya” mövzusunda III beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis
20-21 fevral 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Sosial sahədə və bu günümüzdə milli mədəniyyət” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis, Azərbaycan
10-11 mart 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Müasir ictimai-siyasi fenomenin aktual problemləri: nəzəri-metodik və tətbiqi aspektlər” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis, çex, polyak
13-14 mart 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Sosial-iqtisadi inkişaf və həyatın dəyəri: tarix və müasirlik” mövzusunda III beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis, qazax
15-16 mart 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Təhsilin humanistləşdirilməsi və təhsil sistemində tərbiyə: nəzəriyyə və təcrübə” mövzusunda II beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis, çex
20-21 mart 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Filoloji tədqiqatlarda nəzəriyyə və təcrübənin aktual məsələləri” mövzusunda III beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis, yunan
25-26 mart 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Avrasiya xalqları. Tarix, mədəniyyət və qarşılıqlı təsir problemləri” mövzusunda III beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis, Azərbaycan, polyak
5-6 aprel 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“Müasir psixologiya, neyrofiziologiya, neyromorfologiya və psixolinqvistikanın tibbi və sosial-humanitar problemləri” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis
7-8 aprel 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

“XXI əsrdə təhsilin inkişaf problemləri və perspektivləri: şəxsiyyətin professionallaşması (fəlsəfi və psixoloji-təlimi aspektlər)” mövzusunda III beynəlxalq elmi-praktik konfrans
Dillər: rus, ingilis, çex
5-6 aprel 2013
Mövzuya aid materialların qəbulu aparılır.

Hörmətli oxucular!

***Sizi Yeni İl və 31 dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının
Həmrəyliyi günü münasibətilə təbrik edirik!***

Təsisçi

Azərbaycan Respublikasının
Təhsil Nazirliyi

Baş redaktor

Professor Misir Mərdanov

Ünvan

Bakı şəhəri, Azadlıq pr.,
909-cu məhəllə

Əlaqə

Tel.: +99412 496 35 45
E-mail: jurnal_atc@edu.gov.az

“Ali təhsil və cəmiyyət” jurnalı
“Şərq-Qərb” mətbəəsində çap edilib
Tiraj 1500 nüsxə

“Ali təhsil və cəmiyyət” jurnalı Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib. Qeydiyyat
nömrəsi: 2900 01.04.2009

